

ГЕОРГИ МАРКОВСКИ

ХИТЪР ПЕТЪР

chitanka.info

ПРОЛОГ

Така се случи, дърводелецът Йосиф нямаше деца. Той живееше благочестиво с жена си Мария — първо венчило, дванайсет години по-млада от него — в залутаната из букаците Байрактарска махала; скромната му къща, полувкопана в земята, бе на брега на реката Лом; зад нея — под навес — се намираше работилницата му, където с честен труд изкарваше насъщния. Въртеше брадвата си мълчаливо: я синия ще направи, я ракла за невяста, я кораб за гроздобера; хапваше просеник и лютеница; вечер казваше „Отче наш“ пред Христовото разпятие, лягаше си мълчаливо. Тежеше му — защото не пи ли разни билки от знахари, и не отслужи ли му нарочна служба селският свещеник, и не баяха ли разни баби на чреслата му и над празната утроба на Мария — а все нямаше деца.

Селото наброяваше седемдесет и седем къщи; бе владение на болярин, войвода на полк на бдинския цар Иван Срацимир; в горите, обитавани от самовили, върколаци, демони и други тъмни сили, силни мъже и красиви жени зачеваха, живееха и умираха все тук, сред сенките и праха на прадедите. Селяните ловуваха, отглеждаха жито, коноп и разни зеленчуци, хвърляха серкме за риба; постяха през постите и блажеха през други дни; а като завиеха виявици и слънцето влезеше в знака на Козирога, тръгваха от къща на къща коледари: „Долетяха, ой Коледо, два гълъба, мой Коледо; па паднаха, ой Коледо, на ореше, мой Коледо; откършиха, ой Коледо, по пръчица, мой Коледо; занесоха, ой Коледо, на златари, мой Коледо; да им коват, ой Коледо, златни ключа, мой Коледо. Отвориха, ой Коледо, небо-земя, мой Коледо; та пушиха, ой Коледо, дребни деца, мой Коледо; да прославят, ой Коледо, млада бога, мой Коледо. Колку звезди, ой Коледо, по небето, мой Коледо; толку здраве, ой Коледо, тая къща, мой Коледо!“

А над Балканите надвисваше тъмен облак: византийският император Йоан Кантакузин, за да си осигури престола, се съюзи с новопоявилите се турци. Турците стъпиха на европейския бряг, императорът съзря, че ще го погубят и изпрати пратеници при българския цар Иван Александър за помощ. Българите, като чуха това, поругаха гърците на жени и на майки и ги отпратиха празни. Нажален, императорът изпрати пратеници при сръбския крал Стефан Душан, серския деспот Йован Углеша и прилепения крал Вълкашин Мрънячевич, а те, като чуха това, поругаха гърците на жени и на майки и ги отпратиха празни. Йоан Кантакузин им рече тогава: „Не

пожелайте да ми помогнете, обаче после ще се каете“, а те му отвърнаха: „Когато турците дойдат против нас, ние ще се браним от тях.“ Пръв пострада Рюван Углеша и „едни от християните заколваха с меч, други отвеждаха в плен, останалите покоси безвременна смърт; онези пък, които бидоха оставени от смъртта, бяха погубени от глад; а тези, които гладът не погуби, тях, по попущение божие, вълци деня и нощя нападаха и изяждаха — написа летописецът Исай Серски и добави: И тогава живите наистина облажаваха умрелите по-рано.“ Прилепският крал Марко — синът Вълкашинов — пък се призна за васал.

„За всичко е виновен старият цар Иван Александър! — викаше свещеник Матей — пастирът байрактарски — и гласът му цепеше селската кръчма: — От него ни иде теглото!“

А пасомите:

„Защо от него бре, отче?“

Пък свещеник Матей:

„Затуй, че беше слепец: наместо да приеме император Йоан Кантакузин, като го чу, го поруга на жена и на майка! И бе сладострастник: изпрати старата царица Теодора в манастир и възцари младата еврейка Сара на нейното място! И още беше слабак: наместо да обедини държавата, разглоби я съвсем, като остави в Търново да царува Иван Шишман над Търновското царство, на изток в Карвуна изтърва Иванко Добротич в Добруджанското царство, а на запад — при нас — изпрати в Бдин да царува Иван Срацимир над Бдинското царство!“

А пасомите:

„Божии работи са, отче!“

Пък свещеник Матей:

„Божии, ама човешки! Иванко Добротич се ежи, Иван Срацимир и Иван Шишман се ненавиждат, а читакът иде! И ще бъде плач и скърцане със зъби!“

А пасомите:

„Далече са турците, отче!“

Пък свещеник Матей:

„Далеч, ама близо! Щом мечката играе у съседа, ще дойде и в нашия двор! Тогаз ще ви питам!“

Така говореха в кръчмата и не знаеха, че Балканите се стреснаха и решиха да посрещнат читака. Сръбският крал Лазар Мрънячевич — написа летописецът Мехмед Нешри — изпрати пратеник до султан Мурад и известieto му накъсо бе това: „Ето, аз стоя в крепостта си. Сакат да беше, досега да си ме стигнал. Ако си мъж, ела да се бием! Не се бави и не ме карай да чакам!“ Като го чу, налюти се султанът и рече на пратеника: „За оня проклетник не е чудно, че говори такива щуротии: не познава той мюсюлманската сабя. Всеки, дете не я е виждал, счита своята за желязна!“ И премина султанът Мала Морава, а подире му: хиляда санджака. Беше пладне, когато стигна едно равнище. Равнището се наричаше Косово поле; а над Поломието бе засуха, та свещеник Матей — пастирът байрактарски — бе извел байрактарчани на молебен и участниците в молебена пееха под хоругвите: „Ей, боже-боже, ей, мили боже; я дай ни, боже, дребен дъждец; дребен дъждец, ситна росица; по поле ситна, по гора руйна...“ И чува тогава друга песен. Отначало се чуваше далечно и глухо; после по-ясно — стара бойна песен от времето на цар Иван Асен II — та я познаха; чува и стъпки на мъже. Полкове на търновския цар Иван Шишман — също под хоругви — отиваха към Косово поле. Разминаха се; байрактарчани дълго гледаха подир полковете; а полковете се изгубиха по древния римски път и едва пристигнали на Косово поле: „изведнъж от двете страни всички стрелци взеха да хвърлят стрели: изглеждаше като че сме провалили извора на Черно море или сме ритнали стършелово гнездо — написа летописецът. — Мечовете бляскаха като небесни мълнии, между копията не можеше да премине вятърът, а сред конските копита не би се проврял и суякът, колкото и да е малък. Чуваше се навсякъде: чака-чак, чата-чат! Поради писъка на роговете измряха горските живинки, а ангелите небесни изтърваха броениците си.“ В битката загина султан Мурад; синът му Баязид Илдъръм спечели султаната; а байрактарчани не видяха повече цар Шишмановите полкове.

Това стана в средата на юни, тъкмо когато дърводелецът Йосиф завършваше новата си къща. В дъното на двора я направи: издигна я от плет и измаза плета с кал от пръст и от плява; вароса калта; тури ѝ отгоре плетен комин с покрив, та като вали, да не ръми в огнището. Отпреде къщата имаше пруст: на пруста да седи Мария и да навива прежда с чекръка. Отвътре в огнището къкреше гърненце с бобена

чорба. И двора си напълни дърводелецът Йосиф, направи нов обор за овцете — от ясенови пръти го направи — и нова рогатка за крупа сол му заби в средата; до обора курник за кокошките; до курника кочината за прасето. Направи копой слама и напласти пластове сено; на новата ограда надяна озъбени волски черепи да пазят двора от нечисти сили; пред къщата Мария насади цветна градинка.

Като завърши новата си къща, отново взе брадвата, пилата, триона: я синия ще направи, я ракла за невяста, я кораб за гроздобера; хапваше просеник и лютеница; вечер казваше „Отче наш“ пред Христовото разпятие, лягаше си мълчаливо. Далеч от световните неща бе, че какво общо може да има със световните неща един прост дърводелец; едно си знаеше той: занаята; а през Байрактарска махала мина шествие. Някак незабележимо мина то: трийсетина конници само; зададох се привечер; из селото се чу:

„Търновската царица!“

У Иван Шишман — сина на Иван Александър и на еврейката Сара — живееха две половини: на полубългарина, наследника на велика европейска държава, и на полуевреина, изпълнен със смирението на преследвания си род. От четири страни врагове съседствуваха на Търновското царство: от юг напиха турците, на север враждуваха власите заради старата царица Теодора, на изток се ежеше Иванко Добротич в Добруджанското царство, на запад в Бдин царуваше с ненавист заради майка си Иван Срацимир. Заобиколен така — от врагове — Иван Шишман не бранеше крепостите отвъд Балкана и турците завзеха Тракия, Родоп, Македония. Подир Косово поле дойде и неговият ред. Затова изпрати царицата си Мария — сестрата на сръбския крал Стефан Лазаревич — в Сръбско я изпрати; сам замина за Никополската крепост; в Търново остана Евтимий Търновски — патриархът — да го брани. Княз Фружин Шишманов придружаваше майка си; струпяха се байрактарчани: „Благослови, царице!“; какво да ги благославя — изгнаница бе, и грохнала бе — пожела да преспи. Отиде първо в селската черква; дълго се моли: спомена в молитвата Иван Шишман — мъжа си, че нему се падна да приключи българската държава, и Фружин — сина си — спомена, като дълго моли Бога да го закриля в неизвестното бъдеще, накрая — съвсем между другото — спомена и за себе си; отседна у кнез Тодор, селския кмет.

В новата къща на дърводелеца Йосиф отседна пък конник; търновецът мълчеше вцепенен; сутринта шествието продължи някак незабележимо на запад. Байрактарчани дълго гледаха подир конницата умислени; Мария седеше на пруста и навиваше с чекръка прежда; дърводелецът Йосиф въртеше брадвата, пилата, триона: как да си далеч от световните неща, като световните неща са въртоп, а ти си прашинка от него?

Скоро се чу: „Търново падна.“ Не се разбра кой пръв го донесе; байрактарчани шепнеха стреснати; подробности научиха едва през другата година. Пак бе привечер, в селото пристигнаха пратеници: от Търново идват княз Константин Срацимиров — синът на Иван Срацимир — патриархът на Бдин митрополит Йоасаф Бдински, придружавайки мощите на света Филотея. Тутакси се стече цялото село с хоругвите начело на древния римски път. Дълго чакаха; шествието се зададе чак по залез слънце: бавно и тържествено, най-отпред вървяха трима свещеници и пееха славословия, следваше каляската със светите мощи, после язدهха князът, патриархът, духовни лица и миряни; отправиха се към селото. Положиха мощите в селската черква; отслужи се нарочна служба; митрополит Йоасаф Бдински държа проповед — разказа за благочестивия живот на преблажената Филотея, продължи:

„След като се измина много време, поради неизвестни божии тайни срещу онова място се извърши гневът и голямото агарянско нашествие, и — уви! — стана пълното разорение на тоя град. Чрез попущението на всесилния промисъл, когато всяка възраст от мъжкия пол падна под оръжие, се извършваше невероятното чудо, що самият Йеремия тъжно възпява: проляха кръвта ми като вода около Йерусалим и нямаше кой да ги погребее, та останаха труповете за храна на птиците небесни и на земните зверове. Изпълни се Давидовото: очаквах състрадател, но го няма, и утешител, ала го не намерих. И в един глас всички викаха: Като виждате нашето страдание, бойте се!“

Накрая митрополитът разказа как отишли от Бдин в Търново по важни царски работи, как поискали мощите от турците, как турците се разсмели — кокали някакви! — и им ги подарили.

Пък свещеник Матей:

„Дойде и нашият ред!“

А княз Константин Срацимиров:

„Европа ще ни спаси!“

Пък свещеник Матей:

„Ако сме живи, ще видим!“

Така говореха в черквата и не знаеха, че Европа се стресна и реши да посрещне читака. Маджарският крал Сигизмунд Люксембургски поведе в кръстоносен поход войските на бургундския херцог Жан Смели, нюрнбергския бургграф Йохан, приора на Тевтонския орден Фридрих Хохенцолерн, влашкия войвода Мирча Стари, граф дьо Невер и безброй полски, испански и британски рицари. През същото лято веднъж дърводелецът Йосиф събираше из реката кремък за диканя. Казваха, крал Сигизмунд Люксембургски бил се похвалил: „Небето да падне, ще го задържим с нашите маждраци“; още казваха: Бдинският цар Иван Срацимир се присъединил с войските си; казваха също: Всеки българин трябва да тръгне. „Кому ще е нужна диканя? — си рече дърводелецът Йосиф. — Кървава жътва ще бъде, брадва ще трябва!“ И като рече, спря да цепи лютия кремък. И като спря, чу плач на дете. Изправи се дърводелецът Йосиф и видя в реката да плува кошница. „Я! — рече зачуден. — В реката плува дете!“ Захвърли чука и нагази; детето зъзнеше повито в парцали; разгърна парцала: беше момче. Притисна кошницата до гърдите си; прецапа през ракитаката — огромен, брадясал, вмирисан на пот — вгледан в това голо, гладно, беззащитно дете; викна отдалече:

„Жено, Бог ни праща дете!“

Благоверната Мария отиде в обора, доведе козата и го поддои на козата; стопли вода, та го окъпа; извика съседка да го повие, че не знаеше как се повива дете.

А мъжете, нарамили брадви, викаха на портата:

„Тръгваме, Йосифе!“

Пък дърводелецът Йосиф:

„Кой ще направи люлка на сина ми?“

А те:

„За какво ти е син, ако дойде читакът!“

Тогава свещеник Матей — пастирът байрактарски — вдигна ръка, та ги спря:

„Поличба е, момчета! Ето: като тръгваме на война срещу читака, в този ялов дом се появява младенец! Прочее, да кръстим младенеца, та да не остава езичник, като тръгваме на война срещу читака!“

Дърводелецът Йосиф взе сина си и тръгна подир мъжете; спряха наред село пред черквата господня; подпряха брадвите отпред. Докато дякончето разпалваше кадилницата, свещеник Матей разтвори требника и тържествено сложи ръка на детската глава: „Господи, Боже на истината, от Твое име възлагам ръката си върху раба Ти... Какво име ще му турим бре?“

Пък дърводелецът Йосиф:

„По Петровден се намери!“

„Господи, Боже на истината — започна отново свещеник Матей, — от Твое име възлагам ръката си върху раба Ти Петър, който се е удостоил да се запази под заслона на крилете Ти: изпълни го с вяра, надежда и любов и направи го разумна овца на Своего стадо, и потърси, и издири и прогони от него всичките действия на дявола... Ами кръстник кой ще му бъде бре?“

Пък кнез Тодор, селският кмет:

„Аз ще му бъда кръстник!“

А свещеник Матей:

„Вземи младенеца!“

Кнез Тодор взе детето, а свещеник Матей запита три пъти: „Отричаш ли се от сатаната, и от всичките му дела, и от всичката му гордост?“ И отговори три пъти кнез Тодор наместо оглашения, тъй като още бе безсловесен: „Отричам се!“ „Тогава плюни на него!“ Кнез Тодор заплю сатаната три пъти. „И съчетаваш ли се с Христа?“ „Съчетавам се!“ „И вярваш ли в Него?“ „Вярвам в Него, който заради нас, човеците, и заради нашето спасение слезе от небесата и стана човек; и бе разпнат за нас от Пилата Понтийски, и страда и бе погребан и възкръсна в третия ден; и пак ще дойде да съди живи и мъртви!“

Свещеник Матей взе детето, топна го в купела, миропомаза го и го подаде на дърводелеца Йосиф:

„Толкоз бре, че нямаме време!“

Мъжете излязоха от църквата, нарамиха брадвите и като запяха новопоявилата се песен: „Откога се й, мила моя майно лъо, зора зазорила, оттогаз са й, мила моя майно лъо, войска провървяла...“ Тръгнаха. А лятото бе в разгара си: миришеше на зрели жита и на цъфнали липи; птичките небесни бяха онемели и отглеждаха малки; бе

време билкари да събират цвят, листа и корен, рибарите серкме да хвърлят, ловци да дебнат за едър и за дребен дивеч.

Същата есен при Никопол между войските на крал Сигизмунд Люксембургски и на султан Баязид Илдъръм „настана голямо сражение, кръвопролитие и гибел на много началници и воини, та потъмня небесният въздух от множеството стрели и копия подобно на плява, издигната от вятъра“ — написа неизвестен български летописец, а дребният рицар Ханс Шилтбергер оплака разгрома на кръстоносците: „Много от тях бягаха към Дунава, мнозина се качиха по корабите, а други също биха искали да се качат. Тогава корабите така се напълниха, че не можеха да приберат никого повече и на мнозина отсякоха ръцете, като се блъскаха да се качат, та се издавиха във водата.“ Кралят се добра до устието на Дунава и избяга с кораб през Константинопол, Дубровник и Венеция в Унгария; рицарите-благородници бяха освободени срещу голям откуп; бдинския цар Иван Срацимир отведеха в Мала Азия и ни се чу, нито видя.

Така — когато мъжете тръгваха на война срещу читака — синът на дърводелеца Йосиф бе наречен Петър, а произходът му остана тайна.

ЧАСТ ПЪРВА

ПРОЗРЕНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА СЪМНЕНИЕ

Над България легна робска нощ; и бе плач и скърцане със зъби; а Байрактарска махала стана владение на турски спахия. Селяните пак ловуваха, отглеждаха жито, коноп и разни зеленчуци, и серкме хвърляха за риба, но по друмищата се нижеха синджири с роби; еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца. А Петър — синът Йосифов — растеше и от малък научи що е брадва, пила и трион, че Йосиф — баща му — на своя занаят го учеше.

Здравеняк растеше момчето: с жилава снага; по главата му беше щръкнала паламида; а очите му бяха сини: бистри и присмехулни. Беше седем-осемгодишен хлапак, когато мъжете грабнаха брадви; първите пратеници се явиха през декември; Петър запомни тоя ден. Подранил студ сковаваше реката; в камината къкреше гърненце с бобена чорба; а дърводелецът Йосиф майстореше в работилницата люлка за дете. Влязоха неколцина мъже в ямурлуци, с надянати гугли, потънали в сняг; изтупаха снега; а свещеник Матей:

— Пратеници на крал Сигизмунд Люксембургски!

Пък пратениците:

— И на българския цар Фружин Шишманов!

Отиде Йосиф, донесе ракия и кисело зеле; хвърли цепеници в огнището; а свещеник Матей:

— Братя, удари часът!

Великият крал Сигизмунд Люксембургски — маджарският крал — се закле с сръбския деспот Стефан Лазаревич и с влашкия войвода Мирча Стари да ударят читака! Добре, ами българите къде са? Тука са българите: в двора на крал Сигизмунд Люксембургски се намира търновският цар Фружин Шишманов, а бдинският цар Константин Срацимир ще дойде с влаха Мирча Стари! Ами войските? Деспот Стефан Лазаревич ще дойде от запад със сърбите, войвода Мирча Стари от изток с власите, пък българите ще заемат средата! Как така средата, ами крал Сигизмунд Люксембургски? Така, средата! — ядоса се маджарският пратеник. — Не стига, че сме тръгнали да ви освобождаваме, ами питате още! Не гневете се братя! — изчака го българският пратеник. — Не сме му чак толкова мили на крал Сигизмунд Люксембургски, ами самият той е натясно: с папата враждува и като се срещне с читака, иска да спечели сърбите, българите и власите за съюзници срещу Римския папа, ето това е! А,

това ли било? Това е, и — кой знае — може случаят да ни помогне да си върнем свободата!

Така говориха през зимата, а през лятото мъжете викаха на портата:

— Тръгваме, Йосифе!

Пък дърводелецът Йосиф:

— Кой ще даде комат хляб на сина ми!

А те:

— За какво ти е син, ако се върне читакът!

Тогава свещеник Матей — пастирът байрактарски вдигна ръка, та ги спря:

— Той е белязан, момчета! Народът като тревата — е жилав и никой тиранин не ще го довърши! Нека отгледа сина си, та ако се върне читакът да има кой да го срещне!

Сражението между султан Сюлейман Челеби и братовчедите Фружин Шишманов и Константин Срацимиров стана при реката Темска; турците разбиха българските въстаници; а съюзниците избягаха уплашени на запад, на север, на изток. Ордите на султан Сюлейман Челеби минаха през Байрактарска махала; народът се изпокри из букака; носеха набучени на кол глави. Петър — и той ги видя: носеха ги най-отпред, брадясали, обещени, с окапали меса; после следваха зурните и тъпаните; после пък ордите.

А кнез Тодор, селският кмет:

— Кой ни би с прът по ушите да ставаме!

Пък свещеник Матей:

— Накървавихме и султан Сюлейман!

И Петър запомни.

Отминаха ордите; народът се върна в селата; някой ще каже: „Йосифе, направи ми синия!“ Ще одяла Йосиф букови дъски, ще ги свърже с дървени клинове, ще опише окръжност. Ще обреже дъските; дълго ще стърже, докато ги изглади; ще обгори с нажежено желязо върху синията слънце — едро, усмихнато слънце — ще каже на Петър:

— На синията на българина трябва, Петре, слънце да има: като седне да яде, да го грее домашното слънце! Ще сложи накрая краката, ще викне: „Ела, вземи си синията!“ Ще дойде и друг: „Йосифе, дъщерята ще женя!“ Пак ще одяла Йосиф букови дъски: ракла за невяста ще прави. Ще мери, ще реже, ще стърже; после ще направи и

сглобката; накрая ще сложи капака. Ще вземе тогава чукче, длето и тънък резец, за да изпише капака — по средата ще изреже пак едро, усмихнато слънце — ще каже на Петър:

— На раклата на българина трябва, Петре, слънце да има: дрехи като слага и вади, да я грее домашното слънце!

Като свърши, ще викне: „Ела, вземи си невестинската ракла!“ Ще дойде и трети: „Йосифе, направи ми кораб за грозде!“ Ще одяла пак Йосиф букови дъски, ще им сложи дъна от двете страни, ще набива между дъските лико от липа. После пак ще нажежи желязо — ще обгори едро, усмихнато слънце — ще каже на Петър:

— На кораба на българина трябва, Петре, слънце да има: като седне да пие, да го грее домашното слънце!

Накрая ще просвредли и дупка — виното оттам да изтича — ще викне: „Ела, вземи си кораба за грозде!“

И Петър запомни.

Подир няколко години — през пролетта бе, децата подскачаха из бъзето по пътя и се задяваха: „Стрижено прасе по градина пасе, майка му го мами с щир да го храни!“ Край селото минаха турци. Дузина конници бяха; селото притихна; един отби коня и влезе в двора на Черния Милош. Там седеше на припек Черния Панко — бащата на Милош — и си пощеше потурите.

А турчинът:

„Защо не сваляш калпака, гяур!“

Пък Черния Панко:

„По-високо хортувай, момче, че не чувам!“

Замахна с бич турчинът: свали калпака на Черния Панко.

Пък Черния Милош — синът му — изтръгна дърво от дървника и свали на турчина чалмата.

Долетяха тогава другите турци; свързаха Черния Милош и го поведоха на площада пред селската църква; изкараха там и цялото село.

А свещеник Матей:

— Бяха дванайсет, единайсет останаха!

Пък кнез Тодор, селският кмет:

— Да не сте посмели, селото ще затриете!

Турците вързаха ръцете и краката на Черния Милош за опашките на четири коня; селото стоеше сковано; най-отпред бе Черния Янко —

синът му — хлапак като Петър.

А свещеник Матей:

— Сбогом, прощавай, брате Милоше!

Пък Черния Милош:

— Те баща ми — аз тях, те мене — Черния Янко пък тях!

Размахаха бичове турците; конете литнаха; изпраща Черния Милош: най-напред му се счупи гръбнакът, после се изскубнаха ръцете, после — конете подскочиха няколко пъти — и чаталът се разчекна. Развързаха турците вървите; обърсаха ръце о потурите; яхнаха. Чак тогава писнаха жените.

А кнез Тодор, селският кмет:

— Кой го би с прът по ушите да вдига ръка!

Пък свещеник Матей:

— Не се затваря такава пропаст, когато я гледат и старци, и деца!

И Петър запомни.

Отмина и това; селяните пак ловуваха, отглеждаха жито, коноп и разни зеленчуци, и серкме хвърляха за риба; някой ще дойде:

— Йосифе, направи ми люлка за дете!

Пък Йосиф:

— Започваме, Петре!

Веднъж градският кадия проводи до спахията, който владееше Байрактарска махала, за дърводелеца Йосиф: да украси новата му къща с дърворязан таван. Беше късна есен; Петър яхна магарето и се сви в ямурлучето; баща му водеше магарето.

Срещнаха ги хора и казаха:

— Ама че син: язди, а баща му пеша!

Слезе Петър и тръгна пеша; баща му яхна магарето; настигнаха ги хора и рекоха:

— Ама че баща: язди, а малкият бъхти пеша!

Качи се и Петър — яхнаха двамата — други ги укориха:

— Виж как мъчат магарето! Слязоха и двамата, присмяха им се:

— Гледай глупаци! И двамата пеша вървят, а магарето тича свободно!

Така полека-лека пристигнаха в града. Отседнаха в градския хан; вързаха магарето в яхъра; дърводелецът Йосиф отиде да види кадиевата къща. Момчето влезе в хана, край огнището седяха дебели

чорбаджии — хвалеха се кой какви данъци е откупил да събира — и никой не се отмести.

„Какво като са чорбаджии!“ — рече си Петър.

Никой не можеше да му вземе брадвата, пилата и триона, нито да сее жито, коноп и разни зеленчуци, що селянинът сее, нито пък серкме да хвърля, та все от тебе — простия човек — ще чакат.

И като си рече, каза на ханджията:

— Ханджийо, занеси на магарето паница боб!

А ханджията:

— Магаре боб яде ли?

Пък Петър:

— Занеси, като ти казвам!

Ханджията сипа паница боб и я занесе в яхъра. Чорбаджиите и те — отидоха зрелище да гледат. Магарето само помириса паницата боб, ханджията се върна, рече на момчето:

— Магарето ти не ще боб!

Пък Петър:

— Магарешка му работа! Аз ще го изям!

Видяха чорбаджиите, че е седнал до огъня и му рекоха:

— Надхитри ни, момче!

А очите му бяха сини, бистри и присмехулни.

И народът запомни.

Дърводелецът Йосиф и Петър — синът му — правиха цяла зима дърворязан таван в кадиевата къща; все в хана живяха; и ханът бе пълен с народ заради Петър, че не оставаше никому длъжен. Веднъж в хана отседнаха трима турци; Петър дойде при огнището мокър от дъжд; а тримата турци:

— Иди, момче, вземи ведрото и напой конете ни, че се мокър от дъжд не бои!

„Какво като са турци!“ — рече си Петър.

Никой не можеше да му вземе брадвата, пилата и триона, нито да сее жито, коноп и разни зеленчуци, що българинът сее, нито пък серкме да хвърли, та все от тебе, българина, чакат.

И като си рече, отиде в дъжда, напълни ведрото; върна се и изля водата върху турците; па им каза:

— Идете сами да напоите конете си, че се мокър от дъжд не бои!

И народът запомни.

Друг път Петър седеше край огнището и ядеше комат хляб и глава лук; срещу него къосав воденичар нагъваше погача и свинска луканка; къосето рече да подиграе момчето:

— Насадох пролетес тикви, отидох наесен да ги бера, а врежът прехвърлил Дунава и се проточил във Влашко. Подкарах каруцата по него, отидох във Влашко, а там: тиква до небето. Взех брадвата, удрям да я насека, потъна ми брадвата. Влязох през дупката да си я търся, тук брадва, там брадва — три дни и три нощи я търсих — срещнах един камилар.

„Добри човече! — му рекох. — Не видя ли някъде брадвата ми?“

А той:

„Горко ти, побратиме! Аз загубих девет камили с товари и не ги намирам, та ти ли твоята брадва!“

Върнах се, повиках тримата си братя, прекарахме тиквата у дома. Да дойдеш, момче, да си резнеш от нея, хляба да си усладиш!

Пък Петър:

— Аз не съм като тебе, по нашенско тикви свинете ядат, ами чуй да ти кажа! Дядо ми има кошери, направи обор от букови върлини за пчелите и всяка вечер ги брои, като се прибират. Веднъж излизат с една по-малко. Баща ми тутакси оседла петела, и отиде да я търси; намери я в Добруджа; беден човек я впрегнал в ралото си. Махна с ръка баща ми, прибра се, а седлото разранило петела. Дядо взе да го лекува: наложи раната с орехова шлюпка. Мина някое време, на петльовия гръб порасна орехово дърво, та брусаме и си ядем!

А къосето:

— Да беше донесъл да похапнем, да ти повярваме!

Пък Петър:

— Как да донеса! Като тръгнах насам, натоварих чувал с орехи, ала край твоето село спрях при един вир. Братята ти оплескани до ушите с тиква, обикалят висока върба. Питам ги, а те: „Жадна е, та ще я поим!“ качиха се; увиснаха на нея. „Дръжте се, братя, да си плюна на ръцете!“ — извика най-горният; цамбурнаха във вира; подплашиха магарето, и орехите загубих, и не разбрах напоиха ли върбата!

А къосето:

— Пепел ти на езика, момче!

Пък Петър:

— Чакай да свърша! Порасна ореховото дърво на петльовия гръб, децата хвърляха буци пръст да брулят орехи, стана нива на дървото. Качихме волове и рало; изорахме, засяхме; като взехме да жънем, изкарахме заек от нивата. Хукна заекът, пръцна от страх, хартийка изпръцка. „Чорбаджи — пише на хартиятката, — ако й да си къосав воденичар, момчето те надхитри, та дай му да си похапне погача и свинска луканка!“

И народът запомни.

Мина се зимата, дърводелецът Йосиф и Петър — синът му — завършиха дърворязания таван в кадиевата къща; потеглиха за Байрактарска махала. Вървяха по брега на придошлата река; цяла зима не бяха виждали Мария; върбите току-що се бяха разлистили.

И чуха иззад върбалака:

— Стойте, гяури!

Бяха тримата турци от хана.

А дърводелецът Йосиф:

„Пуснете момчето, че е младо-зелено, мене убийте!“

Пък Петър:

„Пуснете баща ми, че е невинен, мене убийте!“

Съблякоха ги турците — както ги майка раждала, та видя Петър на баща си чреслата, пък Йосиф на сина си — и им вързаха краката; обесиха ги надолу с главата на клон от бука; накладоха под главите им огън.

А дърводелецът Йосиф:

— Прощавай, синко, и сбогом!

Пък Петър:

— Прощавай, татко, и сбогом!

Бавен огън накладоха турците; с мокра ланска трева: да дими; хвърлиха в огъня шепи пипер. Седнаха после да делят кадиевите жълтици; Йосиф и Петър зашепнаха молитва; придошлата река бучеше до тях. И ето, иззад върбалака се чу провлачена песен; беше оперено младо турче с бяла чалма, ален пояс и черни потури; в пояса му стърчаха ками със сребърни чирени. Щом ги видя, престана да пее, пристъпи и рече:

— Що не поспите? Аз ще подпушвам!

Заспаха тримата турци; момчето свали букаите от конете и ги сложи на тях; натири конете. Отвърза после дърводелеца Йосиф и

Петър; върза на клона тримата турци; и като ги връзваше, им казваше:

— Ти: за дядо ми, Черния Панко! Ти пък за татко ми, Черния Милош! Ти пък за мене, дето из букака се бяхтам!

А тримата турци:

— Недей ни, момче!

Пък Черния Янко:

— Хайде де! Ти ще отидеш при татко и дядо: да им кажеш какъв юнак е Черния Янко! Ти пък при своите, да видят какви сте посерковци! Ти пък върви, където си искаш!

И като казваше, кладеше бавния огън и хвърляше в него шепи пипер.

Петър натовари на магарето Йосиф — баща си — и тръгна към село; Йосиф умря по пътя; и не можа свещеник да го изповяда, нито да му отслужи разлъка на душа от тяло. Окъпаха го с босилкова вода и с вино; облякоха му нови дрехи; покриха го с покров. И понеже Йосиф бе живял праведно и бе умрял мъченически, дойде да го изпрати много народ.

А свещеник Матей:

„Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб Йосиф в място светло, място злачно, място прохладно, дето няма никаква болка, скръб и въздишка! Всяко съгрешение, което е сторил Йосиф с думи или дело, или мисъл, прости, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреша!“

Понесоха Йосиф към селската църква; поставиха тялото на определеното място; певците запяха псалми, стихир и тропари, пък дякончето ги прекъсваше с ектения.

А свещеник Матей:

„Суета е всичко човешко, което след смъртта не съществува: не остава богатството, нито властта, нито славата отива с човека. Где е привързаността към света? Где е златото и среброто? Где са многото слуги и тяхната врява? Всичко е пръст, всичко е пепел, всичко е сянка. Спомних си пророка, който вика: «Аз съм земя и пепел!» и пак надникнах в гробовете, и видях голи кости и рекох: «Кой сега е цар или войник, или богат или беден, или праведник или грешник?» О, чудо! Каква е тая тайна, която е станала с нас? Как се предадохме на тление? Как се свързахме със смъртта?“

Пък Петър:

— Читакът, отче!

А кнез Тодор, селският кмет:

— Търпи, Петре, да си спасиш главата!

Удари часът за раздяла: народът се прощаваше с Йосиф; мнозина се разридаха.

А свещеник Матей:

„Като ме гледате да лежа пред вас безгласен и бездиханен, заплачете с мене, о, братя и другари! Защото вчерашния ден разговарях с вас и внезапно дойде върху ми страшният час на смъртта. Но дойдете всички, които ме обичате, и ме целунете с последна целувка, защото аз няма вече с вас да ходя или да говоря, понеже отивам при Съдията, и пред Него наравно стоят слугата и господарят, царят и войникът, богатият и бедният — в равно достойнство, всеки според делата си — и или ще се прослави, или ще се посрами!“

Глухо удряха буците пръст о ковчега; народът се прощаваше с Йосиф; а Петър:

„Всеки според делата си: или ще се прослави, или ще се посрами!“

И като пееше свещеник Матей, пастирът байрактарски: „Суета е всичко човешко“, обзе го съмнение. И като казваше кнез Тодор, селският кмет: „Търпи, Петре, да си спасиш главата“, обзе го съмнение.

ГЛАВА ВТОРА

ПРЕДТЕЧА

Растеше Петър — синът, на дърводелеца Йосиф, а с него растеше славата, на неговата десница, че беше наследил от баща си брадвата, пилата и триона; и славата на неговия език; и старци караха децата в скороговорка да казват, като го видят да се задава из пътя. „Петър плет: плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета: падна, Петре, плета“

Ще спре Петър; ще седне: сам ще започне:

— Да ви кажа, братя, как измамах султана!

А селяните:

— Не думай!

Пък Петър:

— Мина веднъж султан Мехмед Нелеби през Байрактарска махала и отседна у нас. Хапнахме, пийнахме, а султанът: „Чуват се разни за тебе бре, Петре! Я кажи и на мене една, да видя какви ги разправяш! Торба жълтици ти давам, ако и мене излъжеш!“ Пък аз: „Царю честити, дойде ми на думата! Не лъжи, ами истини казвам аз: някога баща ти, султан Баязид Илдъръм, закъсал, та взел от баща ми дърводелеца Йосиф, Бог да го прости — торба жълтици, па забравил да му ги върне! Добре е — разgede си ми дошъл — да ми ги върнеш, че сега пък аз съм закъсал!“ Рече султанът: „Ама че лъжа: баща ми да вземе от дърводелец някакъв!“ Рекох му аз: „Ако е лъжа дай ми ги, че обеща, ако е истина, дай ми ги, че си длъжник!“ Взех торбата жълтици и ги раздадох на бедните. За вас истина, за мене шега!

И народът запомни.

А ходеше той често, из пътя, че из цялото Поломие тачеха младия майстор; връщаше се при благочестивата си майка на брега на реката Лом, хапваше просеник и лютеница, казваше: „Отче наш“ вечер пред Христовото разпятие; подир някой ден пак нарамваше брадвата, пилата, триона.

И като ходеше, чудни неща научаваше. Веднъж татарин, из Анадола — докарваха ги през Босфора, а в Мала Азия закарваха

българи — разказваше:

„Живеехме в азиатските степи в Самсунския край и мършавите ни стада пощеха песъкливите пасища, спяхме в катуни от продрани козаци, а изворите бяха по на половин ден път. Малко подир завладяването ни, султан Баязид Илдъръм ни докара нов санджакбег, някой си Искандер — рожденото му име било Александър — син на цар ви Иван Шишман. Много искаше този Искандер да ни озапти, пък ние отначало му причинявахме разни беди, а после се кротнахме: дочули бяхме, че към Анадола идва някой си Тамерлан, хан на монголците. Хората сме така — когато някой ни владее, гледаме да го подпомогнем да падне от друг, та нашите бегове изпратиха пратеници при Тамерлан хан: ако се срещне с турците, нему ще помагаме. Така и стана. Като стъпи в Самсунския край и видя охлузените ни пасища, Тамерлан хан рече: «Тук ще остана — народът ми от пустинята иде — даже надолу ще сляза!», а султан Баязид Илдъръм викаше на помощ румелийските си васали. Те пък като се опънаха, рече им: «Елате бре, че не сте чак толкова далеч от Анадола!» Щом почна битката, ние преминахме към монголите, султановите синове се разбягаха с войските си и султан Баязид Илдъръм лесно падна. А Тамерлан хан го подиграваше: «Султане, яхни коня!»; после го затвори в кафез и щом спреха някъде — било то град или село, или крепост — поставяха кафеза пред хановата шатра, пък народът се гавреше с пленника; и така много дни. Като го разнасяха по анадолския пек, мнозина хвърляха кал и лайна, и гнили зеленчуци по него, че много бяха патили; други пък налитаха да го убият — че само така можеха да му помогнат — а ханът го бранеше; когато пък ханът гуляеше, нареждаше да внесат кафеза в сараите му, та да гледа султан Баязид Илдъръм как се забавляват жените му. Така си издъхна султанът — в кафеза — на някакъв площад пред тълпа сеирджии.“

Народът слушаше; и макар да знаеше, че години бяха минали, беше обладаи от надежда; и си казваше: има, значи, и от султана посилен!

Пък Петър, и той слушаше.

Друг път европейски търговец — в градския хан беше отседнал — се разтресе от смях:

„От Запад очаквате помощ! Отвърнахте се от Бога, и той се отвърна от вас, туй ще ви кажа! А когато Запад имаше нужда от вас,

как му помагахте? Като се появи тук ерес — богуненавистният поп Богомил — наместо да унищожите ереста, оставихте я да се ширне чак до свещения Рим, града на наместника божи! И когато още папа Урбан II изпрати първия поход да освободи гроба господен от араби, турци и неверници всякакви, и когато завзеха светия град Йерусалим и въздигнаха Йерусалимското кралство, и когато създадоха Тамплиерския, Йоанитския и Тевтонския орден за защита на божия гроб, какво помогнахте вие? Избивахте кръстоносните рицари, че изпотъпквали нивите ви и изклали свинете ви, и бъчвите ви изпили! Ще тъпчат я, ще ядат и ще пият, божи гроб е това!“

Народът мълчеше виновно, а търговецът продължи да брои греховете:

„И по-късно, когато поганецът Саллах-ад-дин обедини Сирия, Месопотамия и Египет и разби кръстоносните рицари и си взе Йерусалим, пак се стекоха войски от цяла Европа и като не можаха друго да сторят, превзеха Константинопол, какво вие пък сторихте? Разбихте при Адрианопол кръстоносните рицари, унищожихте новосъздадената Латинска империя, а самия император Балдуин Фландърски хвърлихте в тъмница!“

Изброил греховете, търговецът взе да заплашва, а народът мълчеше виновно:

„Запад — викайте — щял да помогне! Я се огледайте: Англия и Франция водят заради фландърските земи вече стогодишна война; на оня край на Европа Кастилското, Арагонското и Португалското царство отвоюват земите си от арабите; на тоя край на Европа Московская Рус гради каменен Кремъл за отбрана с монголите; Полша и Литва — нечестивците — сразиха при Грюнвалд Тевтонския орден и сега довършват жалките му остатъци; Венецианската, Генуезката и Флорентинската република се боричкат за власт! Кой да ви помогне?“

„Ами крал Сигизмунд?“ — обади се някой.

„Бог да го подкрепи! — рече търговецът. — Има си грижи и той! Появил се е в Прага някой си Ян Хус, книгите от латински на чешки превеждал, в чревоугодство, разврат и любов към Мамона обвинявал самия папа, и: «Търси истината, чувай истината, учи се на истината до смърт!» уж проповядвал. Срещу него — еретика — стяга крал Сигизмунд кръстоносните рицари, хич нищо не чакайте!“

Народът слушаше; и макар да не знаеше, че чешкият крал Сигизмунд е друг, не маджарският, беше отчаян; и си казваше: „От никого нищо!“

И Петър, и той слушаше.

Оня пък ден — някак ненадейно, неочаквано стана — в селската църква по време на служба се вмъкна дрипав монах, извади от дисагите книга, зачете:

„Похвално слово за Евтимия от Григорий Цамблак, митрополит Киевски. Щом се възкачи на учителския престол, веднага прояви милост към сънародниците си, и то чрез видими дела. Така той не само се уподоби на Мойсей, но дори го и надмина със законите си, защото онзи, който изведе народа си из Египет, поведе го към обетованата земя, а пък Евтимий, който бе велик поради божествената си и човешка премъдрост: от земята към небето. Поради това той превърна целия си град в странноприемница, а не построи такива тук и там, като казваше: «Откъде да зная, чеда, че не ще се удостоим да приемем заедно с тези сиромаси и Христа?»“

Притихнаха байрактарчани — виж, вчера стана, днес в книга го пише — а монахът продължи:

„Понеже бе изгонен от църквата, той отиде в другата, що бе посветена на първоапостолите Петър и Павел. След като ги взе за застъпници, той се отдаде на много повече подвизи от по-рано: грижеше се да запази народа си от варварско изстребление, поучаваше, утешаваше, повдигаше падналите, простираше ръка над препъващите се, поддържаше слабите, похваляваше и насърчаваше към мъжество борещите се. Някои пък отстраняваше като гнила част, за да не прогние цялото тяло, а прокаженото изгонваше от овцете, за да не се разнесе болестта по цялото стадо...“

Следваше повест за избиването на търновските първенци — слушали бяха от очевидци тия неща, после пак за Евтимия:

„Евтимий смело застана пред мъчителя, без да се изплаши духом, без да се промени от страх. А когато му съблякоха одеждите и го изведоха върху градската стена, за да бъде смъртта му позорна, падна ли той по лице, потрепера ли, прояви ли с нещо обич към живота? Никак! Това се вижда от думите, които каза на варварина: «О, несправедливецо! Прилично беше първом да пожертвуваш йерея, па тогава да последват жертвите; трябваше пастирът да върви пред

овците; и бащата: пред децата! Всички те ми бяха поверени, затова първи аз трябваше да изпия чашата на заколението!» Така каза великият мъдрец и призова палача, и онзи дойде и се приготви да му нанесе смъртния удар. Но който някога изведнъж вкамени ръката на беззаконстващия цар, прострял се да улови пророка, същият по същия начин превърна убийствената десница в неподвижна и недействителна. Тя сякаш заприлича на някоя ръка на мъртвец, прилепнала о живо тяло, и свидетелствуваше за това, за което Давид се молеше: «Отплати им според делата на ръцете им!».

Народът слушаше; и макар да знаеше, че ще бъде дълго и трудно, беше обладан от надежда; и си казваше: „Помогни си сам, та и Бог да ти помогне!“

А Петър, и той слушаше.

И ходеше той често из пътя, че из цялото Поломие тачеха младия майстор; връщаше се при благочестивата си майка на брега на реката Лом, хапваше просеник и лютеница, казваше „Отче наш“ вечер пред Христовото разпятие: подир някой ден пак нарамваше брадвата, пилата, триона.

Пък нямаше защо да ходи, за да научава чудни неща.

Веднъж у Милан Налбантина дойдоха годежари, поздравиха по живо по здраво, седнаха край огнището и един от другоселците взе съчка, та я равна в огнището — да се разпали момата по момъка като тая жарава — побъбриха за това-онова, другоселецът хвърли съчката в пламъците:

„Чухме, Милане, имаш хубава юница за продан!“

Пък Милан Налбантина:

„Имам юница за продан, ама трябва да се раздумаем с жената, та елате пак!“

Не беше отказ за отказ, а отказ за чест. Втория път другоселците поискаха да видят момата; дадоха ѝ китка с привързана жълтица; когато Милан Налбантина преполови павурчето с ракия, някой гръмна на двора: запивът бе станал и хората можеха да научат, че дъщерята на Милан Налбантина е сгодена за Димчо Налбантчето. Подир няколко дни у дома на Милан Налбантина отшумяваха засевките: седем сеячки отсяха брашното със седем сита в седем нощви; наляха вода; деверът разбърка с жегъл и момите започнаха да измесват едрите хлябове. А булката седеше по средата на стаята върху гайтанлия ямурлук, посипан

с боб, с откъснати от стряхата сухи чушки и сушени плодове, пазени за болни от лоши болести; врявата на двора се усили изведнъж: донесоха пряпора — отсечен от живо прът — с бяла кърпа, с глава кромид, побита на върха, и с червени конци — да пазят от уроки; всички се струпаха край него и взеха да подмятат младоженеца как са го турили на пъна при дръвника и се изредили да го бръснат девет бръснари, пък той си нямал и косъм по брадата.

На двора музиката засвири бавно и тържествено; влезе кумата и забули булката да не я гледат чужди очи; деверът и младоженецът взеха да се пазарят през заключената врата, плиснаха ведро вода пред нозете на булката, момите запяха: „Ела се вие-превива, мома се с рода прощава; ща ти се, мамо, помоля цветето да ми поливаш; заран със ситна росица, вечер със сълзи горещи...“ Булката целуна ръка на баща и на майка; ручилото на гайдата изхриптя и замлъкна; малката конница пое към Сталийска махала. Булката виждаше само задницата на коня, върховете на цървулите, си и изпотъпкания гръб на пътеката; изведнъж конят ѝ спря, някой изхълца, изпуснатата бъклица се разбило камънаците; наоколо затрополиха копита, задрънча стомана, над главите пропищя оловно зърно.

Беше бандата на Махмуд бей.

Сватбарите легнаха насечени в дерето; брадясали турци опипваха мъже и жени, прибираха накити и кесии, разхвърляха дисагите с чеиза на булката; а Махмуд бей я улови за сплитката и я повлече към храстите.

Когато отвори очи, слънцето спадаше на запад; букаците хвърляха мрачни сенки; самотна кукувица кукаше из клонаците, ехото ѝ отвърщаше. Долу край реката беше леш. Помъчи се да стане; падна; подпря се на изсъхнала вършина. Дотътри се до избитите; обърна ги с лице към небето; склучи ръце на гърдите им. Очите ѝ бяха сухи като пресъхнали кладенци. Събра изпотъпканите дари; върза кенарените кърпи на разцъфналите дрянове, върза булчинската риза на бялата бреза, върза едра и дребна прикя по клоните на букаците; и като връзваше, им говореше: „Ето ви тънки дари, дрянове-кумове, ето ти тънка риза, брезице-сестрице, ето ви тънка прикя, сватове-буки: жени се дъщерята на Милан Налбантина!“ Пристъпи до вековен дъб, прехвърли плитка през най-ниския клон, погали мощния ствол: „Ето ти булка, юначе!“

И се обеси на него.

Вечерта през букака мина Петър, нарамил брадва, пила и трион. Храстите го дърпаха за дрехите; изведнъж се заслуша: наблизко се караха врани; разтвори клоната с ръце. На поляната лежаха пременени сватбари: враните кълвяха очите им; шътна, та ги прогони; слезе долу: изпосечени бяха. Вдигна глава към гората: по клоните се ветрееха сватбени дари, а на най-силния клон — булката.

— Махмуд бей! — рече си Петър.

Извади нож; издълба яма под дъба; погребва в нея момата. Обходи сватбарите: Димчо Налбантчето дишаше още. Натовари го Петър на магарето; откара го в къщи; излекува го с билки.

И народът запомни.

Друг път оня Махмуд бей видя човек да оре нивата си. Отиде, та му взе воловете; взе му и нивата; запретна се да опитва как се оре. Човекът си тръгна ядосан — към дома си за брадвата тръгна — Петър среща.

Пък Петър:

— Ела, брате, заведи ме!

Назад се върнаха; човекът се скри; Петър се зададе по пътя и викаше:

— Кой ли е оня, дето с един вол нива оре! Чудо на чудесата! Кой ли е оня, дето с един вол нива оре!

Чу го Махмуд бей и си рече: „Такова чудо и аз не съм виждал, я да ида да видя!“, остави волове и рало; тръгна по пътя. Като изчезна в букака, Петър изпрегна единия вол, даде го на човека. Селянинът замина; боят се върна; викна отдалече:

— Вай! Зар аз съм орал с един вол! Вай-вай-вай!

Размисли после; рече си: „Море, с два вола си бях!“; по тила се почеса. Пък Петър от букака: „Мууу!“ се обади. Рипна боят в гората; Петър изпрегна и другия вол; върна се после:

— Аго, сега ти се впрегни, да видиш как с един вол се оре!

А Махмуд бей:

— Вай! Петре, ти си ги взел! Я да тръгваме при кадията!

Пък Петър:

— Жив да си, аго! С такива дрехи при кадията бива ли? И пешком кога ще пристигна!

А Махмуд бей:

— Море, Петре, да не беше майстор прочут! И кон ще ти дам, и дрехи ти давам! Тръгвай веднага!

Отидоха; застанаха пред кадията; Петър започна:

— Кади ефенди, Махмуд бей взе на един беден човек и нивата, и ралото, и двата му вола!

А Махмуд бей:

— Кади ефенди, мои си бяха!

Пък Петър:

— Кади ефенди, Махмуд бей ще ти каже, че и конят, и дрехите ми са негови!

А Махмуд бей:

— Кади ефенди, как да не са мои!

Разсмя се кадията и му рече:

— Да си върнеш и ралото, и нивата на оня човек!

И народът запомни.

Оня ден пък се извърши тайнство — позорно тайнство бе — кнез Тодор, селският кмет, се потурчи. „О, безразсъдство! — бе порицал митрополит Йоасаф Бдински, като пренасяха мощите на света Филотея. — Мнозина преминаха към непристойната Мохамедова вяра: едни, прочее, уплашени от страх, някои подмамени от ласкателства или придобивка на богатство, други пък прелъстени поради простотия на нрава!“ А у кнез Тодор бе събрано от всичко по малко. Като се извърши позорното тайнство, свещеник Матей — пастирът байрактарски — стреснат как гине паството му ту телом, ту духом, държа проповед. За смирението говори. Според Христовото учение човекът е създаден по образ и подобие Божии и това е повод за високото ни достойнство, но нека, прочее, не забравяме, че божият дар да превъзхождаме останалите земни твари е с нищо незаслужен, той е само част и израз на безпределната любов на Бога и на безмерната му милост. Но какво е смиреният, и горделивият: какво? Горделивият, бидейки богат или силен, или с друго надарен (защото който нищо няма, с какво да се гордее?), мисли имането си за съвършенство, и вместо с мисли и дела да се стреми към Бога — чийто образ и подобие е, постепенно затъва в блатото на пороците и упада нравствено. Така ще стане и с читака (защото и с държавите е като с човеците), който сега, бидейки силен, под напора на пороците — сегашни и бъдещи — ще завърши в дълбока нравствена разруха.

Напротив, смиреният, съизмервайки собственото си несъвършенство с божие съвършенство и бидейки ревнив да се доближи (не да се изравни, защото да искаш да се изравниш пак значи да станеш горделив) до Бога, не знае граници в нравственото си усъвършенствуване и единствено в неговото сърце прораства вярата, че може да преуспее в извършването на нравствени подвизи и посредством добродетелта да достигне до святост. Това е пътят на българина (и на всеки истински християнин), защото кой българин не би искал да украси себе си (и държавата си, защото, каза се, и с държавите е като с човеците) със святост и с вечно блаженство, вместо с вечни мъки из кръговете на геената огнена? Така че — продължи свещеник Матей — смирението не е самоунижение, нито малодушие, нито пък отчаяние, а врата и твърда основа на всички добродетели и път към съвършенството. Защото — подкрепи се с примери свещеник Матей — сам Христос („бидейки послушен дори до смърт, и то смърт кръстна“) не изтъкна ли смирението като добродетел на добродетелта, и в притчата за митаря и фарисея не похвали ли тъкмо митаря, който бе горделив и грешен, а в разкаянието си стана смирен?

Пък Петър:

— Бог — казваш, отче — на смирение ни учи?

А свещеник Матей:

— Нали сина си за пример ни прати!

Пък Петър:

— И е велик в любовта си към нас?

А свещеник Матей:

— И всеопрощаващ къмто греховете ни!

Пък Петър:

— Ами накрая той ще приеме разкаянието на читака като митаря от притчата, а българинът, бидейки изтребен, как да украси себе си със святост? И кнез Тодор — и той като се покае и от хаджи Абдула пак стане християнин — той ще се опази, така ли излиза? Къде е истината, отче?

И народът запомни.

Така растеше Петър — синът на дърводелеца Йосиф — а с него растеше славата на неговата десница, че беше наследил от баща си брадвата, пилата и триона; и славата на неговия език; и старци караха децата в скороговорка да казват, като го посрещат и изпращат по пътя.

„Петър плет плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета, падна, Петре, плета“

Веднъж — тъкмо да тръгва за някакво село, нарамил брадва, пила и трион — чу: появил се някой си Иван, български светец; тръгна; и дружината му го последва да види тоя светец. Намериха го в букака, заобиколен от много народ. Беше гол до кръста, препасан с кожен пояс и ханджар на пояса, а храната му бе горчиви корени и горски мед.

„Истина, истина ви казвам: много плач и скърцане със зъби ни чакат! — проповядваше светият старец Иван. — И все поради несговор! Защото ако се бяха съюзили народите, щеше ли Александър Велики да ги разгроми при реките Граник, Иса и Гавгамела, и щеше ли да завладее Сирия, Египет, Месопотамия, Персия и Индия, и щеше ли смъртта му едва във Вавилон да го спре? И ако свещената Римска империя живя в сговор, а не бе разкъсвана от борбите на господари и роби, щяха ли варварите да я погубят? И ако се бяха, съюзили балканските държави, като изпрати император Йоан Кантакузин за помощ при тях — наместо да поругаят пратениците на жени и на майки и да ги отпратят празни, — щеше ли читакът да ни завладее?“

А народът го питаше:

„Ти да не си Иван Кръстител?“

Пък светият старец Иван взе ханджара от пояса, мушна се в гърдите и беляза всички по челото: „С кръв кръщавам аз!“

Приблжиха ония, дето турската вяра приеха и той им рече:

„Рожби ехиднини, кой ви подсказа да бягате от бъдещия гняв?“

Наведоха вероотстъпниците посрамено глави, а той пък:

„Сторете, прочее, плод достоен за покаяние, защото секирата лежи вече при корена на дърветата и всяко дърво, което не дава добър плод, бива отсичано и хвърляно в огъня. Аз ви кръщавам с кръв за покаяние, но оня, който идва подире ми, е по-силен от мене: той ще ви кръсти със слово, пред което бледнеят и огън, и меч!“

И продължи да поучава народа:

„Истина, истина ви казвам: поради несговор рухна българското царство! Защото не седя ли на престола четирийсет години цар Иван Александър, който, бидейки слаб, се силеше да изглежда силен в слабостта си; и не враждуваха ли неговите синове; и не късаха ли болярите като лешояди късове от царството? И преди това първото ни

царство не падна ли, пак защото беше разделено между синовете на цар Петър и комит Никола? И още по-преди, когато хан Кубрат събра петимата си сина и ги накара да пречупят снопа пръчки; и като не можаха, не им ли рече: «Ако ще сте заедно, кой ще ви пречупи?»; послуша ли го някой? Така и сега — светият старец Иван посочи вероотстъпниците — врагът ни дели, че да ни погуби! Това ви казвам аз, войвода на цар Шишманов полк, дето съм газил кръв до колене и кости до рамене!“

А вероотстъпниците, като се бяха посъвзели, го запитаха:

„С чий гняв ни плашиш ти, старче?“

Пък светият старец Иван:

„Гняв народен: гняв Божий!“

Изсмяха му се те:

„А ние за човек помислихме!“

Пък светият старец Иван:

„Явил се е вече избраникът! И както е рекъл пророкът: гласът на викация в пустинята говори и прави правете пътеките му! Прочее — обърна се той към народа — лопатата е в ръката му и той ще очисти гумното и ще събере житото в житницата, а плевата ще изгори с неугасимия огън на словото!“

А вероотстъпниците, като се стреснаха, пак наведоха глави:

„Нали и ние заради спасение на народа български; че иначе глави хвърчат!“

Приближи тогава Петър:

— Старче, като бях малък, с баща ми — Йосиф, Бог да го прости — отивахме в града кадиевата къща да градим. Бях немошен още, та яхах магарето, а баща му вървеше пеша. Срещаха ни хора и казваха: „Ама че син: язди, а баща му пеша!“ Слязох и тръгнах пеша, а баща ми яхна магарето. Срегнаха ни хора и рекоха: „Ама че баща: язди, а малкото бѣхти пеша!“ Качих се и аз на магарето, други пък ни укориха: „Виж как мѣчат магарето!“ Слязохме и двамата, присмяха ни се: „Гледай глупаци: и двамата пеша вървят, а магарето тича свободно!“ Къде е истината, старче?

А светият старец Иван:

— Ти ли си Петър?

Пък Петър:

— Дойдох да ме кръстиш!

А светият старец Иван:

— Истина, истина ти казвам: аз имам нужда да се кръстя от твоето слово, та ти ли идеш при мене!

И като се кръсти Петър с българска кръв, отвори му се очите; и видя, че сам Иван Предтеча го сочи с пръст на народа; и ето глас от народа, който му казваше: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“

ГЛАВА ТРЕТА

ИЗКУШЕНИЕ

И като чу и видя, изплаши се силно; захвърли брадвата, пилата, триона хукна в гората. Тича три дни и три ноци; по друмищата се нижеха синджири с роби, и еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани, и по-горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца; и тичаше по-силно. И от всеки синор, от всяка кошара и от всеки дом чуваше гласа на народа; грохна на темето на плешив хълм; през нощта ангели и демони се бориха край него на спечената глина — кой да го спечели — и виждаше насън грозната им битка:

— Нам се полага този човек! — викаха демоните. — Той има божия дарба, а какво го очаква човек с божия дарба във век на тиранство? Гибел го чака, че божия дарба на тиранин не служи: затуй дайте го нам, та да го спасим! Нека му върнем брадвата, пилата, триона: нека му вържем езика; нека стане по-тих от водата, по-нисък от тревата, на мравката да прави път!

Пък ангелите:

— Езика ще му вържеш, а как да му вържеш душата? При един източен владетел живееше мъдрец. Понеже мъдрецът превъзхождаше по ум господаря си, тиранът нареди да му отрежат езика, та да не може да говори. Наскоро през страната на път за Мека мина прочут дервиш и тиранът реши да ги срещне, та да се възрадва на безсилието на своя мъдрец. Срещна ги, немият старец очерта с ръка голям кръг, а дервишът със замах го пресече.

„Аха, ще се сдушвате, значи! — викна тиранът и поясни на народа: — Моят роб му предлага погача, а чужденецът казва да делят!“

Мъдрецът посочи надолу, а дервишът му посочи нагоре.

„Тъй, тъй! — продължаваше да тълкува тиранът. — Моят роб се оплаква, че му виси, а чужденецът се хвали, че му стърчи!“

Мъдрецът показва на дервиша: един пръст, а дервишът нему: два.

„Развали им се достлукът! — възрадва се тиранът. Моят роб се заклани да му извади едното око, а чужденецът нему: и двете!“

Владетелят изтълкува и се прибра, а народът, като се разотиваше, коментираше: „Нашият мъдрей показва на дервиша, че земята е кръгла, а дервишът му рече, че е разделена на море и на суша; нашият мъдрец показва на дервиша, че е добре, дето над сушата пада дъждец, а дервишът му рече, че като пада дъждец, всичко расте; нашият мъдрец показва на дервиша, че човекът е над всичко, що расте, а дервишът му рече, че двамина са умните на нашия площад!“ Дервишът си замина; случаят се разчу; а мъдрецът биде побит на кол.

А демоните:

— Да го потурчим тогава: нека стане човек на тирана, нека има хляб и постеля, нека седи до дясното му коляно на пир.

Пък ангелите:

— Само с хляб не се живее! Човека ще потурчиш, а дарбата му божия как ще потурчиш? При един западен владетел живееше поет. Тиранът му даваше хляб и постеля, слагаше го до дясното си коляно на пир и като гледаше как поетът захласва народа, завидя му и рече и той да стане поет. Един ден повика поета и му прочете поема, а поетът му рече:

„Лоша е тая поема!“

Разгневи се тиранът, заточи го да работи в далечна каменоломна. Подир някое време завърши нова поема и нареди да докарат поета. След първите стихове поетът стана и тръгна.

„Къде отиваш?“ — му рече тиранът.

„В каменоломната, господарю!“ — отговори поетът.

Тази случка също се разчу; поетът умря в каменоломната; а народът запомни.

Сепна се Петър изплашен; събуди се; а из мрака вървяха шествия и пътищата им се кръстосваха. Ордите на султан Сюлейман Челеби минаха през Байрактарска махала със зурни и тъпани; народът се изпокри из букака; най-отпред носеха набучени на кол глави: брадясали, облещени, с окапали меса. Други турци минаха, спряха, вързаха ръцете и краката на Черния Милош за опашките на четири коня; селото стоеше сковано; размахаха бичове турците, литнаха конете, изпраця Черния Милош. Зададе се и бандата на Махмуд бей задрънча стомана, сватбарите легнаха насечени в дерето; Махмуд бей повлече булката към храстите; после момата пристъпи до вековния

дъб, прехвърли плитка през най-ниския клон, погали мощния ствол:
„Ето ти булка, юначе!“

Затвори Петър очи от шествията да се скрие, а демоните:

— Тогава да му пратим лека смърт!

Пък ангелите:

— За божията дарба във век на тиранство няма лека смърт!

А демоните:

— Нека читакът погуби майка му, нека откара другарите му в робство, нека опожари бащината къща, нека поругае костите на прадедите, нека направи кучешки живота му; нека, отчаян, сам на себе си посегне.

Пък ангелите:

— Тялото ще смажеш, а духа човешки как да смажеш? При един южен владетел живееше шут. Езикът му беше остър и веднъж подигра тщеславния тиранин, а тиранът заповяда да погубят майка му. Езикът на шута стана по-остър; пак подигра тирана; така близките му бяха продадени в робство, бащината къща опожарена, поругани костите на прадедите, тялото: смазано от бой.

Веднъж шутът отиде при тирана и му рече:

„Господарю, дай ми кожен мех!“

А тиранът:

„Защо ти е този мех?“

Пък той:

„Да си премеря златото!“

Разсмяха се царедворците, шутът стоеше смирено, тиранът нареди да му дадат кози мех.

Подир няколко дни шутът донесе меха, донесе и малка кесия, застана смирено.

А тиранът:

„Каква е тази кесия?“

Пък той:

„Радост, господарю: мехът ти роди тази кесия!“

Тиранът прибра и кесията.

Друг път шутът пак поиска меха да си мери златото. Дълго време не го върна и тиранът му рече:

„Кога ще ми върнеш меха?“

Пък шутът:

„Скръб, господарю: мехът умря!“

А тиранът:

„Как може мех да умре!“

Пък той:

„Както можа да роди!“

Разгневи се владетелят; нареди да го вържат в пустинята да умре бавно от жажда и пек; и народът запомни.

А демоните:

— Да го направим тогава герой: нека тръгне срещу читака на бой, нека падне от първия удар на меч, нека така го спасим от живота!

Пък ангелите:

— Безславно загива сръндакът, когато излиза сам срещу глутница вълци! Един северен владетел непрекъснато изтощаваше народа си с войни, данъци и ангария, и най-храбрият му рицар — граф на неголямо графство — реши да се отцепи и да създаде нова, по-праведна държава. Тиранът тръгна срещу него, а рицарят и войската му — шепа храбреци — се укрива в рицарския замък.

„Предайте се! — им викаше тиранът. — Ще ви пощадя: вървете, където щете, само напуснете моите земи!“

А рицарят му отговаряше с копие и меч.

Когато се свърши храната, едни се предадоха обезкуражени, други храбро се промъкнаха през нощта, трети останаха гордо. Които се предадоха: останаха роби; които се промъкнаха: потънаха из горите на север; които останаха: загинаха.

И народът запомни.

Сепна се Петър изплашен; събуди се; из мрака пак се зададоха хора и пътищата им се кръстосваха. Трима старци се зададоха най-напред: на единия бяха избодени очите, на другия бяха отрязани ушите, на третия беше изтръгнат езикът: бе ги видял при светия старец Иван, като кръщаваше с кръв народа и като поучаваше с притчи; а тримата старци: „Удари, Петре, часът ти!“ Моми се зададоха после, носеха медник с мълчана вода, вадеха от медника китки и ги наричаха: „Синьо небе, ясни звездици: седни-седни, момне, подай пръстен!“ Една от момите му рече: „Ела при татко, Петре, да ме поискаш!“; а той смуши магарето — бързо да тръгне да не види момата, че жал му прелива в душата: нямаше той да има ни булка, ни люлка. Наобиколиха

го после чираците, донесоха гергьовското агне, седнаха на велена морава ядат и пият, а Петър умислен; запита го някой: „Защо си, Петре, умислен?“ пък той: „Предназначен съм аз, и съм избран, и обречен!“

Затвори Петър очи — от хората да се скрие — а демоните:

— Какво му остава тогава на тоя човек?

Пък ангелите:

— Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда! Предназначение е дарбата божия във век на тиранство: читакът е силен, народът е слаб, а тоя човек чрез своето слово ще му бъде стълб и опора дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв, и никой тиран не ще го надвие!

Скокна Петър, уплашен от тая присъда, а слънцето вече изгряваше. Изправи се на спечената глина и видя от темето на хълма земята българска: по друмищата се нижеха синджири с роби; еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца. И от всеки синор, и от всяка кошара, и от всеки дом народът му викаше:

„Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“

И се затича Петър — трижди уплашен — към дома си: да се скрие.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА ЗЪБОТРАКАНИЦА

Три дни и три нощи тича дърводелецът Петър да се скрие в дома си — и гласове го стряскаха по земята българска: „Какво му остава на тоя човек?“ — викаха демоните, пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда! Предназначение е дарбата божия във век на тиранство: читакът е силен, народът е слаб, а тоя човек чрез своето слово ще му бъде стълб и опора дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие!“

Пък Петър:

— Вапца я, Петре! — рече, и като рече, си каза: — Че е век на тиранство — век на тиранство е; че е божия дарба езикът ми — наказание божие излиза; ама да съм предназначен — дърводелец някакъв — хайде де!

Като се съпротивляваше така, и се окуражаваше; намери в гората брадвата, пилата, триона.

— Разгеле! — каза, и като каза, си рече: — Седи си мирен бре, Петре, и знай си едно: занаята!

Ще дойде някой; ще влезе; ще каже: „Петре, направи ми синия!“ Ще одяла Петър букови дъски; ще обгори върху синията едро, усмихнато слънце; ще викне: „Ела, вземи си синията!“ Друг пък ще каже: „Петре, дъщерята ще жения!“ Пак ще одяла Петър букови дъски; ще изреже върху раклата пак едро, усмихнато слънце; като свърши, ще викне: „Ела, вземи си раклата за невеста!“ Пък трети ще каже: „Петре, направи ми кораб за грозде!“ Ще одяла пак Петър букови дъски; ще обгори върху кораба едро, усмихнато слънце; ще викне: „Ела, вземи си кораба за грозде!“

А долу в букака — на брега на реката — проповядваше светият старец Иван, заобиколен от много народ. Мнозина бяха кръстени с кръв по челото, а други чакаха реда си. И видя Петър: отишли си бяха вероотстъпниците, и не разбра имат ли знак.

„Ето, излезе сеяч и пося добро семе в нивата си — проповядваше светият старец Иван. — И докато той и слугите му спяха, дойде врагът

му и пося между житото плевели, па си отиде, а когато израсте злакът и даде плод, тогава се появиха и плевелите. И като дойдоха слугите на стопанина, рекоха му: Господарю, нали добро семе пося на нивата си? Откъде са, прочее, в нея тия плевели? А той им рече: Враг човек е сторил това. Слугите пък му рекоха: Искаш ли да отидем и да ги оплевим? А той им рече: Не, за да не би като скубите плевелите, да изскубите заедно с тях и житото; оставете да расте и едното, и другото заедно до жътва; а по жътва ще река на жътварите: Съберете първом плевелите и ги свържете на снопове, за да се изгорят, а житото приберете в житницата ми.“

В това време се зададоха вероотстъпниците, като водеха със себе си турци.

А народът питаше:

„Защо с притчи, старче, ни учиш?“

Пък светият старец Иван:

„С притчи ви уча, понеже някои гледат, а не виждат, и слушат, а не чуват, нито разбират. Прочее, чуйте какво значи притчата за сеяча: сеячът е нашето време на плач и скърцане със зъби, нивата е народът български, доброто семе са удържалите на бури и сеч, плевелите са тия — посочи той с пръст — вероотстъпниците, врагът е читакът, жътварят е бъдното време, жътвата е отделянето на зърното от плявата у народа, огънят е народното презрение, а житницата — добродетелта на народа български, която от добродетели е съставена.“

А вероотстъпниците рекоха на турците:

„Ето го!“

И турците нему:

„Срещу нас си говорил!“

Пък светият старец Иван:

„Не за вас, а за нас си; преди трийсетина години млад като бях, цар Шишманов полк като водех — говорех с меч срещу вас; сега съм немошен отшелник и проповядвам за доброто и злото. Прочее, вижте тия, дето ви водят, и признайте дървото за добро и плода му за добър, или признайте дървото за лошо и плода му за лош, защото по плода се познава дървото. Рожби ехиднини! — посочи пак с пръст: — Добрият човек от доброто съкровище на сърцето си изнася добро, а лошият човек от лошото съкровище изнася лошо. Истина, истина, истина ви казвам: какво искате да станете, по-турци от турците ли?“

Тогава вероотстъпниците го свързаха и го поведоха; беше гол до кръста, препасан с кожен пояс, и ханджар на пояса, и едвам вървеше, че храната му беше горчиви корени и горски мед: турците, и те тръгнаха.

Тръгна и Петър — нарамил брадва, пила и трион — в обратна посока; по потайни пътеки тръгна; добра се до в къщи.

Отвърза коня на турчина, метна и дрехите върху седлото, па му го заведе:

— Махмудбей, вземи си коня и дрехите!

А Махмуд бей:

— Море, Петре, да не беше майстор прочут...

Върна се Петър; в работилницата си седна; подпря чело на ръка: „Вапца я, Петре, вапца я!“ А децата играеха из бѣзето край пътя: „Две пет-лета се ска-рали пред по-пови-те вра-та. Поп из-лезе и им ре-че: иш, пиш, ти ще жмиш!“ Седя така — подпрял чело на ръка, докато се стъмни чак: че е век на тиранство — век на тиранство е; че е божия дарба езикът ми — наказание божие излиза; ами какво искат от мене, дърводелеца прост? Пък жабите прокобяваха в мрака: „Умре-мре-мре, умре-мре-мре! Ко-ко-кога ки-ки-ки, ко-ко-кога ки-ки-ки? Се-се-сега ки-ки-ки, се-се-сега ки-ки-ки! А да го ко-ко-копаме, а да го ко-ко-копаме! Дека да го ко-ко-копаме, дека да го ко-ко-копаме? У брегу-гу-гу, у бре-гу-гу! Бря ки-ки-ки! Вря ки-ки-ки!“ Сепна се от жабешкото крякане, та чу гласове: „Какво му остава на тоя човек?“ — викаха демоните, пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда!“ А децата — от мрака добили кураж — надвикваха жабите: „Пекни-пекни, слънчице, за борово зрънчице! Кам готова зрънчице? У гора зелена! Кам гора зелена? Отсече я секира! Кам пък таз секира? Ей я у ковача! Кам го пък ковача? Скри се у мехове! Кам пък тия мехове? Изяде ги молеца! Кам пък тоя молец? Ключна го петела? Кам го пък петела? Отнесе го лисица! Кам пък таз лисица? Хвана я хрът-хрът-хрът! Иди пред султана, па му речи: трът, трът, трът!“

Стана Петър: тръгна към къщи: замръзна: в двора стоеше човек.

Беше Димчо Налбантчето:

— Аз, Петре, в гората излизам!

Пък Петър:

— Аз едно ще си знам: занаята!

А Димчо Налбантчето:

— Дано се, Петре, срещнем отново!

И се изгуби из мрака. Прибра се Петър в къщи; ни хапна, ни пийна; цяла нощ треска го тресе. Стана сутринта, като отиде на ведрото да се наплиска, жълт-зелен се видя; останаха си просеникът и лютеницата недокоснати.

А хората му викаха на портата:

— Ела, Петре, къща да градим!

Пък Петър:

— А моята кой да поправи!

И като рече, обърна им гръб; нарами брадва, пила и трион; тръгна из двора. Къщата му — на брега на реката — стърчеше разкривена, че шивач хубави дрехи, обушар сандали и дюлгерин къща кога са имали? В дъното на двора бе къщата му; издигната от плет и измазана с кал от пръст и от плява; плетеният комин стърчеше килнат отгоре и покривът му бе се раззинал, та като валеше, ръмеше в огнището. „Трябва да го постегна, та като вали, да не ръми в огнището!“ — рече си Петър. Зад пруста бе огнищната стая, с огнище в средата — с пиростия и с опушена верига — а в средата на огнището къкреше гърненце с бобена чорбица. От едната страна на огнището, вбити в стената, стърчаха водникът за кратуни и за менци, лавицата за паници и нахари, плетен лъжичник — пробит вече, — та лъжиците, все падаха на пода; „Трябва да го постегна, та лъжиците да не падат на пода!“ — рече си Петър; от другата страна на огнището бе ръчният хромел. Още две стаи имаше къщата: зимна стая с ниски кревати, майка му бе разпънала в нея стана за тъкане; килер с дрехи, дребни сечива и кошове за жито; варосаната мазилка бе ошарена с бразди от протеклия покрив. „Трябва да стегна и покрива!“ — рече си Петър.

А майка му:

— Какво се щураш бре, Петре?

Сепна се Петър, нарамил брадва, пила и трион, мушна се в обора, а там: стените изтърбушени, рогатката за круша сол с отчекнат рог, тор до колене. „Трябва да стегна стените, че са изтърбушени, и рогатката за крупа сол, че е с отчекнат рог, и торта да изчистя!“ — рече си Петър. Разбута овците; мина и се спъна о някаква върлина; а кокошките се разкряха. Прасето, и то се разквича; мушна се сред копите сено, а от оградата му се озъбиха волски черепи, надянати да пазят двора от нечисти сили; върна се стреснат.

А майка му:

— Ни си ял, Петре, ни си пил!

Седна пак под навеса, захвърлил брадвата, пилата, триона, подпря пак чело на ръка. „Трябва да постегна работилницата и едно да си знам: занаята!“ — си повтаряше Петър. И после: „Вапца я, Петре, вапца я!“ А децата пак играеха из бѣзето край пътя: „Ала бала портокала, кали-бой кали-лис, чучу-рия разми-рия, ок, бок, строшен рог!“ Седя така, подпрял чело на ръка, и все: Че е век на тиранство — век на тиранство е, че е божия дарба езикът ми — наказание божие излиза, но аз — дърводелецът прост — къде да се дявам?; и гласове го прекъсваха: „Какво му остава на тоя човек?“ — викаха демоните, пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда!“; та докато се стъмни чак.

А майка му:

— Що си жълт-зелен бре, Петре! Урочаса ли те някой, мома ли ти в сърцето заседна, на самодивска поляна ли спа? Ни ядеш, ни пиеш, само из двора се щураш!

Легна Петър; нищо не рече; зави се с чергата: три дни и три нощи треска го тресе.

А хората му викаха на портата:

— Ела, Петре, къща да градим!

Пък майка му:

— Петър болен лежи!

И тръгна от уста на ухо: „Петър болен лежи!“ А друг, чул-недочул: „Петър умира!“ Прекръсти се трети: „Спомина се Петър!“ Жабите, и те се провикваха от село на село: „Умре-мре-мре! Ко-ко-кога ки-ки-ки? Се-се-сега ки-ки-ки!“ Та се чу надалеч: Петър умрял. „Петър умрял!“ — викаха хората от къща на къща и потегляха от далечни и близки села; баби изливаха от стомни и менци водата — че това е мъртвешка вода — и обръщаха съдовете с дъната нагоре; забиха клепала по селските църкви: да известят за смъртта. „Да отидем да му запалим свещица! — си казваха от човек на човек. — Че по тъмни пътища ще пътува душата му, докато се представи на Бога — та да му свети!“

Така се разправяха селяните; и едни му носеха сватбено дръвце — нали Петър беше ерген — да го побият до кръста на гроба; други си повтаряха какво да заръча Петър на техните близки, като ги видел

оттатък; беден старец — като нямаше друго — му носеше шепа сушени горски плодове; така и стигнаха, влязоха в двора:

— Идваме Петър да видим!

А майка му:

— Петър болен лежи!

Пък селяните:

— Пустият Петър пак ни излъга!

Разотидоха се селяните развеселени, а Петър лежи жълт-зелен и го треска тресе. Стана майка му; отиде; доведе знахарка — научила ги бе, като с мъжа си Йосиф пиха разни билки — с билки да го лекува. И знахарката, щом влезе, го позна и му рече.

— Уплашил си се, Петре!

Седна знахарката до огнището; бръкна в дълбока торба; и като отвързваше и връзваше китки и възел-чета, мърмореше си:

„Да сложи баба в гърнето цветче от лайкучка, че лайкучката расте по припекливи и буренливи места покрай пътя, че е жълто цветчето и е брана в средата на лятото; после баба ще сложи в гърнето листенце от мента, че е брано по време на цъфтене на ментата — то че може и листенце от джоджен, може, ама хайде от баба да мине, пък джоджена да го остави баба за боба — и е брано по блата и мочурливи места; да сложи баба в гърнето и кафяво-зеленичко зрънце от морач. То баба не знае как расте, нито как цъфти и завързва, че го няма по нас, ами го е взела от гръцки калугер, ама нека го сложи; нека сложи и валерианово коренче — ууу, какво коренище! — изстина баба, като го скуба, че расте по сенчести и влажни места по горите, та три дни й тече на баба сополът, ама няма да сложи баба цялото коренище, а мъничко коренче; накрая баба да сложи и кимионово плодче, дето го бра по тучни ливади, като се задаваше лятото, а пролетта си отиваше!“

Знахарката смеси всичко в гърнето и пак си мърмореше — бе припадничав баба и като припаднеше, разговаряше с нечистите сили — нещо под носа; заля билките с вряла вода, разбърка с пищялка от бухал, прецеди през черна забрадка; даде на Петър.

Изпи запарката Петър; и лежеше жълт-зелен; и го треска тресеше. Стана майка му; отиде; доведе свещеник Матей — отслужил й бе на нея и на Йосиф, мъжа й, нарочна служба тогава — да му отслужи и нему. И свещеник Матей — и той — го позна и му рече:

— Уплашил си се, Петре!

Облече епитрахила свещеник Матей; отвори требника; отслужи молебен:

„Господи, лечителю на душите и на телата! На Тебе се молим и от Тебе просим: премахни от Твоя раб Петър всяко дяволско влияние, всяко сатанинско нападение, вояка лукава хитрост, вреда и помрачение! Сам Ти, Човеколюбиви, прости властната Си десница и опълчи високата Си мищца срещу всяко коварство, и посети милосърдно това Твое създание, като му изпратиш мирен, силен и верен ангел-пазител на душата и на тялото, за да го предпазва занапред от всяка злокобна вреда, та запазван, здрав и невредим да устои срещу всяко коварно нападение на сатаната и с благодарност да казва: Няма да се уплаша от злото, защото Ти си с мене! Амин!“

Изслуша го Петър; и лежеше жълт-зелен; и го треска тресеше. Стана майка му; отиде; доведе баячка — научила ги бе, като баяха на чрыслата на Йосиф, мъжа ѝ, и над празната ѝ утроба — да му бае. И баячката, щом влезе, го позна и му рече:

— Уплашил си се, Петре!

Угаси му въглен баячката; прочете молитва; взе да му бае:

„Тръгнали са три душмани: кьор душманин, глух душманин, ням душманин; тръгнали са низ горища, низ брезища, низ долища; па минали по долини, по рудини, по равнини; па излезли в равно поле, па срещнали Петър. Кьор душманин гледа Петър, глух душманин слуша Петър, ням душманин му продума. Па се сепна Петър, па извика, па изплака; па дочу го божа макия; па му рече божа макия: Петре-Петре, що се сепна, що извика, що изплака? Па ѝ рече Петър: Викам-плача, божа майко, че съм срещнал три душмани, кьор душманин мене гледа, глух душманин мене слуша, ням душманин мене дума. На душмани рече божа макия: Оставете Петра, три душмани, оставете Петра, па идете в пусти гори, пусти гори тилилейски, там идете, намерете крава яловица, мърша месо да ядете!“

И като му гаси въглен, и като му бая, баячката си тръгна. А на портата я срещнаха трима старци: на единия бяха избодени очите, на другия бяха орязани ушите, на третия беше изтръпнат езикът. И запитаха тримата старци:

„Тука ли живее Петър?“

Хукна баячката из бѣзето край пътя, като чу и видя; майка му въведе тримата старци; и той ги позна: бе ги видял при светия старец

Иван, като кръщаваше с кръв и поучаваше с притчи народа.

ГЛАВА ПЕТА ПРАТЕНИЦИ

И ето, седнаха тримата старци край чергата на Петър, и те — като знахарката, като свещеник Матей и като баячката преди — го познаха и му рекоха:

— Уплашил си се, Петре!

И майка му:

— Урочаса ли го някой, мома ли му в сърцето заседна, на самодивска поляна ли спа? Ни яде, ни пие, из двора жълт-зелен се щура! И знахарка му билки вари, и свещеник Матей му служба отслужи, и баячка му бая, а нищо!

А тримата старци:

— Много ти здраве, Петре, от светия старец Иван!

Пък Петър:

— Той ме поболя! А тримата старци:

— Разкажи, Петре, дано ти олекне!

Втренчи се Петър в тримата старци; уплаши се трижди; и пак го треска затресе.

А тримата старци:

— Почни, Петре, почни!

Пък Петър:

— Още когато баща ми — покойният Йосиф, Бог да го прости — ме учеше да правя слънца по дърворязания таван на кадиевата къща; и като гледах чорбаджии, вероотстъпници и турци да се гаврят с народа, тогава още стана белята. Езикът ми — кешки да беше отсърнал! — се обърна и рече: „Ханджийо, занеси на магарето ми паница боб!“, и не спря оттогава. И взеха децата: „Петър плет плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета, падна, Петре, плета“ в скороговорка да викат, като минавам по пътя.

А тримата старци:

— Знаем това, ами казвай нататък!

Пък Петър:

— Веднъж — тъкмо да тръгвам за някакво село, нарамил брадва, пила и трион — чух: появил се някой си Иван, български светец; тръгнах; и дружината ми ме последва да видя тоя светец. Намерихме го в букака заобиколен от много народ; беше гол до кръста, препасан с кожен пояс и ханджар на пояса; а храната му бе горчиви корени и горски мед. Поучаваше с притчи народа; и народът го питаше: „Ти да не си Иван Кръстител?“; а светият старец Иван взе ханджара от пояса, мушна се в гърдите и беляза всички по челото: „С кръв кръщавам аз!“ Приблжиха тогава вероотстъпниците, а светият старец Иван, като продължаваше да говори, им рече: „Аз ви кръщавам с кръв за покаяние, но оня който идва подире ми, е по-силен от мене: той ще ви кръсти със слово, пред което бледнеят и огън, и дух!“ Кешки ушите ми да бяха окапали — да не бях чул! — ама не окапах, та чух. А вероотстъпниците: „С чий гняв ни плашиш ти, старче?“ Пък светият старец Иван: „Явил се е вече избраникът! Прочее, лопатата е в ръката му и той ще очисти гумното и ще събере житото в житницата, а плявата ще изгори с неугасимия огън на словото.“ Приблжих тогава — кешки да се бяха вдървили краката ми! — и му разказах оная за бащата, сина и магарето, а светият старец Иван: „Ти ли си Петър?“ Пък аз: „Дойдох да ме кръстиш!“ А светият старец Иван: „Аз имам нужда да се кръстя от твоето слово, та ти ли идеш при мене!“ И като ме кръсти с българска кръв, видях да ме сочи с пръст на народа, и ето глас от народа, който ми казваше: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“

А тримата старци:

— Бяхме там — и видяхме, и чухме! А после?

Пък Петър:

— Понеже имах очи, видях; и понеже имах уши, чух; и понеже разбрах — за мене говори тоя човек — изплаших се силно, захвърлих брадва, пила и трион, и бяха три дни и три нощи в гората...

Млъкна Петър, заслепен от блясъка на несътворените слънца: ето — гроздобер е — по полските пътища скрибуцат кораби, теглени от яки волове, бащите водят воловете, децата тичат край тях, момите пеят, лозата прославят. Пристигат в лозята; изпрягат; грабват менци и косери: берат искрящото грозде, децата събират опадали зърна, бащите изсипват пълните менци. Присядат да хапнат — набързо хапват, лозето чака — старци точат шира, момци се провикват: „Е-хе-хе-хееей! Има

ли гроздее, има ли виноо? Има ли вино, сватби ще имааа!“ Ето — после — започват и сватбите. Кой сам мома си харесал, кому я похвалили, кому пък майка му я избрала; отиват на сгледа; момите пълнят букови ракли. Гайди пицят, проплакват гъдулки, тъпани тътнат; товарят буковите ракли на волски коли; мома се с рода прощава. Невести изваждат от раклите булчински ризи — девството си да докажат, пък мъжете — че могат, провиква се кум: „Таз година булка, догодина люлкааа!“ Ето ги — после — и люлките. Майките пеят: „Спи ми, спи ми, млад соколе“; бащите орат, сеят и жънат; баби с хурки предат, старци си разправят на припек за войните с читака. И сутрин, и обед, и вечер: все край синиите със слънца ще се сбират. И Петър дяла, стърже, обгаря: слънца за хората прави.

А тримата старци:

— Разкажи, Петре, разкажи!

Пък Петър:

— Стана после, каквото стана! Изплаших се силно; захвърлих бравата, пилата, триона; бягах три дни и три нощи в гората. Грохнах на темето на плешив хълм; през нощта ангели и демони се бориха кой да ме спечели; виждах насън грозната им битка: „Нам се полага този човек! — викаха демоните. — Той има божия дарба, а какво го очаква човек с божия дарба във век на тиранство? Гибел го чака, че божия дарба на тирани не служи: затуй дайте го нам, та да го спасим. Нека му върнем бравата, пилата, триона; нека му вържем езика; нека стане потих от водата, по-нисък от тревата, на мравката да прави път!“ Пък ангелите: „Не може! Езика ще му вържеш, а как да му вържеш душата?“ А демоните: „Да го потурчим тогава! Нека стане човек на тирана, нека има хляб и постеля, нека седи до дясното му коляно по време на пир!“ Пък ангелите: „Не може! Човека ще потурчиш, а дарбата му божия как ще потурчиш?“ А демоните: „Тогава да му пратим лека смърт! Нека читака погуби майка му, нека откара другарите му в робство, нека опожари бащината къща, нека поругае костите на прадедите, нека направи кучешки живота му; нека отчаян сам на себе си посегне!“ Пък ангелите: „Не може! Тялото ще смажеш, а духа човешки как да смажеш?“ А демоните: „Да го направим тогава герой! Нека тръгне срещу читака на бой, нека падне от първия удар на меч, нека така го спасим от живота!“ Пък ангелите: „Не може! Безславно загива сръндакът, когато излиза сам срещу глутница вълци!“

А демоните: „Какво му остава тогава на този човек?“ Пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда!“

А тримата старци:

— Знаем и това: „Предназначение е дарбата божия във век на тиранство: читакът е силен, народът е слаб, а този човек чрез своето слово ще му бъде стълб и опора дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие!“ А после?

Пък Петър:

— Затичах се после — трижди уплашен у дома да се скрия!

А тримата старци:

— От съдбата си да се скриеш?

Пък Петър:

— Никой не се е укрил досега от съдбата си — че писаното на чело на камък не отива, затова жълт-зелен ходя, нито ям, нито пък пия и ме треска тресе: Какво искат от мене, дърводелеца прост? Нечестива работа е тази, че ето, изчадията адови искат да ме спасят, а божииите воини викат: „Не може!“ От оня старец Иван — кешки да не бях го срещнал, и чул, и видял! — ми идва теглото.

А тримата старци:

— Свят човек е старецът Иван! Като проповядваше на брега на реката и поучаваше с притчи народа, дойдоха вероотстъпниците и водеха със себе си турци, и рекоха на турците: „Ето го!“; свързаха го и го поведоха; и ето: отведоха го у дома на кнез Тодор — селския кмет — да го съдят. Изправиха го; наобиколиха го; а кнез Тодор:

„Заради каква вина срещу мене, човече, говориш?“

Пък светият старец Иван:

„Нищо срещу тебе не съм казвал, ами ти си гузен, че съвестта ти те бори!“

А кнез Тодор:

„Кой си ти и знаеш ли що струвам, та посмяваш да ме съдиш?“

Пък светият старец Иван: „Турската вяра, братко, прие!“

А кнез Тодор:

„Приех я, човече, главата си да опазя!“

Пък светият старец Иван:

„Казано е: по-лесно е камила да мине през иглени уши, нежели богат да влезе в царството Божие. Казано е още: който не вярва, е вече осъден, осъждането е пън поради това, че светлината дойде на света,

но хората обикнаха повече мрака, понеже делата им бяха лоши. Казано е също: който погледне с пожелание жената на своя брат, той вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си!“

А кнез Тодор:

„Това, последното, за женитбата ми ли? Взех жената на брат си, че и аз съм вдовец, а богатството при богатство отива!“

Пък светият старец Иван:

„Понеже си сребролюбец! И още е казано: жената е свободна да се омъжи за когото си ще само в името на Господа! Това пък за дъщеря ти!“

А кнез Тодор:

„Дъщеря си на турчин ще дам, човече, да видим тогава кой ще посегне на мене!“

Пък светият старец Иван:

„Аз пък посягам! Прочее, да ти отговоря кой съм и що съм: на младини бях войвода на цар Шишманов полк, а сега съм немошен отшелник и проповядвам за доброто и злото. И за теб ще ти кажа що струваш: един цар попита езичника Езоп що струва, а Езоп му рече: «Ти не струваш и трийсет сребърника!» Разсвирепя се царят, а Езоп го попита: «Хайде, като свирепееш, направи небе и земя и пусни дъжд или сняг, или вятър!» Царят отговори: «Не съм Бог, та да направя тия неща!» Пък Езоп: «Бог, който създаде небето и земята и всичката вселена, бе продаден за трийсет сребърника, а ти искаш да имаш по-голяма цена от него!»“

Млъкна кнез Тодор посрамен; тогава жена му:

„За мъжа ми така, пък за мене какво ли ще кажеш?“

Пък светият старец Иван:

„Ти не струваш и колкото една овца, защото овцата може да даде и вълна, и мляко, и агне, и месо, и кожа, освен това, където и да застане, пуска тор за житата, а ти нищо от това не можеш даде, а гдето ториш, е гнъсно и срамно!“

Млъкна жена му посрамена; тогава дъщеря му:

„За баща ми и за майка ми така, да не си посмял и за мене!“

Пък светият старец Иван:

„В чудната книга «Александрия» има разказ как са станали самодивите. Цар Александър Велики имаше дъщеря, за която много се безпокоеше поради нечестивия ѝ нрав. Веднъж войските му стануваха

в някаква гора и един войник взе сушени риби и отиде да ги измие в притулено изворче. Щом метна рибите във водата, те оживяха и взеха да шават из нея, че това бе извор на жива вода. Младежът бързо отиде при царя и му разказа; царят — понеже гадателите бяха му предсказали колко ще живее — напълни стомна с вода от изворчето и я запечати; сложи войник да пази стомната. Дъщеря му, като забеляза усърдното пазене на стомната, отиде при войника и му рече: «Каж ми какво има в тоя съд?» «Не знам!» — отговори войникът. Девојката му предлагаше много богатства, но той остана непреклонен; тогава му рече: «Ела легни при мене и ми кажи!»; и войникът легна, и като се събра с нея, обади ѝ. А когато заспа, нечестивата го закла, хвърли го в един ров и изпи водата от стомната. Цар Александър Велики като разбра, прокълна я, и до ден днешен живее тя като самодива, та да плаши народа.“

Рече тогава кнез Тодор:

„Какво да го правя тоя човек?“

А дъщеря му:

„Главата му искам!“

Млъкна дъщерята; тогава жена му:

„Тоя човек ни всинца посрами!“

Пък кнез Тодор:

„Не мога да го погубя бре, че е еднаква кръвта ни!“

Излязохме ние тогава:

„Пощади го, хаджи Абдула!“ „Ето, ние сме българи, свободата му ще откупим!“ „Милост, хаджи Абдула!“

Пък кнез Тодор:

„Не мога и да го пусна бре, че много говори!“

В това време навън се чу голям шум и всички отидохме да видим. А в двора овчарче въвеждаше кон, и праметнат на коня — Махмуд бей, зетят кнез Тодоров. Ходилата на Махмуд бей подковани с волски подкови: да се знае от кого; в задника му побит кол: да се знае защо; при кнез Тодор поръчал Димчо Налбантчето да го доведат: да си знае реда. Кнез Тодор го треска затресе; хукна към къщи; а ние:

„Милост, хаджи Абдула!“ „Ето, ние сме българи, свободата му ще откупим!“ „Пощади го, хаджи Абдула!“

Пък кнез Тодор:

„Избодете им очите, отрежете им ушите, езиците им изтръгнете!“

Изпълниха тутакси всичко.

А светият старец Иван:

„Кой както мери, тъй ще му отмерят!“

Пък кнез Тодор:

„На тогова отсечете главата!“

А светият старец Иван:

„Изпълних мисията си аз; идете; кажете на Петър: Удари, Петре часът ти!“ И му отсякоха главата.

— Това ни заръча светият старец Иван — завършиха тримата старци, — това и дойдохме да кажем!

Рипна Петър — оздравя — като чу.

И майка му благославяше тримата старци:

— Хвала вам, че вдигнахте от чергата Петра, сина ми!

ЧАСТ ВТОРА РЕШЕНИЕ

ГЛАВА ШЕСТА

ГНЯВ

Отиде Петър — в работилницата си отиде нарами брадвата, пилата, триона; и бе разгневен от смъртта на светия старец Иван, и беше разбрал, че демоните искат, като го спасят да го отклонят от правия път, пък ангелите искат да следва съдбата си, и бе ударил часът му; за всичко тръгна Петър с широка крачка по земята българска.

Беше Еньовден и видя мнозина подранили да се мият за здраве по горските извори; от букаците излизаха знахарки с наръч билки — омайниче, вратика, дюдюлянка — срещу бездетство, за омраза и любов, и за плодородие; овчари подкарваха стада и свиреха с медени кавали. Малки моми се провираха под голям венец — от китките им свит — и пееха: „Мама Гани дума: Гане, дъще Гане, що си замръкнала на ден, на Еньовден? Снопи ли си влякла, или кръстци клала, сено ли си брала, или копи трупа? Гана мами дума: Мамо, мила мамо, не съм снопи влякла, нито кръстци клала, не съм сено брала, ни копи трупала. Срещнаха ме, мамо, моите мили дружки, че ходехме, мамо, във поле широко билки да си берем, билки да си берем, момци да си мамим!“

Пък Петър викаше на чираците си:

— Тръгвай, дружина!

В друго село момите отиваха в честита къща — и мъжа, и жената са в първо венчило, с живи деца и всинца са здрави — да привържат пръстени о китките; да ги пуснат в бял медник с мълчана вода; да оставят медника да нощува под открито небе — звездите да види — и към дома да си тръгнат.

Излезе жена на улицата; пресрещна Петър и дружината; и водеше момче:

— Вземаш ли, майстор Петре, сина ми за чирак?

А синът ѝ бе гърбав, грозен и със зли очи.

Пък Петър:

— Толкова магарета, майко, хора съм направил!

Замина Петър с дружината; пренощуваха край огън на горска поляна и виждаха да излизат из нивите мамници и житобродници, примамили в своята нива чуждия плод; а в трето село момите водеха накичено седемгодишно момиченце — Еньовата булка — и го питаха:

— Сита ли си?

Пък Еньовата булка:

— Сита съм!

А момите:

— Чуйте, чуйтеее, сита ще е годинатааа!

И питаха пак:

— Ще има ли пшеница?

Пък Еньовата булка:

— Ще има!

А момите:

— Чуйте, чуйтеее, ще има пшеница!

И питаха пак:

— Ще има ли вино?

Пък Еньовата булка:

— Ще има!

А момите:

— Чуйте, чуйтеее, и вино ще имааа!

Като свършиха да питат, отидоха в честитата къща; донесоха медника с китките, вързаха очите на Еньовата булка, седнаха в кръг на двора; започнаха да наричат.

— Цървул стяга, въз дол бяга: седни-седни, момне, подай пръстен!

Еньовата булка извади от медника китка, показва им пръстена, а момите:

— На Мита се падна хайдутинин!

И наричаха пак:

— Одрано яре през село реве: бръкни-бръкни, момне, подай пръстен!

Еньовата булка извади от медника китка, показва им пръстена, а момите:

— На Райка се падна гайдааар!

Когато минаваше Петър с дружината, момите видяха очите му — сини, бистри и присмехулни — и взеха да се закачат:

— Синьо небе, ясни звездици: седни-седни, момне, подай пръстен!

Отмина Петър; Еньовата булка извади от медника китка; а момите:

— Избяга ти, Магдалино, хубавецааа!

По някое време срещнаха турчин и понеже бе чул Петър, като вземаше Гърбавото за чирак, намисли да го подиграе:

— Направляш ли, Петре, и от моето магаре човек?

Пък Петър:

— Какъв го искаш: християнин или правоверен?

А турчинът:

— Не мож ме надхитри! Искam едновременно и двете да бъде!
Ха сега да те видя!

Пък Петър:

— Направлям го, аго!

И яхна магарето, та на магаре пристигна в града. Отседна там с дружината си в хана; денем градяха къщи; вечер присядаха край огнището и говореше против чорбаджиите, против вероотстъпниците и против тирана. А хората разнасяха приказките му по селата. Така мина лятото; хората ожънаха и овършаха, по баирите заскрибуцаха кораби за гроздобера, гората взе да се жлътва; а той все говореше и все по-надалеч се разнасяха приказките му по селата. Така мина лятото; хората ожънаха и овършаха, по баирите заскрибуцаха кораби за гроздобера, гората взе да се жлътва; а той все говореше и все по-далеч се разнасяха приказките му.

Веднъж Петър разказваше, а в хана влезе турчин и викна, като го видя:

— Убих се да те търся бре, Петре! Къде ми дяна магарето?

Пък Петър:

— Човек го, аго, направих!

А турчинът:

— Вай!

Пък Петър:

— Чорбаджия даже излезе! Ще идеш в Байрактарска махала, в кръчмата за кнез Тодор — по вашему хаджи Абдула — селския кмет, ще попиташ! Той е твоето магаре!

Отиде турчинът, влезе в кръчмата; попита:

„Има ли тук хаджи Абдула — кнез Тодор по вашему — селския кмет?“

А кръчмарят:

„Ей го, ага, на челната маса!“

Извади турчинът юларче, тръгна към него, взе да му вика:

„Теру-тпру! Ела си, магарчо, ела си, че нямам кого да си яхам!
Тпру-тпру!“

Кипна кнез Тодор, даде му ново магаре и се люто закани на Петър.

А бе дошъл Кръстовден; тънък скреж взе да набръчква локвите по пътя; хайдутите запяха в гората: „Есен ми до де, сланата падна, сланата падна, листе попари — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Листе попари на гора зелена, листе окапа на гора зелена — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Стига сме ѝели, ѝели и пили тлъсти агънца, вино червено — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Стига носихме тънките пушки, тънките пушки, пушки бойлии — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Нашите бащи из гора ходят, из гора ходят, се за нази питат — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Нашите майки покрай къщи ходят, покрай къщи ходят, се за нази питат — я свивай байрак ти, Мануш войводо! Нашите деца из село ходят, из село ходят, се за нази питат — я свивай байрак ти, Мануш войводо!“ Разпусна Петър дружината си да зимува; мина в града, спря при златар и купи кован гердан; яхна магарето за Байрактарска махала.

Децата в скороговорка казваха, като го виждаха да се задава из пътя: „Петър плет плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета, падна, Петре, плета!“ Дворовете миришеха на пресни туршии, мъжете поправяха комините по покривите, старците се прибираха по залез край огнищата; Петър наближи селския извор. Моми идваха с бели менци и кършеха снаги, нарамили кобилиците, и той спря пред едната:

— Ти ли си Магдалина?

А момата:

— Ти пък си Петър!

Пък Петър:

— Нося ти кован гердан!

А момата:

— Ела при татко да ме поискаш!

Пък Петър:

— Обречен съм аз! Постеля ще ми бъде черната земя, възглаве ще ми бъде мраморен камък, булка ще ми бъде висока бесилка! За душата ми моли се, девойко?

А момата:

— На мене се падна и пред Бога, Петре, ще ти бъда невеста!

Смуши Петър магарето — бързо да тръгне — да не види момата, че жал му прелива в душата: нямаше той да има ни булка, ни люлка, че беше обречен. И не посмя да се обърне; и не видя, че момата стоя, докато се изгуби от пътя; и не чу, че децата му викаха: „Петър плет плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета, падна, Петре, плета.“ И като яздеше умислен — магарето минаваше през друго село, чу плач на дете. Вдигна стреснат глава: бе схлупена турска къщурка; турчинът — болест му бе схванала кръста — седеше приведен на пън; дете плачеше, повито в корито, кадъната шеташе в къщи. Спря Петър; върза магарето за близко дърво; свали от рамо брадвата, пилата, триона. Одяла букови дъски, изряза дъги, просвредли дъгите; после направи крака, окачи люлката на тях, чу Йосиф — баща си — да казва: „На люлката на българина трябва, Петре, слънце да има; като се люлее, да му грее домашното слънце!“ „На всяко дете, татко, трябва слънце да грее!“ — рече му Петър и одяла и слънце.

А турчинът:

— Аллах, Петре, да те поживи!

А Петър мълком смуши магарето; и като смуши магарето, видя да проблясва кесия жълтици; и кесията падна в краката на бедния турчин. Вдигна Петър глава; видя брадясал човек с чифт пищови и остри ками; спря се уплашен.

А Димчо Налбантчето:

— Аз съм, Петре, Димчо Налбантчето!

Пък Петър:

— И ти си, братко, обречен!

А Димчо Налбантчето:

— Ето: пак се видяхме!

Пък Петър:

— Дано се, Димчо, видим отново!

И всеки си тръгна по пътя.

А Петър вече бе близо до Байрактарска махала и му бяха познати всяко дърво и всеки камък, и всяка тревичка. Цяло лято — откакто болен лежа — не бе виждал майка си Мария, сега пък цяла зима щеше да бъде при нея. Като помисли за майка си — виждаха се вече крайните къщи — смуши магарето бързо да тръгне. И като смуши магарето, върху него се нахвърлиха хора; тутакси ги позна: на кнез

Тодор — селския кмет — бяха слуги; свързаха го и го поведоха към кметовата къща.

А кнез Тодор:

— Как си, кумец!

Пък Петър:

— Добре съм бре, кръстник!

А кнез Тодор:

— Откога, ми се ще да те видя!

Пък Петър:

— От средата на лятото!

А кнез Тодор:

— Вярно: идва ти пратеникът!

Пък Петър:

— Оня с юлара ли?

А кнез Тодор:

— Донесе и малко сапун: да намажа въжето, да ти ке убива вратлето, кумец!

Пък Петър:

— По-добре ме разчекни с четири коня, хаджи Абдула!

А кнез Тодор:

— Много шум ще се вдигне, кумец, пък аз искам тихо да стане!

Пък Петър:

— От народа ли се страхуваш? Или още не си свикнал? Или съвестта ти те бори?

А кнез Тодор:

— Няма ли, Петре, да млъкнеш!

Пък Петър:

— Няма, проклети убицецо!

А кнез Тодор:

— Още не съм те убил!

Пък Петър:

— А не уби ли светия старец Иван?

Разгневи се кнез Тодор и извика слугите; накара ги да напъхат Петър, в чувал, а чувала да хвърлят в реката.

И го изпрати:

— На добър час бре, кумец!

Пък Петър:

— И твоят час ще удари бре, кръстник!

Четирима слуги носеха чувала и Петър ги молеше:

— Пуснете ме, братя!

Трима от тях — и те бяха вероотстъпници — сритаха чувала:

— Мълчи бре, краставо куче!

А четвъртият беше беден човечец и рече:

— Да пуснем човека!

Пък тримата вероотстъпници:

— Ей сега ще те обадим на хаджи Абдула!

И продължиха да го мъкнат в гората.

Пък Петър в чувала. „Те ти, Петре, предназначение! Така ти се пада, че език кости няма, ала кости троши! Що ти трябваше с кнез Тодор да се закачаш? Отиде си, Петре, мърцина!“

А слугите изкачиха Дедейна могила, тръшнаха чувала, единият рече:

— Я да отидем да намерим камък — да го привържем за чувала — да не изплува тоя проклетник!

Пък Петър в чувала: „Така си е то: никой не е пророк в своето село!“ И после, уплашен: „Отърва те тогава Черния Янко, ама сега го няма Черния Янко! Леле, Петре, що ти трябваше на баир лозе? Не ща да умирам, турската вяра приемам, ама не ща да умирам!“ И взе да крещи: „Не искам! Не искам! Не искам!“

В това време край реката минаваше турчин и караше заграбени от селата овце. Като видя чувала, отиде при него и чу Петър да вика:

— Не искам!

И го запита:

— Какво не искаш, чоджум?

Пък Петър:

— Носят ме да ме правят цар на Влашко, аго, пък аз не искам!

А турчинът:

— Защо бре, чоджум?

Пък Петър:

— Щото съм прост и не ставам за цар!

А турчинът:

— То аслъ си прост, щом не скланяш за цар!

Развърза го турчинът; влезе в чувала; посочи му стадото:

— Вземи го, чоджум, за спомен от мене!

Замина Петър с овцете; дойдоха слугите; завързаха камък за чувала и рекоха:

— Кротна ли се бре?

Пък турчинът:

— Кротнах се вече!

А слугите:

— Хайде тогава!

И го бухнаха долу в реката.

Причака ги Петър; зададоха се по пътя, гледат: Петър кара стадо овце; затичаха се при него:

— Каква стана тя бре, Петре?

Пък Петър:

— Добре че ме хвърлихте! Долу е пълно с овце, взех колкото исках, сега си отивам!

А тримата вероотстъпници:

— Хайде да скочим и ние!

Пък бедният човечец:

— Не ми трябват на мене речни овце!

А тримата вероотстъпници:

— Остани си слуга, като искаш! И се бухнаха долу в реката.

Пък Петър отпрати бедния човечец — с овцете го отпрати, като му поръча да ги върне на ограбените селяни — и дълго гледа бащината си къща на брега на реката.

И сърцето му подсказваше, че никога вече няма да я види.

ГЛАВА СЕДМА

ПОУЧЕНИЕ

Дълго гледа Петър бащината си къща: сърцето му подсказваше, че никога вече няма да я види; майка му се щуреше свита-превита из двора; покривът на комина съвсем се бе килнал. Като се килна и слънцето зад Дедейна могила, смуши магарето; и магарето тръгна напосоки, че не знаеше къде да отиде; а Петър се прощаваше с всичко, че му бяха познати всяко дърво и всеки камък, и всяка тревичка. Къде да отиде: заплашван, преследван, прогонен? Да вземе сам да си върже камък на шията, па да скочи в реката? Прав беше свещеник Матей, като четеше от требника: „Такъв е нашият живот: наистина е като цвят и дим, като утринна роса! Дойдете, прочее, ясно да видим онова, що е в гробовете: Где е телесната хубост? Где е младостта? Где е видът на плътта? Всичко е повяхнало като трева, всичко се разпаднало!“, но не му се мреше на Петър. Да вземе да поиска оная Магдалина от баща ѝ; ма да заживее като всеки човек: с булка и с люлка; ама къде да я заведе? Какво да прави тогава, освен да си следва съдбата?

И като си следваше съдбата, Петър видя, че по мръкнало магарето бе спряло в някакво село пред някаква порта. Чорбаджийска къща бе, похлопа на вратата, излезе стопанката:

— Какво те носи, момче?

Пък Петър:

— Неволята ме носи, стопанке: замръкнах в непознато село и нямам къде да ношувам!

Покани го; чорбаджията го нямаше: отишъл бе в селската кръчма; стопанката вареше патица в тенджерата, в огнището се печеше питка. Разговориха се, портата се хлопна, чорбаджийката скокна.

— Мъжо, имаме си гостенин!

А чорбаджията:

— Кой си, що си, момче?

Пък Петър:

— Байрактарчанин съм, чорбаджи, от Поломието чак!

А чорбаджията:

— Имам приятел оттам: кнез Тодор се казва!

Пък Петър:

— Той ми е кръстник!

А чорбаджията:

— Така ли било! Слагай, жено, че умрях от глад! Слагай гостенина да гостим!

Бутна чорбаджийката тенджерата и питката в долапа; извади комат сух хляб и три глави лук; сложи ги на синията:

— От толкова работа, мъжо, нищо не сварих да сготвя!

А чорбаджията:

— Каквото дал господ, жено, това ще ядем!

Хапнаха; стопаните се прибраха; Петър остана да спи на рогозка край огнището. Ама спи ли гладен корем! Въртя се Петър на рогозката; червата му куркаха; призори стана, мушна патицата и питката в дисагите, захлупи в тенджерата стари чорбаджийски цървули. Седна, взе да пристяга вървите на навуцата, а на вратата чорбаджията:

— Рано си станал, момче!

Пък Петър:

— Път ме чака щото!

А чорбаджията:

— Като ходиш нагоре-надолу, какво ново-вехто по света?

Пък Петър:

— Царуваше в Тенджер-града цар Патаран, но все към чорбаджиите гледаше, та беднорията го напъха в дисаги и на негово място въздигна цар Цървулан! Сега и беднорията сита ще бъде! Това е, чорбаджи, който има уши, да слуша, и който има очи, да гледа!

А чорбаджията:

— Добре сме си далече от Тенджер-града!

Пък Петър:

— Да стягам цървули, че Тенджер-град ни е близо, ни далеч!

А чорбаджията:

— Добро момче ми се виждаш, та да ти кажа три мъдри съвета на изпроводяк! Първият съвет е: като видиш чорбаджия, целуни му ръка! Вторият съвет е: като видиш потурнак, целуни му ръка! Третият съвет е: като видиш турчин, целуни му ръка! Така ще добруваш, момче!

Смуши Петър магарето; магарето го погледна учудено, понеже нямаше къде да отидат; и хукна по пътя. Вървя цял ден през гората; и все: „Какво да правя, освен да си следвам съдбата!“; и като си следваше съдбата, пак замръкна в непознато село. Похлопа тоя път на портата на бедняшка къщурка; влезе вътре; а то: беднотия до шия. Децата се търкалят в пепелта на огнището; мъжът брадясал и с хлътнали бузи; жената препасала над срамотиите си хватка сено. Извади Петър чорбаджийската патица, извади и питката, хапнаха, разговориха се.

В мързелива къща Петър попадна: стопанката бе мързелива. Мъжът по цял ден сечеше дърва из букака, товареше ги на магаренцето и ходеше от село на село да ги продава, пък жена му за цяла година напреде едно вретено и го прибра в кацата.

Рече ѝ веднъж:

„Жено, голи и боси тръгнахме!“

А жена му:

„Ууу, мъжо, що съм нещо изпрела!“

И като влезе в кацата, показваше му вретеното и го пускаше:

„Ето мъжо, ето и друго, ето и трето: цяла каца вретена!“

Пък той:

„Тогава що не плетеш, нито тъчеш?“

А жена му:

„Как да тъка и плета, като нямам мотовила преждата да намотая?“

Взе човекът брадвата; отиде в гората; почна да сече мотовила. А жена му изтича след него и като сви шепи на фуния, взе да вика през тях:

„Мотовила-вилааа! Който сече мотовила, жена му умира, деца му сираци остават! Мотовила-вилааа!“

„Бре — рече си човекът. — С нечисти сили е пълна гората, я да оставя това място!“

Отиде другаде; пак взе да сече; а жена му:

„Мотовила-вилааа!“

„Бре! — рече си човекът. — И това място било на вили и на самовили!“

Пак се премести; взе да сече: а жена му пак.

„Я да си отида! — си рече човекът. — По-добре голи и боси, наместо сираци!“

Прибра се човекът; преспа; на другия ден тръгна за града да купи по ризка за децата. А жена му прати децата да викат по него:

„Татеее, купи и на мамааа: къска да еее, новка да еее!“

А човекът чу да ѝ купи гъска и ѝ купи гъска. Пък жената, като видя, че се връща, взе старата си риза и я хвърли в огъня. Като се разбра, отиде на двора и препаса над срамотиите си хватка сено.

На тръгване от тая къща Петър рече на човека:

— Да излекуваме мързела на булката ти, братко!

А той:

— Жив да си, братко, но как?

Пък Петър:

— Кажи ѝ, че ви канят на сватба в съседното село, покарай я нататък, скрита в кацата, останалото е моя работа!

Смуши Петър магарето; спря в съседното село; рече на хората:

— Еди кой си, братя, уловил в гората вила!

А селяните:

— Да идем, братя, да я видим!

Пък Петър:

— Не ходете, братя, тя сама ще дойде! Човекът я кара в каца от село на село, утре идва при вас! Вземете тъпани и зурни, па я срещнете!

Смуши пак Петър магарето; хората взеха тъпани и зурни; а човекът рече на жена си:

„Хайде, жено, на сватба!“

Пък жена му:

„Ууу, мъжо, как тъй гола на сватба!“

А той:

„Що си толкоз глупава, жено: там ще те даруват риза, пременена ще се върнеш!“

Влезе жената в кацата; подкара човекът каруцата, като наближиха селото, насреща излезе народът с тъпани и зурни.

„Бре, ами сега!“ — си рече жената.

Взе да наднича народът, взе да цъка с език; скокна жената, хукна в гората; а всички по нея:

„Ууу-бре!“ „Дууу-бре!“ „Бре-бре-бре!“

Отиде у дома си жената, залови се за работа.

Пък Петър — яхнал магарето — вървеше подир съдбата си. Ята гарвани грачеха по клоните; из посивялото небе затанцуваха снежинки; подплашен заек остави заплетена следа. Накъде, Петре, бездомен, без хляб и постеля? Магарето крачеше унило; тихо шумоляха снежинките; стресна го счупена съчка. Вдигна глава, видя долу на брега на реката сгушена мелница, в комина се виеше струйчица дим. Представи си Петър огнището; пращи жаравата в него, мливари насядали, къосе-воденичар ги залъгва. „Иди, Петре, та стани на къосето слуга!“ — си рече и тръгна към мелницата.

А къосето:

— Воденичар, момче, зиме не взема слуга! Ако си съгласен така: лоша ли е зимата, улеите ще замръзнат и ще те храня даром, добра ли е зимата, кречеталото ще трака и ще ми работиш даром! Казвай, момче!

Пък Петър остана: къде да ходи заплашван, преследван, прогонен? „Да изкарам някак си зимата, после ще взема да ида във Влашко!“ — си рече; и после: „Ще въртя във Влашко брадвата, пилата, триона, ще си струпам къщурка, ще пратя за мама, и за Магдалина ще пратя!“, и после: „И — завинаги — катинар на устата!“ Зимата се случи мека; кречеталото тракаше непрекъснато и Петър не изправяше гръб; и като се въртеше край воденичните камъни, чу веднъж мливари да казват:

— Абе, Къосе, я стига ни лъга, ами знаеш ли как Хитър Петър надхитрил султана? Чуй да ти кажа: минавал веднъж султанът по нашенско, отседнал у Петър, па рекъл: „Чуват се разни за тебе бре, Петре! Кола пшеница ти давам, ако и мене излъжеш!“ Пък Хитър Петър му рекъл: „Царю честити, не лъжи, ами истини казвам аз. Някога баща ти закъсал, та взел от баща ми кола пшеница назаем, па забравил да му я върне! Добре е — разгеле си ми дошъл — да ми я върнеш, че сега пък аз съм закъсал!“ Разгневил се султанът: „Ама че лъжа: баща ми да вземе от бедняк някакъв!“ Пък Хитър Петър му рекъл: „Ако е лъжа, дай ми я, че обеща, ако е истина, дай ми я, че си длъжник!“ Дал му султанът кола пшеница — нали обещал, пък Хитър Петър я раздал на народа!

А къосето:

— Знам го аз Петър: и мене надхитри!

Не го чу Петър какво им разказва, че кречеталата се разтракаха и се обадиха отвед гласове: „Какво му остава на тоя човек“ — викаха демоните, пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда! Предназначение е дарбата божия във век на тиранство: читакът е силен, народът е слаб, а тоя чрез своето слово ще му бъде стълб и опора дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие!“; и от всеки синор, и от всяка кошара, и от всеки дом народът му викаше: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“; и тримата старци: „Идете кажете на Петър: Удари, Петре, часът ти!“

А къосето:

— Глух ли си, момче? Сляп ли си! Иди да посрещнеш човека!

Излезе Петър, погледна: стар ходжа водеше керван магарета. Девет магарета с товари жито, десетото празно, ходжата ту слиза, ту му се качва и нещо се чуди. Като наближи, Петър му рече:

— Какво им се чудиш бре, ходжа ефенди?

А ходжата:

— Като ти кажа, момче, и ти ще се чудиш! Карам магаретата, броя ги, десет излизат! Яхвам едното, броя ги, девет излизат: едното го няма!

Пък Петър:

— Покажи, ходжа ефенди, и аз да видя туй чудо! Качи се ходжата, преброи магаретата с товари жито — девет излязоха.

Пък Петър:

— Сложи и себе си: ставате десет!

Разсмя се старият ходжа:

— Прав си, момче! Сам си го изпросих! На времето, като изпращах децата си за вода, винаги ги тупах на тръгване: защо да ги бия, когато вече са счупили стомната?

Разтовариха магаретата, влязоха, а къосето и мливарите:

— Добре дошъл, Настрадин Ходжа!

Седна ходжата при мливарите; огънят весело пращеше в огнището; Петър пак запревива гръб при воденичните камъни.

А Настрадин Ходжа:

— Като те гледам, ти ще си Петър, дето взел от султана торбата жълтици!

Пък Петър:

— Да знаеш, ходжа, после що стана!

Наскачаха мливарите, сториха му място, късето се удари по челото:

— Бре, Петре, ти ли си бил!

А Настрадин Ходжа:

— Какво, момче, после стана?

Пък Петър:

— Ще ти кажа, ходжа, от игла до конец! Много поразии направи султанът по земята българска, та ме извика нашият цар, па ми рече: „Виж, Петре, вразуми го някак тоя султан!“ Имаше султанът нива край нашето село, непожъната още, с голяма круша в средата. Взех паламарка и сърп, отидох на нивата, взех да я жъна. По едно време — тъкмо хапвам под крушата — се задава султанът на черен жребец, спира при мене: „Помага бог, момче! Голяма нива имаш!“ Рекох му аз: „Не е моя нивата, ами — като съм беден — си викам: я да пожъна нивата, пък стопанинът й все ще ме възнагради някак!“ Рече ми той: „Моя е нивата! Като си толкоз работен, момче, що те не взема за зет!“ Рекох му аз: „Каквото кажеш, царю честити!“ Така и стана; заживяхме си със султановата щерка; и му давах съвети, та миряса султанът и олекна на народа български!

А Настрадин Ходжа:

— Видях аз, та отидох при султана и му рекох: „Аллах да те поживи, мами те това българче, ами вземи да го погубиш!“ Рече султанът: „Да го погубя, но как?“ Рекох му аз: „Нощес като заспи, вземи му главата!“

Пък Петър:

— Ти ли си бил! Чух вечерта да си шепнат султанът и жена му, че ще ми вземат главата. Легнахме си с щерка му; щом тя заспа, сложих й каскета, забрадката пък на мойта глава; влезе султанът, опипа главите и: „Хръс!“ Като излезе, излязох и аз, и дим да ме няма!

А Настрадин Ходжа:

— Въх, проклето момче!

Пък Петър:

— Чакай, ходжа, това е само началото! Идвам си тук, а нашият цар: „Бре, Петре, каква я направи!“ Рекох му аз: „Стана тя, каквато стана, ами да ти донеса султановата хазна!“ Отидох с керван мулета в

престолния град; отседнах у една баба; взех торба клинци, побих ги по стената на хазната, та се качих.

А Настрадин Ходжа:

— Забеляза султанът, че му намалява златото, па ме викна за съвет. Рекох му аз: „Аллах да те поживи, онова българче ще да е, ами сложи каца с катран, та в нея да падне!“

Пък Петър:

— Ти ли си бил! На четвъртата нощ мулетарят се запъна: „Сега отивам аз! Само ти ли си юнак?“ Не можах да го раздумам; отиде; отидох и аз, като не се върна. Видях го затънал в каца с катран, отрязах му главата да не ме изкаже, продължих да изнасям.

А Настрадин Ходжа:

— Като видях, че си ни надхитрил, рекох на султана: „Аллах да те поживи, разсипа ни онова българче, ами да спасяваме, каквото ни остана!“ Рече султанът: „Да спасяваме, но как?“ Рекох му аз: „Закарай златото в друг град!“

Пък Петър:

— Ти ли си бил! Колко ви беше останало: един камилски товар! Като видях камилата с трима пазачи, отседнах в крайпътния хан, взех да играя с ашици. Минаха пазачите, седнаха и те, нарочно загубих в играта шепа жълтици. Взеха да делят жълтиците, скараха се, а аз заминах с камилата.

А Настрадин Ходжа:

— Ядосах се, отидох, казах на султана: „Аллах да те поживи, остана ни шепа жълтици, дето ония ахмаци се скараха за тях, ами я да ги хвърлим на моста, та българчето, като се наведе да ги събира, аскерите ти да го вържат!“

Пък Петър:

— Ти ли си бил! Усетих аз клопката! Намазах си цървулите с катран, минах по моста, а аскерите се пулят: къде се дянаха жълтиците!

А Настрадин Ходжа:

— Въх, проклето момче!

Пък Петър:

— Чакай, ходжа, да ти кажа и края! Идвам си тук, а нашият цар: „Майстор си, Петре! Какво да ти дам за награда?“ Рекох му аз: „Царю честити, аз на тебе награда ще дам: ще ти докарам самия султан!“

Нарамих брадвата, пилата, триона, па отидох на нивата му, дето я жънех. Отсякох крушата, одях дъски, взех да сглобявам ковчег за мъртвец. По едно време — тъкмо привършвам капака — се задава султанът на черен жребец, спира при мене: „Помага бог, момче! Защо съсипа крушата?“ Рекох му аз: „Не съм я съсипал, ами има един Петър — Хитър Петър му викат — може да си чувал, нашият цар утре ще го беси, та ме изпрати ковчег да му правя!“ Рече ми той: „Хвала на вашия цар!“ Рекох му аз: „Ама те ти беля: като не съм виждал този Петър, боя се да не умаля ковчег!“ Рече ми той: „Това да ти е кахърът: колкото мене беше оня проклетник!“ Рекох му аз: „Море, я влез да премеря!“ Влезе султанът, заковах набързо капака и право при нашия цар!

Отиде си ходжата нажален, че му хванали султана; пукна се пролет; Петър взе да оглежда магарето.

А късето:

— Какво си намислил бре, Петре?

Пък Петър:

— Аз, Къосе, съм като кучето, дето зиме зъзне и си вика: „Те колко малка къщурка ми трябва, само да дойде лятото, па да се заръкавя!“ а лете навири крака на поляната и си вика: „Е-хеее, колко голяма къща си имам, за какво ми е друга да правя!“ Та така и аз; като видя зор: „Петре, трай си, си викам, като мине зорът, засърбява ме езикът. По селата тръгвам, Къосе!“

А късето:

— Море, Петре, що ме не вземеш и мене!

Тръгна с Петър и късето; като вървяха, събра се цяла дружина; и наместо славата на десницата, растеше славата на езика му.

Веднъж в някакво село тълпа турци дойдоха при него:

— Петре! — му рекоха. — Ето, двама серсеми се скараха и сбиха, та идем да ни помогнеш!

Пък Петър:

— Имате си кадия!

А тълпата турци:

— На кадията който повече пусне, той е по-прав! Но чуй да ти кажем! Беден човечец пасеше овчицата си и се приличаше на слънце до цъфнал дрян, а този ага мина, взе му овчицата и не ще да я върне!

Пък Петър:

— Върни му, аго, овчицата!

А агата:

— Ни съм чул, Петре, ни съм видял този човек!

Пък Петър:

— Я ми донеси клонче от дряна: то ще ми каже!

А агата:

— С турчин, Петре, не бива шега!

Пък Петър:

— Ти го донеси, аго, пък ще видим кой се шегува!

Тръгна агата, а народът се разсмя: сам си се издаде агата.

В друго село в някаква къща — българска бе — чуха кавга. Отбиха се: мъж биеше жена си. Пуснаха се, като видяха гостите; жената отиде да шета; мъжът се оплака:

— Работлива е, чистница е, ама много говори: на три с триста отвърща!

Стана Петър; отиде при нея; и тя се оплака:

— Чистник е, работлив е, ама много ме бие: на три думи с триста тояги отвърща!

Пък Петър:

— Аз ще ви помогна! Омеси питка, стопанке, кокошка опечи, винце наточи! Иди, стопанино, донеси стомна вода от кладенчето, дето изтича от корубестата бука!

Седнаха: хапнаха питка с кокошка, пийнаха винце; Петър подаде стомната на бързивата булка:

— Ето церът! Като вземе да ти гълчи мъжът ти, стопанке, ще вземеш в уста глътка от тая вода и ще я глътнеш, когато му мине ядът! Докато свършиш стомната, всичко ще се оправи!

Така следваше — от село на село — Петър съдбата си; яхнал магаре, придружен от дружина, обладан от страх и надежда; а му оставаше малко да върви подир нея.

ГЛАВА ОСМА

ОТКРОВЕНИЕ

Понеже Петър предусещаше близкия край, яздеше умислен, бездомен, без хляб и постеля; съживяваше се само когато случаят отвореше работа на езика му; пак се умисляше; заплашен, преследван, прогонен. Дълго нямаше да я кара така: кнез Тодор беше изпратил потеря и щеше да се сбъдне за смъртта мъченическа. Късно бе да си сложи катинар на устата; горд бе да иде да поиска прошка от селския кмет; не можеше да изостави земята българска и да бяга във Влашко; нямаше къде да се скрие; оставаше му да следва съдбата си.

А дружината:

— Утре е, Петре, Гергьовден!

Пък Петър:

— Стъкнете гергьовденско агне!

Овчари подкарваха стадата; момите пееха на мегдана: „Рано рани свети Георги, оседла си врана коня; да обиде равно поле, равно поле зелен синор, зелен синор и ливади, и ливади и кошари, и кошари и обори, и обори и пчелари. Че го срещна горска дива, горска дива самодива; «Добра среща, свети Гьорги!» Отговаря свети Гьорги: «Бог доброто, горска диво!» Па го пита горска дива: «Леле-варе, свети Гьорге, къде отиваш толкоз рано?» Отговаря свети Гьорги: «Ще отида да обида, да обида равно поле!» Па му казва горска дива: И аз сега оттам ида: зелен синор до колене, зелен синор и ливади, вси кошари разагнати, все ягънца ваклошати, вси кошери разроени, все рояци, все леваци!“ Момци прескачаха гергьовденски огньове. Донесе дружината гергьовденско агне; седнаха на зелена морава, ядат и пият; а Петър умислен.

Запита го някой:

— Защо си, Петре, умислен?

Пък Петър:

— Предназначен съм аз! И съм избран, и обречен!

Каза го без гордост: по-скоро със страх и тъга; и дружината го гледаше като ученици пастири си; а ученици му бяха:

След като турчин замахна с камшик и свали калпака на дядо му Черния Панко; и след като Черния Милош — баща му — изтръгна дърво от дръвника и свали чалмата на турчина; и след като четири коня разчекнаха Черния Милош, Черния Янко стана хайдутин. Сам си ходеше Черния Янко; ореше, сееше, жънеше; а като чуеше за някой изедник читак, надяваше турските дрехи и хайде в гората:

„Ти: за дядо ми, Черния Панко! Ти пък за татко ми, Черния Милош! Ти пък за мене, дето из букака се бяхтам!“

А турците:

„Недей ни, момче!“

Пък Черния Янко:

„Хайде, де! Ти ще идеш при татко и дядо: да им кажеш какъв юнак е Черния Янко! Ти пък при своите, да видят какви сте посерковци! Ти пък върви, където си искаш!“

И главите им вземаше. Като чу за Петровата дружина, отиде при Петър и той като ходи, да гледа къде има изедник читак — щукваше да вземе турска глава, пак при Петър се връщаше. Подир Петровата смърт мъченическа Черния Янко реши да се жени — за комшийката Стана реши да се жени, но пушка на кнез Тодоровата потеря пукна, та го удари, и народът запя: „Пушка пукна, море, пиле Стано, из гора зелена; та удари, море, пиле Стано, Янко добър юнак. Янко викна, море, пиле Стано, та гората екна: Носете ме, море, пиле Стано, до път, до кръстопът. Там де падна, море, пиле Стано, там ме заровете; на глава ми, море, пиле Стано, цвете насадете; на крака ми, море, пиле Стано, байрак забодете; за байрака, море, пиле Стано, коня ми вържете! Кон да цвили, море, пиле Стано, байрак да се вее; цвет да цъфти, море, пиле Стано, гроб да хубавее!“ Сбърка песента, рано погреба Черния Янко: излекува Стана Черния Янко; вдигна се той, излезе в букака, намери хайдушаката чета на Димчо Налбантчето; стана й войвода — че и Димчо Налбантчето с Петър загина, влезе в двора на кнез Тодор, улови кнез Тодор и взе да го коли:

„Те ти за дядо и татко, жено потурнашка, че възпря народа тогава! Те ти за Петър, жено потурнашка, че го на кръста разпна! Те ти за мене, жено, путурнашка, че ми от гората гръмна!“

А кнез Тодор:

„Недей ме, момче!“

Пък Черния Янко:

„Хайде де! Първо ще идеш при дядо, при татко и Петър: да им кажеш какъв юнак е Черния Янко! После ще идеш при своите — при посечените турци от мене, че си техен човек — да те видят какъв си посерко! После върви при рогатите: да те мъкнат, където си искат!“

И главата му взе.

Като свърши и тая, Черния Янко взе Стана и слезе надолу, в албанските планини при Георги Скендербег слезе и ни се чу, нито видя.

ДЯДО ГАРГАЛЧО

Никакъв дядо не бе той, нито пък бе кръстен в църква Гаргалчо: народът го кръсти така, а лазарниците му още не бяха четирийсет. Дърводелец бе той; и той — като Петър — ще направи я синия, я ракла за невяста, я кораб за гроздобера; мирно и тихо той си живя. Веднъж — по жътва бе то — отиде да жъне; с жена си и с двете си щерки отиде; третата щерка остана хляб да омеси, гозба да сготви, па да дойде на нивата. Като взе да меси и готви, щерка му влезе в работилницата за стърготини за огъня — видя на гредата забита теслата и си рече:

„Ще взема да се омъжа, ще ми даде Господ детенце — момченце ще бъде, с розови бузки, със сини очички — ще го кръстим Гаргалчо. Ще дойдем с мъжа и детето на гости, ще влезе Гаргалчо в работилницата, ще падне тая пуста тесла да го убие. Леле, Гаргалчо, леле, розови бузки, леле, сини очички!“

И като си рече, писна момата, заплака:

„Гаргалчооо, мамин Гаргалчо!“

Стана обяд; огладняха жътварите; дърводелецът рече на средната щерка:

„Иди, чедо, виж защо се забави сестра ти!“

Отиде средната щерка; чу сестра си да плаче; писна и тя:

„Гаргалчооо, лелин Гаргалчо!“

Мина се някое време; дърводелецът изпрати малката щерка; после изпрати жена си:

„Иди, жено, виж какво стана с децата!“

Отиде жена му; чу щерките си да плачат; писна и тя:

„Гаргалчооо, бабин Гаргалчо!“

Привечер дърводелецът — ядосан и гладен — си тръгна към къщи; чу плач отдалеч; забърза уплашен.

А жена му:

„Ще се омъжи щерката, ще ѝ даде Господ детенце — момченце ще бъде, с розови бузки, със сини очички — ще го кръстим Гаргалчо. Ще ни дойдат със зетя на гости, ще влезе Гаргалчо в работилницата, ще падне тая пуста тесла да го убие. Леле, Гаргалчо, леле, розовя бузки, леле, сини очички!“

И като рече, писнаха вкупом:

„Гаргалчооо, мамин Гаргалчо!“ „Гаргалчооо, лелин Гаргалчо!“ „Гаргалчооо, бабин Гаргалчо!“

И като писнаха, нахвърлиха се вкупом:

„Да вземеш да махнеш тая пуста тесла!“

Кипна дърводелецът; запаса теслата; срещна Петър по пътя.

МИЛАН НАЛБАНТИНА

Като събра дъщеря му изпотърканите дари и като върза кенарените кърпи на разцъфналите дрянове, булчинската риза на бялата бреза, едра и дребна прикя по клоните на букака; и като прехвърли плитка през клона на дъба, та се обеси на него, в няколко дни жена му се спомина от мъка. Милан Налбантина погребва и нея, качи се на тавана, откачи от гвоздея дядовия меч; махна му паяжините, пристегна му ремъка, влезе в работилницата; дълго седя на дървото, о което привързват краката на добитъка, като го коват, стана по сдрач.

Минаха дни; Милан Налбантина се научи меч да върти; четата на Димчо Налбантчето и шайката на Махмуд бей се дебнеха, а все не падаше сгоден случай нито за едните, нито за другите. Разлюти се Димчо Налбантчето и реши: ще се срещне с читака открито — гърди срещу гърди — пък каквото Бог поиска. Така и стана. Завардиха дерето тъкмо на мястото, където бе посечена сватбата — сгодно бе за капан. Привечер зачуха говор; идваше Махмуд бей с хората си; изчакаха ги да легнат на мерник, пуснаха стрелите: половината читащи паднаха; хвърли се Милан Налбантина: девет души изведнъж посече; замахна Димчо Налбантчето: само Махмуд бей остана.

А Милан Налбантина:

„Чакай, зетко, на мене се падна!“

Пък Димчо Налбантчето:

„Мой си е, дядо, читака!“

Закараха го под дъба с моминския гроб; подковаха ходилата му с волски подкови; а Милан Налбантина му говореше:

„Ето, аго, ще те подковем с волски подкови, по земята българска да ходиш!“

Като го подковаха, свалиха потурите му; набиха в задника му кол; а Димчо Налбантчето му говореше:

„Ето, аго, по земята българска като ходиш, чужди булки да насилваш!“

Като набиха кола, на коня го метнаха; за седлото го завързаха: да не падне; и двамата му говореха:

„Ето, аго, на хаджи Абдула — на кнез Тодор — те пращаме, да му кажеш, че той е на ред!“

Като свършиха тая, Милан Налбантина се върна в налбантницата; закачи на гвоздея меча; отиде при Петър. Три години ходи Милан Налбантина с дружината Петрова. Като Петър загина, Милан Налбантина откачи от гвоздея меча; отиде при Черния Янко; влезе в двора на кнез Тодор и взе да го коли.

Пък Черния Янко:

„Мой си е, чичо, потурнакът!“

И главата му взе.

Една нощ Милан Налбантина се надигна тихо; тръгна тихо надолу по скрита пътека; тихо спря при разцепено от гръм дърво, затъкна меча в цепнатината и се промуши на него: не бе роден да сече глави, беше роден добитък да кове.

БЕЗБОЖНИЯТ ДЯКОН

Не само беше безбожен и устат, и проклетник, ами беше отлъчен от църквата; пък това не го стряскаше: „Ако имаше Бог, би ли оставил толкова плач и скърцане със зъби по земята българска?“, казваше той, а го караше да богохулствува трижди; и като сричаше някой от дружината Петрова „Отче наш“, както си трябва:

„Отче наш, иже еси на небесех, да святится имя Твое, да приидет царствие Твое, да будет воля Твоя, яко на небеси и на земли. Хлеб наш насущный даждь нас днес, и остави нам долги наша, якоже и мы оставляем должником нашим, и не введи нас во искушение, но избави

нас от лукаваго. Яко Твое ест царство, и сила, и слава Отца, и Сина и Святаго Духа, нине и присно, и во веки веков. Амин“.

Той (Боже прости!) я преиначаваше:

„Копеле на оная курва Мария, дето си уж на небето, да пикая на твоето име: що не дойдеш в пропадналото българско царство, изпълнено с плач и скърцане със зъби; насыщния ти хляб да грабят читак, вероотстъпник и чорбаджия; па иди им остани длъжник, ако си мъж! Защо ни, копеле, с лукавия плашиш, и с баща си, и с духове всякакви, като че може по-лошо да има: сега, и винаги и во веки веков? Амин!“

Така я преиначаваше, пък като срещнеше турци, казваше им:

„Нашият Бог е най-голям!“

А турците:

„Няма по-голям от Аллаха!“

Пък той:

„Като колко е голям вашият Аллах?“

А турците:

„До небето е голям Аллах!“

Пък той:

„А като вдигне ръка, напипва ли нещо меко?“

А турците:

„Напипва, чоджум, облаците са това!“

Пък той:

„Ааа, имате грешка, това са чреслата на нашия Бог!“

И като им казваше така, турците се гневяха силно, а Петър и дружината се смееха и му прощаваха всичко.

ДЕЛЧО СИРАКА

Баща му загина в похода на маджарския пълководец Пипо Спано срещу читака — княз Фружин Шишманов участвуваше също, та се стекоха българи, и Делчо петнайсетгодишен остана сирак. Отиде при Петър; ходи с Петър до самата му смърт; подир Петровата смърт мъченическа тръгна при крал Сигизмунд Люксембургски, че маджарите пак стягаха поход. Най-напред мина през Сърбия; сръбският крал Георги Бранкович бе турски васал; бързо отмина към Босна. В Босна царуваше крал Твърдко Твърдкович и Делчо Сирака забърза при него, че в Босна нямаше турци. Тъкмо отиде, дребно

болярче — някой си Радивой Остойч — намисли с помощта на читака да завземе престола. Крал Твърдко Твърдкович — подпомогнат от бан Матко Таловац и войводата Сандал Косача — прогони читака; Делчо Сирака — и той — воюва, беше ранен, дълго лекува лютата рана; като стана, тръгна пак при крал Сигизмунд Люксембургски. А крал Сигизмунд Люксембургски иде насреща; отиде Делчо Сирака при рицарите: унгарци, поляци и чехи; пак воюва, тъкмо разбиха при Смедерово видинския валия, крал Сигизмунд Люксембургски взе, че умря. Отчая се Делчо Сирака — накъде без крал Сигизмунд Люксембургски? — остана си в Босна; там се ожени; въртя в Босна брадва, пила и трион — от Петър се беше научил — и за хитрините на Петър разказваше.

Въртеше занаята майстор Делчо Сирака; растяха децата; откъм земите български пак се чу дандания: читакът тръгваше срещу Маджарско. Янош Хунияди предвождаше унгарските войски; захвърли Делчо Сирака брадвата, пилата, триона; отиде при Янош Хунияди. Срещата с читака стана в Трансилвания; турският пълководец Меджид бей изпрати специална орда да му улови Янош Хунияди; пък Делчо Сирака, който беше съгледвач — щото знаеше турски — чу. Янош Хунияди и рицарят Шимон Кемени си размениха доспехите; Шимон Кемени загина; Янош Хунияди разби Меджид бей с всичките му спахии.

На следващата година султан Мурад изпрати срещу Маджарско пълководеца Кула Шехин; Янош Хунияди го причака при Железни врата и там го разби; Делчо Сирака — и той — се би.

Минаха няколко месеца; султан Мурад пак отвори война, младият крал Владислав Ягело реши да довърши читака: чак в Одрин да иде — престолния град на читака — и да освободи всички християнски земи. Кръстоносният поход тръгна начело с крал Владислав Ягело, Янош Хунияди и епископ Юлиан Чезарини; Делчо Сирака водеше дружина българи; сражението стана при Ниш. Албанецът Георги Скендербег, който отдавна чакаше сгодния случай, премина от мохамеданската към християнската сила; епископ Юлиан Чезарини после написа: „На врага при бяството му бяха причинени много по-големи щети от местното население, отколкото тези, причинени от войската при самото сражение.“ Походът напредваше от

София през Пловдив за Одрин. На връх Коледа Делчо Сирака — заедно с дружината българи — загина в боя при Траянова врата.

МЪЖЪТ НА ОНАЯ ИЗ КАЦАТА

Като хукна жена му из кацата: а народът по нея: „Ууу-бре!“ „Ду-у-бре!“ „Бре-бре-бре!“; отиде си тя у дома, хурката грабна, залови се за работа. Дойде си мъжът ѝ; разпрегна магарето; свари я с хурка под мишница. Ни ляга, ни става жена му, преди ли преди, а той:

„Хайде, жено, да хапнем!“

Пък жена му:

„Нямам, мъжо, кога! Седни, свари каша, па яжте с децата!“

Свари той каша; седнаха с децата; и пак: „Хайде, жено, да хапнем!“

Пък жена му:

„Нямам, мъжо, кога! Сипи каша на рамо: хем да си хапвам, хем да преда!“

Изпреде; изтъка и изплете; даде на мъжа си шарен елек:

„Занеси го, мъжо, на Петър!“

Взе го мъжът; тръгна; отиде при Петър:

— Какво направи бре, Петре, та излекува жена ми?

Пък Петър:

— Срамът, човече, замества и знахарка, и поп, и баячка!

А мъжът на оная из кацата:

— Море, Петре, за нея срамът, в народа смехът, от тебе умът! Я да остана, Петре, при тебе!

И остана и той.

ХРИСИМИЯ

Той беше хрисим човечец; незабележим като мравка; дребен и смачкан. Другите буйствуват: той си кротува: Петър нещо разказва: той целият на ухо се превърнал; другите ядат и пият: той си взема хапка и глътка. Подир мъченическата смърт Хрисимия стана ревностен разказвач на Петровите хитрини.

КЪОСЕТО ВОДЕНИЧАР

Пукна се пролет; Петър взе да поглежда към селата; а къосето:

„Какво си намислил бре, Петре!“

Пък Петър:

„Аз, Кьосе, съм като кучето, дето зиме зъзне и си вика: «Те колко малка къщурка ми трябва, само да дойде лятото, па да се заръкавя!», а лете навири крака на поляната и си вика: «Е-хеее, колко голяма къща си имам, за какво ми е друга да правя!» Та така и аз: като видя зор, «Петре, трай си!» си викам, като мине зорът, засърбява ме езикът. По селата, тръгвам, Кьосе!“

А кьосето:

„Море, Петре, що ме не вземеш и мене!“

Тръгнаха; глади кьосето брада, дето я няма; и вика: „Помниш ли, Петре, как ме надхитри някога в хана?“ Или: „Помниш ли, Петре, как наддума Настрадаин Ходжа!“ Или: „Ами, Петре, като запуши устата на оная жена със студена вода!“

После — подир мъченическата Петрова смърт — кьосето свали катинара на изоставената мелница, прогони кукумявките и току си глади брадата:

— Да ви разкажа, братя, за торлаците. Отиваме с Петър нагоре в торлашко, замръкваме в някакво село, минаваме край селската кръчма, а в кръчмата натъркаляни пияни торлаците. Острига им Петър главите, брадите и мустаките, па седнахме да видим. Събудиха се торлаците, гледат се, не могат да се познаят:

„Ти кой си бе, бае?“

„Море, я съм бае ти Тренчо, ами ти кой си бе, бае?“

„Не може да бъде ти да си Тренчо бе, бае!“

„Бае ти Тренчо съм я, ами ти кой си бе, стригана главо?“

Дълго се гледаха торлаците, спориха, решиха накрая!

„Море, не сме ние бе, бае! Каквито сме стригани, изостанали сме от аскера, дето мина преди три дни! Я ставай, бае, да догоним аскера!“

Пък Петър:

„Я идете, братя, жените си питайте!“

А торлаците:

„Вярно бе, бае: жените да питаме!“

Отидоха си в къщи торлаците: „Жено, имате ли мъже по кръчмите?“ Рекоха им жените: „Имаме мъже по кръчмите!“ Рекоха торлаците: „Имаха ли коси?“ Рекоха им жените: „Имаха си коси!“ Рекоха им торлаците! „Ами имаха ли бради!“ Рекоха им жените: „И

бради си имаха!“ Рекоха торлаците: „Ами мустаки?“ Рекоха им жените: „Имаха си и мустаки!“

Омърлушиха се торлаците:

„Море, бае, не сме ние: я да си гоним аскера!“

Рекоха им жените:

„Море, мъжо, като взема дървото!“

Така разказваше късето воденичар за шегите на Петър чак до края на своя дълъг живот.

ГЛИГОР ГЛИГАНЕЦА

Рода му открай време наричаха Глиганците заради буйния му нрав; Глигор — и той — бе буен; дойде при Петър като Делчо Сирака петнайсегодишен. Дете още избяга с големия си брат във Влашко при княз Раду Празната глава; брат му — като бащата на Делчо Сирака — загина в похода на Пипо Спано; хлапето си остана отсам Дунава. Стоя в Байрактарска махала някое време; сби се с турче — главата му с камък пукна, та пак избяга във Влашко; върна се и ходи с Петър до самата му смърт. Подир Петровата смърт мъченическа отново избягна във Влашко; участвува във Варненския поход на крал Владислав Ягело, Янош Хуняди и кардинал Юлиан Чезарини година подир Одринския поход и след погрома едва прехвърли Дунава; живя там скитнишки до възшествието на княз Влад Дракул младия. Шест години — поради буйния си нрав — бе сянка на княз Влад Дракул: чак до смъртта си при Търговище.

И княз Влад Дракул бе буйна глава; понеже боляри грабеха страната, просяци просеха и турци кръстосваха, той ги побиваше на кол, та го нарекоха Влад Цепеш; и като набиваше на кол, болярите се кротнаха, просяците изчезнаха, турците избягаха през Дунава. Глигор Глиганеца му бе дясна ръка — по нрав си приличаха — и като набиваха на кол болярин, викаха му:

„На тебе, болярино, най-висок кол се полага!“

А като побиваха просяк, му викаха:

„На тебе, просяко, хилав кол се полага!“

Пък като набиваха турчин, викаха му:

„На тебе, читако, чепат кол се полага!“

Това продължи, докато брат му — Раду Хубавия — не намисли да го свали; Раду Хубавия водеше недоволни боляри и турска войска;

княз Влад Дракул — наречен още Цепеш — ги побѣ на кол и като ги побиваше, им викаше:

„На тебе, братко, най-висок кол се полага!“ „На тебе, болярино, хилав кол се полага!“ „На тебе, читако, чепат кол се полага!“

Ядосан, султан Мохамед Завоевателя — наречен още Ел Фатих — изпрати пратеници начело с Хамза паша и гърка Катаболинос. Понеже пратениците отказаха да свалят чалми, княз Влад Дракул нареди да заковат чалмите о главите им; после ги побѣ на кол и като набиваше Хамза паша, викаха му:

„На тебе, пашо, най-висок кол се полага!“

А като побиваха гърка Катаболинос, му викаха:

„На тебе, вероотстъпника, хилав кол се полага!“

Пък като набиваха турски войник, викаха му:

„На тебе, читако, чепат кол се полага!“

Около Търговище — престолния град на княз Влад Дракул — изникна мъртвешка гора; султан Мохамед Завоевателя поведе стохилядна войска; като преминаха Дунава — гората като видяха — потръпнаха. Пък княз Влад Дракул — заедно с Глигор Глиганеца и с неколцина верни другари се предрешѣ като еничарин; промъкна се през нощта в турския стан; промуши султан Мохамед Завоевателя. Писна султанът, като го колежа — а той не беше султанът, а някакъв везир, че княз Влад Дракул шатрата бе сбъркал — като коледно прасе писна; турците помислиха, че ги нападат; избѣха се сами помежду си. Тогава загина и Глигор Глиганеца.

ПРИМЪК-ОТМЪК

Прякор му бе това Примък-отмък, на младини си го изкара заради жена си; така си и остана. А прякора си изкара така:

Едни хора имаха щерка и като нямаха други деца, глезеха я. Нищо не пипваше щерката: ни пере, ни готви, ни меси; по цял ден седеше на чергата до огнището, като я напечеше огънят, викаше: „Отмъък!“ и я отместваха от огнището, като ѝ станеше студено, викаше: „Примъък!“ и я придръпваха до огнището; стана за женитба момата. Тоя я поиска, като чу, отиде си; оня я поиска, като чу, отиде си; Примък-отмък, дойде, като чу, рече:

„Примък-отмък, всичко ще има! Дай ми я, бабо! Дай ми я, дядо!“

Дадоха му момата; откара я в село; сложи я на чергата.

Лумна огънят в огнището: разиграха се пламъците; булката извика: „Отмъък!“

Пък той излезе да напои добитъка. Видя булката, че ще изгори, сама се отмести. Сложи я друг път далече от огъня; а огънят отслабна; извика:

„Примъък!“

Пък той излезе да нахрани добитъка.

Видя булката, че ще измръзне, сама се премести.

Пукна се пролет; Примък-отмък тръгна на оран; и като тръгваше, взе, че поръча на чергата:

„Да ми донесеш, черго, обед на нивата!“

Върна се вечерта гладен; разпрегна воловете; влезе с копралята:

„Защо ме, черго, гладен остави!“

И като метна чергата на булкиния гръб, взе да я налага с копралята. А булката:

„Оле-ле, мъжо: чергата биеш, мене боли!“

Пък той:

„Търпи, жено, да я научим да слуша!“

Тръгна другата сутрин пак да оре и като тръгваше, пак поръча:

„Да ми донесеш, черго, обед на нивата!“

Вдигна се слънцето, наближи обед, булката взе да се кара:

„Ни си омесила, черго, ни си сготвила! Видя ли снощи какво стана! Пак ще ни тупат!“

Чергата нищо не рече; дойде си Примък-отмък; влезе с копралята:

„Пак ме, черго, гладен остави!“

А булката:

„Казвах й, мъжо, а никак не слуша!“

Пък той:

„Ще я науча, жено, ще я науча!“

И пак я наметна на булкиния гръб, па взе да налага.

Тръгна третата сутрин пак да оре и като тръгваше, пак поръча:

„Да ми донесеш, черго, обед на нивата!“

Вдигна се слънцето, наближи обед, булката рече:

„Видя се, черго, че не щеш и да знаеш!“

Стана; омеси, сготви, закичи се с китка; отиде на нивата.

Така Примък-отмък би чергата, докато булката научи всичката женска работа. Мина се някое време; майка ѝ дойде да я види; що щеш; щерка ѝ сама къщата върти! Хем я върти, хем се подсмивва, хем ѝ говори:

„Няма, мале, примък, няма отмък! Всичко иде от чергата! Що бой отнесе проклетата черга, докато науча женската работа!“

А майка ѝ:

„Куче проклето! А тогава: Примък-отмък, всичко ще има, дай ми я, бабо! Нека само си дойде!“

Привечер Примък-отмък се зададе от оран; булката скокна да го посрещне; а майка ѝ:

„И сам ще се домъкне, дъще, проклетото куче!“

Послуша я булката: Примък-отмък разпреди воловете; влезе с копралята:

„Защо ме, черго, не срещаш!“

А бабата:

„Чакай, куче проклето, така ли се на дума държи!“

Пък той:

„Донеси, булка, оглавника!“

Донесе булката оглавника; Примък-отмък оглави бабата; върза я на яслата, хвърли ѝ наръч слама, па рече на чертата:

„За такива думи, черго, такава вечеря!“

Уплаши се бабата; изяде сламата; хукна към къщи.

Мина се някое време; дядото дойде да види щерка си: привечер Примък-отмък се зададе от оран, булката скокна да го посрещне, а той:

„Иди, дъще, и по-далеч, отколкото е свикнал!“

Влезе в двора Примък-отмък; разпреди воловете; цяла нощ ядоха, пиха, а дядото:

„Що не дойдеш, зетко, у нас да поживееш!“

Пък той вече бе чул за Петър и за дружината му.

РАШО ТОПЧИЯТА

Син на ковач бе Рашо Ковача, и внук на ковач, и правнук на ковач; щом чу за Петър, отиде при него; и като говореше Петър срещу читака, Рашо Ковача му казваше:

„Море, Петре, да имахме топ, па да турим в него читака, па да го гръмнем; чак в Анадола да иде!“

И като говореше Петър срещу вероотстъпника, Рашо Ковача му казваше:

„Море, Петре, да имаме топ, па да турим в него потурнака, па да го гръмнем: в Анадола на читака да го пратим!“

И като говореше Петър срещу чорбаджията, Рашо Ковача му казваше:

„Море, Петре, да имаме топ, па да турим в него чорбаджията, па да го гръмнем: при читака и при потурнака да падне!“

Така от Рашо Ковача стана Рашо Топчията.

Подир Петровата смърт мъченическа Рашо Топчията отиде във войската на крал Владислав Ягело, Янош Хуняди и кардинал Юлиан Чезарини; видяха се с Делчо Сирака и се разделиха; Рашо Топчията тръгна с някой си унгарец Урбан, майстор топчия. Десет години ходиха от царство на царство; предлагаха да направят гигантски топ; двамата заедно едва да обхващат цевта му; а царете се смееха и ги пъдеха. Отидоха и в Константинопол; император Константин Палеолог — и той — се изсмя и ги отпъди; отидоха при турците тогава. А новият султан Мохамед Ел Фатих — Завоевателя — бе решил да завземе света; от Константинопол бе решил да започне; той ги прие. Здравно се стягаше султан Мохамед Завоевателя; „Ето, хората, които бяха записани на военна служба, започнаха да се стичат — написа летописецът Дука. — За незаписаните също, изчислими на десетки хиляди, кой да разкаже? Бързаха всички, които чуваха за града: не бързаха само малките деца, които още не можеха да ходят, така и старците, които вече не можеха да бързат.“ На север роби строяха крепости и откъсваха града от света: в Галиполи адмирал Юсуп Балтаоглу — българинът Йосиф Балтов — командуваше флот от триста и петдесет кораба; унгарецът Урбан лееше топ, дето го довякоха „седемдесет чифта бикове и до две хиляди човека“, написа летописецът Лаоник Халкокондил. Дулото му бе три стъпки широко; мятеше шестотин и петдесет килограмови камъни; и като почна сражението, топът се пръсна, та уби унгареца Урбан, Рашо Топчията и всичките им помощници. Така загина Рашо Топчията. Това бяха десетте ученика на Петър.

ГЛАВА ДЕВЕТА

ЮДА

Единадесетият ученик бе Гърбавото.

Осемнайсетгодишно бе то; едничък син на заможни родители: турците не ги закачаха заради убогостта; жестоко бе детството му. Майка му непрекъснато плачеше: „Боже-Боже, защо така ме наказва с гърбаво чедо: какво не ти угодих, помислих ли, рекох ли, сторих ли нещо накриво, какво съгреших?“; баща му ходеше мрачен; близки и чужди клатеха глави. Така — самотно — премина детството му, защото като играеха на криеница из бързото край пътя и се брояха: „Две пет-лета се ска-рали пред по-повите врата. Поп из-лезе и им ре-че: иш, пиш, ти че жмиш!“ Децата не приемаха гръблъто; то седеше в мрака и слушаше прокобяването на жабите: „Умре-мре-мре, умре-мре-мре! Ко-ко-кога ки-ки-ки, ко-ко-кога ки-ки-ки? Се-се-сега ки-ки-ки! се-сега ки-ки-ки! А да го ко-ко-копаме, а да го ко-ко-копаме! Дека да го ко-ко-копаме, дека да го ко-ко-копаме?! У брегу-гу-гу, у брегу-гу-гу! Бря ки-ки-ки! Вря ки-ки-ки!“ Децата пък надвикваха жабите. „Пекни-пекни, слънчице, за борово зрънчице! Кам го това зрънчице? У гора зелена! Кам гора зелена? Отсече я секира! Кам пък таз секира? Ей я у ковача! Кам го пък ковача? Скри се у мехове! Кам пък тия мехове? Изяде ги молеца! Кам пък тоя молец? Ключна го петела! Кам го пък петела? Отнесе го лисица! Кам пък таз лисица? Хвана я хрът, хрът, хрът! Иди пред султана, па му речи: «трът-трът-трът!» И пак не приемаха гръблъто.

И като седеше в мрака, Гърбавото за пръв път се попита: «Защо съм роден?»

Оттогава само взе да страни от децата: какво да прави при децата, като не може да отпраща далече джилика, нито да прекосява реката с кокили, нито пък да се качва по дърветата за птичи яйца? И взе да се визира Гърбавото в природните неща. Най-напред се взря в обора: гледаше как овните напърчват овцете, как из утробите изпадат агнета после, как накрая заколват агнеца, а най-добрия оставят други да ражда. Подир някое време тръгна по полето; гледаше как баща му сее жито, после как го жъне, вършее и меле, а най-доброто остава за

семе. Видяха го накрая в гората: гледаше как шарени щъркели играят любовна игра, мътят и люпят, после потеглят на юг и ятата убиват кое е негодно.

И се питаше пак Гърбавото: «Защо съм роден?», а нямаше кой да му каже.

Като ходеше само, умът му ставаше остър. Веднъж — из букаците беше — пчелар му се оплака: мечка се настървила да му обръща кошерите и да изяде меда. Гърбавото огледа наоколо, отиде си; на другия ден му домъкна камък, завързан с въже.

А пчеларят:

«Какво е това, гръбльо?»

Пък Гърбавото:

«Спасение, пчеларю, от мечката!»

А пчеларят:

«Грехота е, като си убого, но сега те натупвам!»

Пък Гърбавото не се разгневи; качи се на дървото — ей онова, до пътеката, намаза му клоните с мед, върза о стъблото другия край на въжето, поби отдолу колове и ги заостри отгоре; тръгна си.

А пчеларят:

«Я не ме баламосвай!»

Пък Гърбавото:

«Като дойде мечката, ще подуши меда и ще се качи на дървото, а камъкът ще ѝ пречи, та ще го блъска встрани и ще си удрия ръцете!»

А пчеларят:

«Докато се изгърве, гръбльо, па падне върху коловете!»

Така и стана, зарадва се пчеларят, а Гърбавото си рече: «Ето как да надхитриш и бога, и дявола; да убиеш, без да бъдеш убиец!»

Порасна Гърбавото и: какво да прави при момите и при момците, като не може да люлюе гергьовденска люлка, нито на хоро да се хване, нито пък да прескача огньове с овчарска тояга; а умът му ставаше по-остър.

И да се вира в човешките неща. Най-напред се взря в своя си дом: майка му плаче, баща му мълчи, а хората клатят глави. Подир някое време тръгна по хората: как едни са българи, как са пък други с читака, а читакът властвува над всички. Накрая видя и това: както робът умира, така и читакът умира и всичко става на прах.

А майка му:

«Я да те, синко, оженя!»

Пък Гърбавото:

«Коя ще ме вземе мене?»

А майка му:

«За жълтиците ни всяка ще дойде!»

Излъга се Гърбавото, отиде на седянка мома да избира. Пяха, играха, по едно време приказка почна: Една жена имала трима синове. На двора растяло дърво ябълчево, което в годината раждало по една златна ябълка. Научила се хала, всяка година дохождала, та обирала ябълката. Най-старият син рекъл: «Мале, ще отида да вардя ябълката!» Отишъл под ябълчевото дърво, а халата дошла, пустила мъгла и грабнала ябълката. На другата година средният син рекъл: «Мале, ще отида да вардя ябълката!» Отишъл и той, а халата пак грабнала ябълката. На третата година най-малкият син рекъл: «Мале, ще отида да вардя ябълката!» А той бил хилав, слаб и келяв...

Като каза за Келчо, разказвачът погледна към Гърбавото, всички се смяха. Сви се Гърбавото, в земята потъна, а разказвачът: „Дошла халата, а Келчо я ръгнал с ножа, откъснал ябълката и тръгнал по кървавата диря, та намерил, че халата влязла в една дупка. Вързали братята Келча, пустили го с въже в дупката, а долу — къщата на халата. Като погледнал през прозореца, видял да седят в стаята три моми. Едната си играела със златна ябълка, другата предяла със златна хурка, третата...” И пак се разсмяха.

Разгневи се Гърбавото; стана, та си отиде; веднъж срещна разказвача и му рече:

„Турците чеверме са заправили, чорбаджи, та от тебе агънце искат!“

А глупакът:

„Къде са бре, гръбльо?“

По реката — нагоре — при Дедейна могила!

Отиде глупакът в бащината кошара, нарами агне, тръгна нагоре по реката. Пък Гърбавото избърза, събу си единия цървул на пътеката, по-нататък събу и другия. Мина глупакът, видя цървула и си рече: „Я, някой загубил цървул!“

Продължи си по пътя, видя и втори цървул, остави агнето, па се върна за първия. Пък Гърбавото отнесе агнето на пчеларя: „Вземи го, пчеларю, че си беден!“

Върна се глупакът, видя, че му няма агнето, захвърли ядосан цървула, отиде в бащината кошара: друго агне нарами; пък Гърбавото се скри из букака, изчака го, па, извика:

„Меее!“

А глупакът:

„Агнето ми се обажда!“

Зарадва се силно, остави второто агне, отиде онова да си дири.

Пък Гърбавото го отнесе на ковача: „Вземи го, ковачо, че си беден!“

Видя глупакът, че му няма агнето; отиде в бащината кошара: друго агне нарами; пък Гърбавото го пресрещна:

„Ядосаха се турците, като се бавиш, чорбаджи, та две ти искат!“

А глупакът:

„Дръж това, гръбльо, па аз да се върна за друго!“ Пък Гърбавото отнесе агнето на орача: „Вземи го, орачо, че си беден!“

Разбра тогава разказвачът; Гърбавото си рече: „Ето, как глупакът сам си се надхитря“; пък никому от това, не олекна.

И в кръчмата не ходеше Гърбавото; какво да прави в кръчмата, като не може ракия и вино да пие, нито има сметки със слуги и търговци, нито пък да се оплаква и хвали с жена и деца; а умът му ставаше все по-остър. И взе да се вира в своите си неща. Най-напред отвън се видя: като камила отпред и отзад, краката му криви, лицето му състарено и жълто, сам си се оплака. Подир, някое време надникна и вътре; готово бе всекиму да помогне, пък никой не го търсеше за помощ, ами: гръбльо, та гръбльо, и се случваше повече да мъсти. Накрая видя и това: всеки е хванал някакъв път — кой с достойнство, кой блюдолизец читашки, ами то?

И като се гледаше, питаше се пак: „Защо съм роден?“, и сам си прозираше някакъв отговор.

Вече бе чуло за Петър: каквото докоснел езикът му, на пепел и дим го превръщал; „Дърводелец някакъв! — рече си Гърбавото. — Ами аз какво съм по-долу от него?“; и реши да опита.

Напълни до половината мех с вода, отиде в кръчмата, па рече:

„Допълни ми меха, кръчмарю, с вино!“

Допълни го кръчмарят.

Пък Гърбавото:

„Колко го харчиш, кръчмарю, виното?“

А кръчмарят:

„По пет гроша оката!“

Пък Гърбавото:

„Скъпо го харчиш, кръчмарю, излей си, що си ми сипал: ще отида на друга кръчма, където по три гроша го харчат!“

Изля го кръчмарят; Гърбавото отиде в друга кръчма, после в трета, четвърта: докато стана водата вино; избра си накрая зъл турчин:

„Допълни ми меха, кръчмарю, с вино!“

Допълни го турчинът.

Пък Гърбавото:

„Скъпо го харчиш, кръчмарю, излей си, що си ми сипал: ама го тури отделно, че ми е от свинска кожа мехът!“

А турчинът:

„Вай, гяурче проклето, махай се бързо!“

Нарами Гърбавото меха си; поспря на вратата; запя:

*„Ой меше, меше,
от нерез ми беше!
Кешки да не беше —
какво вило държеше!“*

Разсмяха се всички: спря Гърбавото да види; а турчинът:

„Какво да го правиш: нали е убого!“

И ни се запомни, нито се чу.

Разгневи се Гърбавото, дълго мисли; накрая реши: „Ще ида при Петър!“

А майка му:

„Ни се е чуло, нито видяло: гърбаво майстор да стане!“

Пък то:

„Искам, та искам!“

Случи се, тогава Петър викаше на чираците си: „Тръгвай, дружина!“; беше Еньовден, та мнозина бяха излезли рано да се мият за здраве по горските извори; а момите отидоха в честита къща, привързаха пръстени с китки, пуснаха ги в бял медник с мълчана вода, оставиха медника да ноцува под открито небе и си тръгнаха по домовете.

И ето, излезе жена на улицата; пресрещна Петър; да му рече:
— Вземаш ли, майстор Петре, сина ми за чирак?
А синът ѝ бе гърбав, грозен и го гледаше със зли очи.

Ето, преполових писанието си за Петър, седя понякога пред лоената свещ, прехвърлям белите листа, що съм изписал с черно чернило, па се питам: „Какво правиш ти, Георгие? Не е ли нечестиво писанието ти, като нито е житие на светец, нито на цар, нито поне на болярин? И твоя ли е работа писание да пишеш?“ И други гласове се обаждат, та ме препъват. Ето селяните, дето ги разпитвам за това-онова: „Като ще пишеш, за нас напиши, да се знае теглото ни!“ Питат ме така и наместо да ме препъват, отговарят ми на предишните въпроси, та внасят яснота в слепотата. Ето и старите ми родители, и те: „Ще изумееш, като седиш ноще пред лоената свещ и изписваш с черно чернило белите листи, Георгие!“ Че е безумство, безумство е, но и те внасят яснота в слепотата, щом селяните имат нужда от мене.

Успокоявам се така, добавям по някой друг лист към писанието, въпросите пак ме връхлитат. Оставям тогава перото, гледам белите листи (от турчин ги взех срещу младата ослица, той пък ги взел от някакъв убит маджарин нагоре по Дунава на поход като бил и не знае що да ги прави) и си казвам: Чудни са делата ти, Господи! Оня маджарин може би е щял да напише върху тия листи житие я на светец, я на цар, я на болярин; турчинът пък както си ги е мъкнал по прашните балкански пътища чак от Маджарско, така си е могъл да ги хвърли, като не е знаел какво да ги прави; а аз, ненодостойният, писание пиша за Петър. Велики и мерзки неща има заключени в белите листа, Георгие — си казвам. — Зависи кой ще вземе перото и какво ще отключи върху тях. Пък аз отключвам за Петър: тъй като земята е широка, а времето дълго, добре е понякога хората да знаят какво се е случило в тяхно отсъствие, а понякога не е добре, затова записвам Петровата история. Ако трябва да се знае, тя ще оцелее, пък ако не трябва, хората ще забравят. Затова записвам Петровата история, макар и — Боже прости! — да не съм свидетел на дните на Петър, но срещам още живи измежду ония, които са го виждали. Свещеник съм аз; денем обикалям паството си — някои се раждат и трябва да ги съчета с Христа, други се женят и трябва да ги свържа в честен брак,

трети пък умират и трябва да ги подготвям да се представят на Бога — или пък в черквата отслужвам служби на дни и светии; а народът: „Отче, знаеш ли оная, дето Хитър Петър излъгал султана и му взел торба жълтици?“ или: „Вчера в града карах дърва на пазара, а там битолски просяк разказваше за Петър, като бил по Битолско...“, или: „Дядо попе, чудо да видиш: оня ден добруджанец някакъв минава, от дума на дума излиза: Хитър Петър от Добруджа бил!“

Какъв дядо поп съм им аз: трийсетлетен? Ученик съм на свещник Еким Костов — лека му пръст! — който бил дяконче у разпнатия с наш Петър свещеник Матей; някога дедите ми са били свободни селяни и са могли да живеят, където си искат, дори по Влашко, Сръбско и Босна, а днес сме крепостни на читащи и на наши, които само гледат какво да изсмучат от селянина и за душата му се никак не грижат; животът ми така — сред въпроси — си тече. Баща ми беше ковач, очите му изпогоряха от нажеженото желязо, а ръцете му треперят от чука, сега само се щура из двора; мама мърмори по него, че нищо вече не може да върши и ту пещта пали за хляб, ту дрехите кърпи; женен съм — първо венчило — роди ми жената два мъжки отрока. Аспарух кръстих големия, пък малкия Борис: на хан Аспарух — вечна му памет! — че някога България създаде, и на дядо им — моя баща — че така си е редно. Заради тях най-паче пиша това за Петър, че ето малкият — Борис, безсловесен е още и още не може да ходи — ми дърпа брадата и ме гледа в очите, пък аз да му кажа: Като друго не можах, това за Петър написах! И големия — Аспарух, Боже прости, възложих му тайни надежди, като го кръстих на стария хан — оня ден, като слязох, по брега на реката за върбови пръчки и като насякох пръчки и седнах кош да плета, гледам: момчето легнало на брега на реката и залепило ухо на земята. „Какво правиш с ухо на земята?“ — му викам, пък то: „Слушам!“ Залепих и аз, недостойният, ухо на земята и чух. Тропот на табуни коне чух, все млади жребчета и млади кобилки: излязоха ненадейно из букака, препуснаха през прегорелите треви и краката им се не виждаха, ами гривите им се развяваха над тревите, отминаха към селото, изправиха се на задни крака, като видяха първите къщи, върнаха се, минаха край нас, та ги видях. Жилави и източени бяха, с мощни гърди, мускулите им играят като възли на въжета; копитата им меко топуркаха по влажния бряг; изчаткаха после по речните камъни, потънаха за малко в букака, видях

ги после да възвиват нагоре по хълма. Качиха се горе на хълма, застанаха срещу изгрева на слънцето и заблестяха като излети от мед; стояха там някое време; рипнаха на изток към Дунава вода да пият. Отлепих ухо от земята и станах, обърнах се на изток и аз, та се прекръстих, а момчето ми: „Защо плачеш, татко?“ Пък аз: „Поличба е, Аспаруше, поличба, сине: пак ще бъде свободна земята българска!“ А то: „Кога?“ Пък аз: „Чудни са делата Божии и ние не знаем волята Му, но трябва да бъдем готови!“

Разказах из село; селяните запалиха вощеница в черквата господня на Божата маля и на Йисуса Христа, на апостолите, на четиримата евангелисти, на светите братя Кирил и Методий и на светците-воини; а хаджи Етем — внук на кнез Тодор, селския кмет — ме извика и рече: „Дрънкал си нещо, папаз ефенди!“ Пък аз: „Разказах само каквото чух и видях!“ А той: „Внимавай, да не стане и с тебе като с Петър зевзека!“ Отидох си и седнах пак над белите листи, че ето, сега за внуците е и по-лошо, отколкото тогава за нашите дядовци; със сина ми — Аспаруха, големия — сме готови за тайния час оттогава и щом се видим, си знаем; пък малкият, Борис, безсловесният, само ни гледа в очите. Ако ли някой ми каже: „Като'ще пишеш, за нас напиши, да се знае теглото ни!“, отговарям му: „Като пиша за Петър, мигар не пиша за нас си?“

Ходя понякога по реката нагоре; самси ходя тогава; спирам на завоя над село. Там брегът е висок и ронлив, ако погледнеш, далече е текла водата; и като текла, ронила го и го отнасяла; Дедейна могила се нарича мястото. Засядам се там, че по брега са се показали всякакви работи: прогнили дървета от къщи, хромели, кости човешки. Гледам дърветата: плодили са се и са умирали в тия къщи, и нищо не останало; въртя хромелите, и те ще се въртят, брашно ще ти пуснат, ако ти пък им пуснеш зърно; вземам главите, а те: шуплести, леки, в очите им пръст. И от тях нищо не останало. Защо пък са се родили тогава? Така се питаме ние — недостойните — дето сме живи и си мислим, че всеки е предназначен да бъде пъп на нещата, а за станалите вече на прах и за неродените още нехаем. Прехвърлям главите: какво ли е бил този, останал без зъби, какво ли е мислил и вярвал; ами този — от какво ли — с дупка в тила; и този, и този, и този. Наглед — нищо — безсмислица пълна; а като размислиш: всяко се появява, има го и си отива по ред; викаш си: „Мирозданието — като е устроено така

хармонично, та всяко се явява и си отива по ред — може ли нас само по прищявка да ни извика и да ни отпраща?“ И си отговарям: „Не може!“ — защото така ми се иска — без да съм сигурен. Ето тия прогнили дървета от къщи, хромели, кости човешки. Знае се — от старо предание — богомили били. Какви богомоли? Тоя: Не знам; оня: Не знам; идеш в черквата, разровиш се в книгите, отвориш „Беседа против богомилите и поучение от божествените книги“ от блажения Презвитер Козма: „Случи се, че в годините на правоверния цар Петър в българската земя се появи поп по име Богомил: по-вярно е да се нарече Богунемил. Той пръв почна да проповядва ерес по българската земя...“ и писанието Презвитерево внася яснота в слепотата. Отивам у дома тогава; като виждам, че чернилото се свършило, препичам шикалки или сажди настъргвам, разтривам в оцет; вземам перото. Трупам глави на брега; трупам листи у дома; а въпросите пак: „Добре, а Творецът защо е извикал богомилите — като са нечестиви — и защо ги е отпрастил после?“ И си отговарям пак: „Не знам точно, но заради нас! И както богомилите са били нужни — за нещо си — нам, така и Петър ще е нужен другиму, ако ли не, ще се забрави! Пиши, Георгие!“ И трупам глави, и трупам листи.

Оня ден — по Петковден — се спомина Магдалина; баба стогодишна, с опадали зъби, като кукумявка; отидох да я изповядвам. „Отче, живях непорочно!“ — фъфли едвам. „А Петър?“ — я питам. „На мене се падна и пред Бога невяста му бях!“ Пък аз: „Къде го зарови?“ А тя: „Проклет да си, отче!“ Пък аз: „Простено ти е, защото не знаеш какви ги говориш! Питам, за да се знае!“ А тя: „Защо му е камък? Тук го зарових! — и ръката й сочи на изток и запад, сочи на север и юг, на гърдите й спира: — Навсякъде е Петър! Благослови, отче, да си ида при него!“

„Иди речи, че не знае времето кое да ни каже, кое да не ни каже!“ — помислям за Магдалина, като мърмори майка ми: „Ще изумееш, като седиш ноще пред лоената свещ и изписваш с черно чернило белите листи, Георгие!“, а баща ми се вира с изпогорели зеници. И иди кажи, че като безсловесният ти дръпна брадата и те гледа в очите, не трябва поне: „Като друго не можах, това за Петър написах!“ да можеш. Само на Мария — булка ми — не трябва нищо да въртя и да суча; за нищо не пита; лука ли трябва да скубе: скубе го и го сплита на

сплитове; пелени ли трябва да пере: пере и си пее; мама ли трябва нещо да слуша: слуша свекърва си.

Ето — поспрях да почина — а за себе си листи похабих. Уж за друго поспрях: преполових писанието си за Петър и рекох да видя как да завърша, че колко нещо натрупах, а краят е още далече. От алчност е всичко, че искам с малко думи много-много да кажа, а думата дума отваря; пък и жития гледам: с похвално слово започват, изреждат подвиг след подвиг, с молитва към светец завършват, а Петър за похвално слово и за молитва не става, пък и подвизи ли са подвижите му?; и уж да се извиня: пак листа похабих. Още едно от безумствата ти, Георгие; но не е ли безумство на безумствата това пък, че ни има и можем това и онова да направим; и докато все още те има, продължавай нататък, защото утре никой не знае какво го очаква.

И докато Петър се откриваше на учениците си, Гърбавото — като камила отпред и отзад, краката му криви, а лицето му състарено и жълто — го гледаше със зли очи. Дълго бе го гледало така: още от Еньовден, когато мнозина бяха излезли рано да се мият за здраве по горските извори; момите отидоха в честита къща, привързаха пръстени о китки, пуснаха ги в бял медник с мълчана вода, оставиха медника да ношува под открито небе и си тръгнаха по домовете; а майка му излезе на улицата, пресрещна Петър, па му рече:

„Вземаш ли, майстор Петре, сина ми за чирак?“

Пък Петър:

„Толкова магарета, майко, хора съм направил!“

Или ето: денем къщи градят, вечер присядат край огнището в хана, Петър подхваща: „Щом взе да се заваря, станах на пръсти, мушнах патицата в дисагите, в тенджерата захлупих стари чорбаджийски цървули. Стягам навуцата, а на вратата чорбаджията: «Като ходиш, момче, какво ново-вехто по света?» «Царуваше в Тенджер-града цар Патаран, все към чорбаджиите гледаше, та беднорията го напъха в дисаги и на негово място въздигна цар Цървулан. Сега беднорията сита ще бъде!» «Слава Богу, добре сме си далеч от Тенджер-града!» — прекръсти се чербаджията...“

Така и сега:

— Предназначен съм аз! И съм избран, и обречен!

Каза го без гордост: по-скоро със страх и тъга.

Позна го Гърбавото: езикът на Петър самси на пепел и дим ще се превърне. „Заради нас!“ — рече си; понечи да му целуне ръка; друг глас го възпря: „Ами аз?“ И тозчас реши Гърбавото:

„Ще го предам, че го търсят. — Ако е истина, че е предназначен и избран, и обречен, ще му помогна да се превърне в легенда и ще бъде добре. Ако пък е лъжец, ще го погубя заради лъжата и пак ще бъде добре!“

А Петър продължаваше да им се открива.

ГЛАВА ДЕСЕТА

ОТКРОВЕНИЕ

(продължение)

Насред село момите играеха гергьовденско хоро и пееха: „Тръгнал ми е свети Гьорги, свети Георги с ален кон, да обижда зелен синор; обидил го и са върнал, па го срещна сура ламя, сура ламя, със три глави; па й рече свети Гьорги: «Назад, назад, сура ламьо!», сура ламя не послуша. Па извади остра сабя, па отсече дор три глави, па протекли дор три реки; първа река: жълто жито, втора река: руйно вино, трета река: бяло мляко; хайде жито по орачи, хайде вино по лозари, хайде мляко по овчари!“

Пък Петър се откриваше на дружината си:

— Предназначен съм аз! И съм избран и обречен!

А дружината:

— Мани ги, Петре, тия работи; яж и пий; за нас ли са такива неща!

Пък Петър:

— Ходя по земята българска, а по друмищата се нижат синджири с роби и еничари, арапи и кеседжии въртят ятагани, и по горските павитаци дъждец къпе изоставени деца!

А дружината:

— Прав си, Петре, тежко е теглото българско, но на, живваме някак!

Пък Петър:

— И от всеки синор, и от всяка кошара, и от всеки дом ми вика народът: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“

А дружината:

— Мани го, Петре, народа: той може да тегли от кучето повече, ами себе си гледай!

Пък Петър:

— И ето, сам Иван Предтеча ме сочи с пръст и ми вика: „Истина, истина ти казвам: аз имам нужда да се кръстя от твоето слово, та ти ли

идеш при мене!“

А Гърбавото:

— Мигар светият старец Иван тебе предхожда?

Пък Петър:

— В душата ми ангели и демони водят грозна битка? „Нам се полага този човек! — викат демоните. — Той има божия дарба, а какво го очаква човек с божия дарба във век на тиранство? Гибел го чака, че божия дарба на тирани не служи: затуй дайте го нам, та да го спасим!“

А дружината:

— Я си вземи, Петре, пак брадвата, пилата, сложи си катинар на устата; стани по-тих от водата, по-нисък от тревата, прави и на мравката път, па да видим кой ще те закача!

Изправи се Петър на зелената морава; и взе да говори; а дружината го гледаше като ученици пастира си:

— Езика ще си вържа, а как да си вържа душата? При един източен владетел живееше мъдрец. Понеже мъдрецът превъзхождаше по ум господаря си, тиранът нареди да му отрежат езика, та да не може да говори. Наскоро през страната на път за Мека мина прочут дервиш и тиранът реши да ги срещне, та да се възрадва на безсилието на своя мъдрец. Срещна ги, немият старец очерта с ръка голям кръг, а дервишът със замах го пресече. „Аха, ще се сдушвате, значи! — викна тиранът и поясни на народа: — Моят роб му предлага погача, а чужденецът казва да делят!“ Мъдрецът посочи надолу, а дервишът му посочи нагоре. „Тъй, тъй! — продължаваше да тълкува тиранът. — Моят роб се оплаква, че му виси, а чужденецът се хвали, че му стърчи!“ Мъдрецът показва на дервиша един пръст, а дервишът нему два. „Развали им се достлукът! — възрадва се тиранът. — Моят роб се заклани да му извади едното око, а чужденецът нему и двете!“ Владетелят изтълкува и се прибра, а народът, като се разотиваше, коментираше: „Нашият мъдрец показва на дервиша, че земята е кръгла, а дервишът му рече, че е разделена на море и на суша; нашият мъдрец показва на дервиша, че е добре, дето над сушата пада дъждец, а дервишът му рече, че като пада дъждец, всичко расте; нашият мъдрец показва на дервиша, че човек е над всичко, що расте, а дервишът му рече, че двамина са умните на нашия площад!“ Дервишът си замина, случаят се разчу, а мъдрецът биде побит на кол.

А дружината:

— Потурчи се тогава: стани човек на читака, ще имаш хляб и постеля, ще седиш до дясното му коляно на пир!

Пък Петър:

— Само с хляб не се живее! Човека ще потурчиш, а дарбата му божия как ще потурчиш? При един западен владетел живееше поет. Тиранът му даваше хляб и постеля, слагаше го до дясното си коляно на пир и като гледаше как поетът захласва народа, завидя му и рече и той да стане поет. Един ден повика поета и му прочете поема, а поетът му рече: „Лоша е тая поема!“ Разгневи се тиранът, заточи го да работи в далечна каменоломна. Подир някое време завърши нова поема и нареди да докарат поета. След първите стихове поетът стана и тръгна. „Къде отиваш?“ — му рече тиранът. „В каменоломната, господарю!“ — отговори поетът. Тази случка също се разчу; поетът умря в каменоломната; а народът запомни.

Свърши Петър; притвори очи; а дружината го гледаше смълчана. Глухо удряха буците пръст о ковчега на баща му; народът се прощаваше с дърводелеца Йосиф; а свещеник Матей: „Дойдете всички, които ме обичате, и ме целунете с последна целувка, защото аз няма вече с вас да ходя или да говоря, понеже отивам при Съдията и пред Него наравно стоят слугата и господарят, царят и войникът, богатият и бедният — в равно достойнство, всеки според делата си — и или ще се прослави, или ще се посрами!“ После дълго гледа от брега на реката бащината си къща — сърцето му подсказваше, че никога вече няма да я види — и жал преливаше в гърдите му; майка му се щураше свита-превита из двора; покривът на комина съвсем се бе килнал. После зимата се случи мека; кречеталото тракаше непрекъснато; и Петър не изправяше гръб.

Отвори Петър очи от виденията да се скрие, а дружината:

— Тогава, Петре, какво?

Пък Петър:

— Демоните викат: „Тогава да му пратим лека смърт!“ Пък ангелите: „За божията дарба във век на тиранство няма лека смърт!“ И пак демоните: „Нека читакът погуби майка му, нека откара другарите му в робство, нека опожари бащината къща, нека поругае костите на прадедите, нека направи кучешки живота му: нека се отчае и сам на себе си посегне!“

Обади се Черния Янко:

— Нали турци баща ти убиха!
Добави Мъжът на оная из кацата:
— Къщата ти се разкривила: сама ще си падне!
А Делчо Сирака:
— Майка ти сам-самичка чезне по тебе!
И Примък-отмък:
— Кой ли не те поруга: читак ли, потурнак ли, чорбаджия ли?
Въздъхна късето воденичар:
— Колко време ходиш заплашван, преследван, прогонен; обладан от страх и надежда; бездомен, без хляб и постеля!
Рече Дядо Гаргалчо:
— Ние аме другарите ти, Петре, нас ли на робство обричаш?
Изсумтя Безбожния дякон:
— Всичко е от лукаваго!
Поклати глава Милан Налбантина:
— Нямах си, Петре, ни булка, ни люлка!
Стисна юмрук Глигор Глиганеца:
— Кучешки е, Петре, животът ни!
Извика Рашо Топчията:
— Море, да иммахме топ, па да видим тогава!
Пък Петър:
— Тялото ще смажеш, а духа човешки как да смажеш? При един южен владетел живееше шут. Езикът му беше остър и веднъж подигра тщеславния тиранин, а тиранът заповяда да погубят майка му. Езикът на шута стана по-остър; пак подигра тирана; така близките му бяха продадени в робство, бащината къща опожарена, поругани костите на прадедите, тялото: смазано от бой. Веднъж шутът отиде при тирана и му рече: „Господарю, дай ми кожен мех!“ А тиранът: „Защо ти е кози мех?“ Пък той: „Да си премеря златото!“ Разсмяха се царедворците, шутът стоеше смирено, тиранът нареди да му дадат кози мех. Подир няколко дни шутът донесе меха, донесе и малка кесия, застана смирено. А тиранът: „Каква е тази кесия?“ Пък той: „Радост, господарю: мехът ти роди тази кесия!“ Тиранът прибра и кесията. Друг път шутът пак поиска меха да си мери златото. Дълго време не го върна и тиранът му рече: „Кога ще ми върнеш меха?“ Пък шутът: „Скръб, господарю: мехът умря!“ А тиранът: „Как може мех да умре!“

Пък той: „Както можа да роди!“ Разгневи се владетелят; нареди да го вържат в пустинята да умре бавно от жажда и пек; а народът запомни.

А дружината:

— Море, Петре, що не ни поведеш срещу читака на бой!

Пък Петър:

— Безславно загива сръндакът, когато излиза сам срещу глутница вълци! Един северен владетел непрекъснато изтощаваше народа си с войни, данъци и ангария, и най-храбрият му рицар — граф на неголямо графство — реши да се отцепи и да създаде нова, по-праведна държава. Тиранът тръгна срещу него, а рицарят и войската му — шепа храбреци — се укрива в рицарския замък. „Предайте се! — им викаше тиранът. — Ще ви пощадя: вървете, където щете, само напуснете моите земи!“ А рицарят му отговаряше с копие и меч. Когато се свърши храната, едни се предадоха обезкуражени, други храбро се промъкнаха през нощта, трети останаха гордо. Които се предадоха: останаха роби; които се промъкнаха: потънаха из горите на север; които останаха: загинаха. И народът запомни.

Свърши Петър; притвори очи, а дружината го гледаше смълчана. „Удари, Петре, часът ти!“ — му рекоха тримата старци; рипна Петър: „Знам сега: изчадията адови искат, като ме спасят, да ме отклонят от правия път, пък божии войни искат да следвам съдбата си!“, а народът: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“ И взеха да го търсят и турците: „Ето, Петре, тия двама серсеми се скараха и сбиха, та идем да ни помогнеш“; пък Петър: „Имате си кадия!“; а тълпата турци: „На кадията който повече пусне, той е по-прав!“ Пък Петър яздеше умислен: късно бе да си сложи катинар на устата; горд бе да иде да иска прошка от селския кмет; нямаше сили да бяга във Влашко от земята българска; нямаше къде да се скрие; оставаше му да си следва съдбата.

Отвори Петър очи от виденията да се скрие, а дружината:

— Какво ти, Петре, остава тогава?

Пък Петър:

— В душата ми ангели и демони водят грозна битка! „Нам се полага този човек! — викат ангелите. — Чака го труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда! Предназначение е дарбата божия във век на тиранство: читакът е силен, народът е слаб, а тоя

човек чрез своето слово ще му бъде стълб и опора дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие!“

Така се откриваше Петър на дружината си; и момите се разотиваха в мрака, и не играеха гергьовденско хоро, и не пееха; и дружината стоеше смълчана.

А Гърбавото:

— Сигурен ли си, Петре, че те чака такава съдба?

ЧАСТ ТРЕТА

ПОДВИГ

ГЛАВА ЕДИНАДЕСЕТА КОЛЕБАНИЕ

Откъде да знае Петър? Ако беше сигурен, щеше ли да се моли: „Пуснете ме, братя!“, като го носеха в чувала слугите кнез Тодорови; и щеше ли да крещи: „Не искам! Не искам! Не искам!“; и щеше ли да говори против чорбаджиите, против вероотстъпниците и против читака; и щеше ли да го преследва кнез Тодоровата потеря? Едно знаеше Петър: „Какво му остава на тоя човек?“ — викаха демоните, пък ангелите: „Труден живот, мъченическа смърт, безкрайна легенда!“ И неспокойна беше душата му, че ето: за трудния живот беше се сбъднало, а по петите потеря го гонеше.

„Смърт мъченическа! Смърт мъченическа! Смърт мъченическа!“ — заседна упорито у него. Вдигна глава и срещна поглед с Гърбавото: очите му бяха упорити, очакващи, зли. И Петър тутакси го позна:

— Сигурен съм: един от вас ще ме предаде!

Мигом наскочи дружината:

— Аз ли, Петре? Аз ли бре, Петре! Аз ли, Петре?

Гърбавото — и то — го запита.

Пък Петър:

— Един от вас, който яде и пие с мене!

А дружината:

— Вярвай ни, Петре, навеки с тебе ще бъдем!

Пък Петър:

— Истина, истина ви казвам: тридесет сребърника е кнез Тодоровата награда!

А Черния Янко:

— Дори да умрем, Петре, няма да се откажем от тебе!

Пък Петър:

— Тази нощ, преди да е пропял петелът, ти пръв ще се откажеш от мене!

И обладан от отчаяние, и напуснат от надеждата, разчупи хляб и им го даде:

— Яжте, че повече няма да ядете с мене! И разля вино по чашите:

— Пийте, че повече няма да пиете с мене!

А дружината мълчеше — всички се гледаха един другото; и пристъпваха от крак на крак; и не смееха да продумат. Остана хлябът недокоснат и виното ненапито.

Пък Петър:

— Тръгвай, дружина!

А дружината:

— Къде, Петре, да тръгваме?

Пък Петър:

— Никой не се е укрil досега от съдбата си — че писаното на чело на камък не отива, затова в града ще отида!

Тръгнаха; всичко щеше да свърши, а Гърбавото се мушна в букака. И като видя Петър, че Гърбавото се мушна в букака, трижди се уплаши; и го треска затресе; бе го вярно познал. Не му стигаше, че самси се предава; тридесетте кнез Тодорови сребърника искаше Гърбавото; заради сребърниците се мушна в букака. И душата му пак закрещя: „Не искам! Не искам! Не искам!“

А дружината вървеше смълчана из мрака.

Пък Петър:

— Стойте, дружина!

А дружината:

— Кажи, Петре!

Пък Петър:

— Нека останат Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон! Избра ги Петър — любимците си избра — да останат при него.

А дружината:

— Ами ние бре, Петре?

Пък Петър:

— Вие вървете!

Отмина смълчана дружината в мрака.

А Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон:

— Не е хубаво, Петре, че ги напреде изпрати!

Пък Петър:

— Мене — не тях — търси потерята!

Рече и зарови лице в земята уплашен; Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон — решили, че Богу се моли — отстъпиха няколко крачки, седнаха; а дружината се вече не чуваше. Самотна кукувица прокука в букака. И ето, из мрака на времето — сред плача народен и сред скърцането със зъби — монах се зададе. Къде бе точно роден; как бе мирското му име; защо бе станал монах? Всичко забулваше мракът на времето; монахът дълго скита; седна в килия, натопа перото, написа: „О, неразумни и юроде, поради що се

срамуваш от своя род и се влачиш по чужди език? Защото българите нямат много търговци и книжници, и знаменитости днешни, а са прости орачи, овчари и занаятчи ли? Да ти отговоря накратко: от Адама до Давид Псалмопевеца и праведника Йоаким, и Йосиф Годеник — колкото праведни мъже и свети пророци имаше, и бидоха наречени велики на земята и пред Бога — никой от тях не беше търговец или лукав, или горделив като сегашните хитреци, а всички тия праотци са били земеделци и овчари и са били прости и незлобиви на земята.“ Дълго писа монахът: от потопа започна, написа как в ковчега се спасил само Ной със синовете си Сим, Кам и Яфет — всички с благоверните си съпруги, и се спасили също съпружески двойки от птици, зверове и влечуги; как подир потопа Сим се заселил в земята Азия, Хам се заселил в земята Африка, а Яфет се заселил в земята Европа и от него излезли славяните; как славяните отишли на изток и запад, на север и юг и на юг станала земята българска; как народът български имал държава, войска и мъдри мъже; как дошъл читакът и настанал плач и скърцане със зъби. Като написа, монахът завърши: „Разяждаше ме ревност и жалост за моя български род; затова положих труд да събирам по малко от много — от дълго време погребаните и забравени неща събрах — написах речи и думи; не съм учил никак нито граматика, нито светски науки, но за простите българи и просто написах.“ И като завърши, монахът се помоли: „Завърших казаните неща в тая историйца в полза на нашия народ български и за слава на Тебе, Иисусе Христе: на Тебе подобава всяка слава и чест, и поклонение с безначалния Ти Отец и с пресветия, преблагия и животворящия Негов Дух, сега и винаги и во веки веков. Амин!“

Отмина монахът в мрака на времето; а ангелите пак се явиха и като се явиха, протръбиха гората:

— Това е, Петре, Будителя! Нареди се, Петре, до него!

Пък демоните му нашепваха в ухото:

— Бягай, Петре, във Влашко: тук мъки кръстни те чакат!

Стресна се Петър; на разкрач от него седяха Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон; а Безбожния дякон:

— Да ви разкажа, братя, за ходенето на оная курва Мария по мъките! Като измами мъжа си с някакъв старец и като Пилат Понтийски разпна копелето ѝ на кръста; от нямане какво да прави

госпожата реши да се поразкара из геената огнена. И архангел Михаил — главатарят на ангелите, той я водеше — засука мустак, пристегна потури, па рече:

„Къде ще благоволиш, госпожо, да отидем?“

Рече му тя:

„На изток да идем, момче!“

Явиха се тутакси ангели, херувими и серафими — свита им бяха, поведоха ги на изток. Стигнаха на брега на езеро — и там бе пълно с народ; и едните бяха голи, та се виждаха чреслата им, а други бяха пристегнати с новички ботуши, куртки и препасани с бели колани на черните мяса.

А божата маця:

„Защо, момче, едните са голи, а другите облечени?“

Рече архангел Михаил:

„Голите, госпожо, са грешниците; и голи са, защото всички са равни пред Бога; облечните пък са божи служители!“

„Прочее, да видим!“

А божите служители със строги лица и с привични движения вършеха обязаностите си. На едно място побиваха на кол: железен кол, нажежен до червено, и побитите бързо умираха. На друго място разчекваха с коне: връзваха ръцете и краката с нажежени синджири за опашките на четири коня; размахваха бичове; най-напред се чупеха гръбнаците на грешниците, после ръцете, после — конете подскачаха по няколко пъти — и чаталът се разчекваше. На трето място връзваха краката на грешниците с нажежени въжета; обесваха ги надолу с главата; кладеха под главите им огън: бавен огън кладеха, с мокра ланска трева, хвърляха в огъня шепи пипер. Щом грешниците умираха, божите служители ги хвърляха в езерото; и понеже живата вода вреше и кипеше, тутакси изтичваха на брега и всичко отново започваше. А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Рече архангел Михаил:

„Тия, госпожо, са читаците!“

Рече му тя:

„Така им се полага, че много християни погубиха!“

И потупа по рамото божите служители:

„Как сте, момчета?“

А божите служители:

„Служим, госпожо, на Учението!“

Отмина божата маця — придружена от свитата си — нататък; а там имаше друго езеро; и в мрачината лежаха много мъже и жени. Водата вреше и кипеше; и покриваше грешниците като морска вълна, и вълните се издигаха и ги потопяваха на хиляди лакти; и на брега пазеха божите служители. А божата маця:

„Какво са съгрешили тия? И какво е това езеро? И какви са тия вълни?“

Рече архангел Михаил:

„Тия, госпожо, са вероотстъпниците! Езерото е от разтопена смола, пък вълните са огнени!“

Рече му тя:

„Да бъде според делата им!“

Отмина божата маця нататък; а там пак имаше езеро; и на брега му горяха огньове. Наближиха; видяха: божите служители нажежаваха на огньовете златни и сребърни монети и ги изсипваха в търбусите на грешниците; грешниците тичаха, скачаха в езерото и цвърчаха като парче желязо в ковашко корито. И като преставаха да цвърчат, връщаха се и божите служители пак изсипваха нажежени монети в търбусите им. А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Рече архангел Михаил:

„Тия, госпожо, са чорбаджиите!“

Рече му тя:

„Така им се пада на сребролюбците!“

Пък грешниците:

„Помогни ни, божа майко, че ето: християни сме!“

А вероотстъпниците:

„И на нас: че сбъркахме!“

И турците:

„И на нас: че не знаехме!“

Па извика божа маця: „Господи, прости им!“

Появи се сам Исус Христос:

„Как да им простя, майко, като виждам гвоздеите по дланите си?“

Отмина монахът; разказваше Безбожния дякон; и ето, из мрака на времето се зададе комита. Болен лежеше комитата — след като бе учителствувал из земята българска и бе знаменосец на чета в Балкана, и бе скитал после в чужбина — и пишеше писмо на войводата си: „Да дойдете при мене или да Ви пиша какво мисля да правя — и ще го направя, ако рече Бог, и с Ваше позволение, защото ако спечеля, печеля за цял народ, ако изгубя, губя само мене си. Вашият хоругвоносец.“ А бе намислил с комитети земята българска да осее, щом оздравее; и оздравя; и тръгна по земята българска, та я ося с комитети: „Подбуда: тиранството, безчеловещината и самата държавна система на турското правителство на Балканския полуостров. Цел: с една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната монархodesпотско-тиранска система и да се замени тя с демократска република. Народно управление: на същото това място, което са нашите прадеди със силата на оръжието си и със своята кръв откупили, в което днес безчеловечно беснеят турски кеседжии и еничари и в което владей правото на силата да се въздигне храм на истината и правата свобода, а турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и свършеното равенство между всички народности.“ И като ося земята българска с комитети, народът се кълнеше над револвер и над нож, кръстосани върху Евангелието: „Заклевам се в Евангелието, в честта си и в Отечеството си, пред Бога и пред честното събрание на съзаклятието, че от всичко, което ми се яви, няма да кажа и да открия никому нищо до смърт и до гроб. Заклевам се и обещавам: полагам за святата цел живот и имот. Заклевам се и обещавам безусловна покорност на законите и заповедите на съзаклятния Таен Централен Български Революционний Комитет. А в противен случай — ако бъда предател — съгласявам се да бъда прободен от оръжието на това съзаклятие, което има дълга да ме брани и правото да ме съди. Заклевам се.“ И макар да се клеха, един го предаде, и турците като питаха: „Кои са твоите другари?“, отговаряше им: „Всички и никой!“; и като укоряваха: „Бунтът много свят ще изтреби!“, отговаряше им: „А сатърът турски по-малко свят ли изтреби?“; и като питаха: „Искаш ли милостта на падишаха?“, отговаряше им: „От народа само милост приемам!“

Отмина комитата в мрака на времето; а ангелите пак се явиха, и като се явиха, протръбиха гората:

— Това е, Петре, Апостола! Нареди се, Петре, до него!

Пък демоните му нашепваха в ухото:

— Бягай, Петре, във Влашко: тук мъки кръстни те чакат!

Стресна се Петър; на разкрач от него седяха Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон; а Безбожния дякон:

— И продължи оная курва Мария, братя, по мъките. Като свършиха на изток, архангел Михаил — главатарят на ангелите; той я водеше — засука мустак, пристегна потури, па рече:

„Къде ще благоволиш, госпожо, да отидем?“

Рече му тя:

„На запад да идем, момче!“

Отмина божата маля — придружена от свитата си — на запад отиде. Стигнаха в усойна гора; и там бе пълно с народ; и едните бяха голи, та се виждаха чреслата им, а други бяха пристегнати в новички ботуши, куртки и препасани с бели колани на черните мяса. И потупа божата маля по рамото божите служители:

„Как сте, момчета?“

А божите служители:

„Служим, госпожо, на Учението!“

Рече им тя:

„Водете, да видим!“

А божите служители със строги лица и с привични движения вършеха обязаностите си. На една поляна в гората тълпа грешници се питаха един друг: „Какво мислиш за чорбаджиите?“; после пишеха доноси един срещу друг и носеха доносите на божите служители; и божите служители, като четяха доносите, бесеха виновните за езиците на върха на дърветата. На друга поляна грешници спореха дали е по-изгодно човек да си запази вярата или е по-изгодно вероотстъпник да стане; пък други слухтяха, тичаха при божите служители и клеветяха и едните, и другите; и божите служители, като ги изслушваха, бесеха виновните за езиците на върха на дърветата. На трета поляна тълпа грешници славословеха читака с химни; а други шпионираха и отиваха при божите служители и им пошушваха: „Съмнителни са тия химни, срещу султана нещо се готви!“; и божите служители, като ги изслушваха, бесеха виновните за езиците на върха на дърветата. И понеже дърветата бяха от желязо направени; и понеже желязото бе нажежено до червено, езиците бързо прогаряха и грешниците падаха

на земята, и тичаха да се дебнат един другиго, и всичко отново започваше.

А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Рече архангел Михаил:

„Не позна ли, госпожо, доносниците и клеветниците, и шпионите?“

Рече му тя:

„По-добре да не бяха се раждали!“

Отмина божата маця нататък; а там имаше друга усойна гора; и в гората тълпа грешници. Наближиха; видяха: оратори говореха на тълпата грешници, на бунт призоваваха срещу читака, срещу вероотстъпниците и срещу чорбаджиите; и се отделяше някой, та отиваше и ги предаваше на божите служители. И божите служители пускаха друга тълпа грешници, която потушаваше бунта; и започваше самата тя бунт, а първата тълпа го потушаваше; и нямаше край.

А божата маця:

„Какво са съгрешили тия, та така се редуват?“

Рече архангел Михаил:

„Не позна ли предателите, госпожо, те се редуват!“

Рече му тя:

„Каквото са вършили, да го вършат во веки веков!“

Отмина божата маця — придружена от свитата си — нататък; а там пак имаше усойна гора; и из гората се щураха хора. Наближиха; видяха: езиците им бяха свързани, та не можеха да говорят; и като не можеха да говорят, мъчеха се, че имаха нещо да кажат.

А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Пристъпи архангел Михаил, развърза езика на единия.

Надигна се грешникът, пошушна на архангел Михаил:

„Курва е тая Мария, архангел Михаиле! Измами мъжа си с някакъв старец; пръкна се копеле от тая измама; пък мъжът й — Йосиф — глупакът...“

Свърза му пак езика архангел Михаил.

А божата маця:

„Лъжеш, клеветнико: не беше някакъв старец, ами сам Бог, преобразен на гълъб небесен!“

Рече архангел Михаил:

„Може, госпожо, клеветниците са това!“

Размисли божата маля, извика:

„Прости им, Господи, не знаят какво говорят!“

А предателите:

„И на нас: нали за сигурността на държавата работихме!“

И доносниците, и клеветниците, и шпионите:

„И на нас: нали за спокойствието на народа се жертвувахме!“

Яви се сам Исус Христос:

„Как да им простя, като виждам гвоздеите в дланите си?“

А божата маля:

„Де да беше тука баща ти!“

Появи се тогава сам бог Отец; и се юрнаха грешниците; и настана голяма олелия.

Рече бог Отец:

„Защо ме викаш, Марийке?“

Рече му тя:

„Прости им, Господи!“

Рече бог Отец:

„Как да им простя, като пратих сина си при тях, а те го охулиха и го разпнаха на кръст, и му дадоха оцет, като им поиска водица?“

Рече му тя:

„Така говориш сега, а добре ти беше, като легна при мене!“

Рече бог Отец:

„Млък, Марийке, че сега ти връзвам езика!“

Отмина комитата; разказваше Безбожния дякон; и ето, из мрака на времето се зададе човечец. Беше педя човечец; носеше лакът мустак; нарамил бе брадва, пила и трион. Роди се в балканско градче; остана сирак; чиракува от дете на дюлгери; ожени се — набързо — да не го вземат в армията на падишаха; стана баща на половин дузина деца; издъхна — кротко — в постелята си на преклонна възраст. Останалото бе църкви и мостове, ханове и чешми, конаци и домове. И преди да построи Беленския мост — венеца на своя дълъг живот — заяви на пашата: „Ако моста не направя за седемстотин хиляди и в уреченото време, вземи ми главата!“ И има оня вътрешен пламък, познат и свойствен само на твореца, та изля от всеки модела; и има волята и търпението да денува и нощува зиме-лете на брега на Янтра

две години; и има дързостта да извае по ъглите на устоите лъвове и двуглави орли. И рече на пашата в последния ден от срока, който сам си бе наложил: „Ела, пашо, моста вземи!“; и не струваше ни грош повече от цената, дето сам си бе наложил; и това бе начинът му на борба, каквато сам бе наложил. И пак: църкви и мостове, ханове и чешми, конаци и домове. И бавният мъчителен път към съвършенството — като въртеше този човечец в бозави потурки брадва, пила и трион — ставаше бавно, мъчително мяра на достойнството българско.

Отмина човечецът в мрака на времето; а ангелите пак се явиха; и като се явиха, протръбиха гората:

— Това е, Петре, Строителя! Нареди се, Петре, до него!

Пък демоните му нашепваха в ухото:

— Бягай, Петре, във Влашко: тук мъки кръстни те чакат!

Стресна се Петър; на разкрач от него седяха Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон; а Безбожния дякон:

— И продължи оная курва Мария, братя, по мъките. Като свършиха на запад, архангел Михаил — главатарят на ангелите: той я водеше — засука мустак, пристегна потури, па рече:

„Къде ще благоволиш, госпожо, да отидем?“

Рече му тя:

„На юг да отидем, момче!“

Отмина божата маля — придружена от свитата си — отиде на юг. Стигнаха в каменисто място; и там бе пълно с народ: и едните бяха голи, та се виждаха чреслата им, а други бяха пристегнати в новички ботуши, куртки и препасани с бели колани начерните меса.

И божите служители със строги лица и с привични движения вършеха обязаностите си. В подножието на един сипей имаше тълпа грешници и едната половина проповядваше Учението на другата половина: „Трудете се, братя, доброто дърво по добрия плод се познава!“; и поучените тикаха камъни нагоре по сипея към сияйния връх на Едема; и проповедниците през това време ядяха и пиеха. И камъните се търкулваха надолу; и разменяха местата си поучените и проповедниците; и всичко отново започваше. На друго място тълпа грешници си проповядваха Учението един другиму: „Равни сме, братя, в равно достойнство пред Бога!“ и бързо се яхваха кой когото успее; и ездачите пришпорваха поучените по сипея към сияйния връх. И като

стигнаха донякъде, сипеят се свличаше; и отново проповядваха; и отново се яхваха кой когото успее. На трето място тълпа грешници вървеше по сипея към сияйния връх; и като вървеше, проповядваха си Учението един другиму: „Обичайте се, братя, любете се, както Йисус Христос любеше нас!“; и като видеха, че някой избърза, блъскаха го по сипея надолу, и всичко започваше отново.

А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Рече архангел Михаил:

„Тия, госпожо, са поповете!“

Рече му тя:

„Така им се пада, че приживе словоблудствуваха пред народа!“

И потупа по рамото божите служители:

„Как сте, момчета?“

А божите служители:

„Служим, госпожо, на Учението!“

Отмина божата маця нататък; а там имаше друго каменисто място; и на него много мъже и жени. Свързани бяха ръцете на мъжете; а чреслата им гъмжаха от червеи; и като не можеха да ги махнат, лежеха наредени в голям кръг и със зъби се чистеха един другиго. Жените пък бяха вътре в кръга; и змии се виеха около бедрата им; и влизаха и излизаха от утробите им. А божата маця:

„Какво са съгрешили тия?“

Рече архангел Михаил:

„Тия, госпожо, са блудниците!“

Рече му тя:

„Нека се мъчат, като са мамили съпрузите и съпругите си!“

— А сега, братя, иде ред на страхливците! — извиси глас Безбожния дякон.

Сепна се Петър; скокна; извика:

— Бягайте, братя, да бягаме!

А Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон:

— Къде, Петре, да бягаме?

Пък Петър:

— На север, момчета, във Влашко!

ГЛАВА ДВАНАДЕСЕТА

АРЕСТ

И като рече Петър, хукна надолу по склона — към Дунава хукна, а Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон, като тичаха подир него, викаха му:

— Чакай бре, Петре! Нали беше предназначен! И избран, и обречен!

Пък Петър:

— Море, братя, оставете тая работа! Бягайте, братя, да бягаме!

А те:

— И нали беше възлюбен син на народа! И нали не можеше от съдбата си човек да се скрие! И нали беше ударил часът ти!

Пък Петър:

— Бягайте, братя, да бягаме! Оставете, братя, тая работа!

А те:

— И нали щеше да бъдеш стълб и опора за народа дори след смъртта си, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие!

Пък Петър:

— Море, братя, оставете тая работа! Бягайте, да бягаме!

И бягаше Петър надолу по склона; а Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон по него; и като тичаха подир него, викаха му.

А Гърбавото — като остана хлябът недокоснат и виното ненапито; и като рече Петър: „Никой не се е укрil досега от съдбата си — че писаното на чело на камък не отива — затова в града ще отида!“; и като тръгна дружината — в букака се мушна. Бе решило то: „Ще го предам, че го търсят. Ако е истина, че е предназначен и избран, и обречен, ще му помогна да се превърне в легенда и ще бъде добре. Ако пък е; лъжец, ще го погубя заради лъжата, и пак ще бъде добре!“ И понеже потерята на кнез Тодор търсеше Петър — заради острия му език го търсеше, Гърбавото пък потерята кнез Тодорова търсеше. И като я търсеше, подскачаше на един крак и си тананикаше:

*„Ой меше, меше,
от нерез ми беше!
Кешки да не беше —
какво вино държеше!“*

Като подскачаше Гърбавото на един крак; и като си тананикаше; изведнъж чу друга песен из букака: „Даваш ли, даващ, балканджи Йово, хубаво Яна на турска вяра?“ „Море, войводо, глава си давам, Яна не давам на турска вяра!“ Отсякоха му и двете ръце, та пак го питат и го разпитват: „Даваш ли, даващ, балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра?“ „Море, войводо, глава си давам, Яна не давам на турска вяра!“ Отсякоха му и двете нозе, та пак го питат и го разпитват: „Даваш ли, даващ, балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра?“ „Море, войводо, глава си давам, Яна не давам на турска вяра!“ Избодоха му и двете очи и го не питат, нито разпитват, току си взеха хубава Яна, та я качиха на бърза коня, да я откарат долу в полето. Яна Йовану тихом говори: „Остани сбогом, брате Йоване!“ „Хайде със здраве, хубава Яно! Очи си нямам аз да те видя, ръце си нямам да те прегърна, нозе си нямам да те изпратя!“

Разтрепера се Гърбавото, като чу из букака такава песен да пеят; сълза пророни; и като пророни сълза, чу глас страшно да вика:

„Дебнеш ли, мамка ти мръсна!“

Смръзна се Гърбавото; издрънча стомана; наобиколиха го хайдутите:

„Гърбавото! Гърбавото, момчета! Гърбавото!“

И като го поведоха, викаха:

„Войводо, Гърбавото ни дебне!“

В стана го отведоха; догаряше огънят; а Димчо Налбантчето:

„Ти ли си, гръбльо!“

Пък Гърбавото:

„Аз съм, войводо!“

А Димчо Налбантчето:

„Защо ни дебнеш бре, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Слушах ви, като пеете!“

Разсмяха се хайдутите; изпоти се Гърбавото, разтрепера се пак; а Димчо Налбантчето:

„Петър къде е?“

Пък Гърбавото:

„Там горе!“

А Димчо Налбантчето:

„Ами ти накъде?“

Пък Гърбавото: „Там долу!“

А Димчо Налбантчето:

„А-ха!“

Насядаха хайдутите; Гърбавото гледаше в земята; а Димчо Налбантчето:

„Значи, долу отиваш! А знаеш ли я моята?“

Пък Гърбавото:

„Знам я, войводо!“

А Димчо Налбантчето:

„Я да ти припомня, нищо че знаеш! Зажених се аз, а Махмуд бей погроми сватбата; мене рани; булката ми пък събра изпотъпканите дари, върза кенарените кърпи на разцъфналите дрянове, върза булчинската риза на бялата бреза, върза едра и дребна прикя по клоните на букаците, и като връзваше, им говореше: «Ето ви тънки дари, дрянове-кумове, ето ти тънка риза, брезиче-сестрице, ето ви тънка прикя, сватове-буки!» Пристъпи до вековен дъб, прехвърли плитка през най-ниския клон, погали мощния ствол: «Ето ти булка, юначе!» И се обеси на него. После мина Петър, откара ме в къщи, излекува ме с билки. Сецаш ли се, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Какво да се сецам, войводо?“

А Димчо Налбантчето:

„Сега ще ти кажа! Мина се време; излекува ме с билките Петър; хванах гората. Срегнах четата си с шапката на Махмуд бей; погромих шайката; закарах Махмуд бей под дъба, подковах го с волски подкови, та да види по земята българска, побих в задника му кол, та като ходи по земята българска, чужди булки да насилва, на кнез Тодор потурнака го изпратих, че дъщеря си искаше да му даде. Сецаш ли се сега?“

Пък Гърбавото:

„Какво да се сецам, войводо?“

А Димчо Налбанчето:

„Сега ще ти кажа!“

И го зашлеви по врата. Преметна се Гърбавото; заби нос в земята; рукна кръв от носа му.

А Димчо Налбанчето:

„Я да ти припомня, щом се не сещаш! Да кажеш на оня потурнак кнез Тодор да не закача Петър, че главата му вземам! Сети ли се, гръбльо!“

Пък Гърбавото:

„Сетих се, войводо!“

Дълго мълчаха хайдутите; дълго лежа Гърбавото, забито в земята, а Димчо Налбанчето:

„Още ли чакаш!“

Скокна Гърбавото; хукна в букака; и подир него дълго се смяха.

А Петър — следван от Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон — тичаше надолу по склона; и Дунавът беше далече; и Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон като тичаха, викаха му:

— Чакай бре, Петре! Като отидеш във Влашко, кой ще жигосва читака и вероотстъпника, и тирана? Защо отнасяш, което Бог ти е дал!

Пък Петър:

— Море, братя, оставете тая работа! Бягайте, да бягаме!

А те:

— И кой ще разтушва народа, че ето: само плач и скърцане със зъби му остават; и кой ще оправя мързелив и глупак, и бърбивец; и кого народът за блага дума да дири?

Пък Петър:

— Бягайте, братя, да бягаме! Оставете, братя, тая работа!

А те:

— И кому ще оставиш майка, дом и другари?

Пък Петър:

— Море, братя, оставете тая работа! Бягайте, братя, да бягаме!

И бягаше Петър надолу по склона; а Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон по него; и като тичаха по него, викаха му.

А Гърбавото — като го зашлеви по врата Димчо Налбанчето и като лежа забито в земята, и като му викна Димчо Налбанчето: „Още ли чакаш!“ — хукна в букака. Към града тичаше Гърбавото; и подир него дълго се смяха; и бършеше с ръкав носа си. И като се бършеше,

подсмърчаше: „Белязан съм аз и всеки: гръбльо, та гръбльо, но ще ме запомнят, само да срещна кнез Тодоровата потеря! Че ето, всеки е хванал някакъв път — кой с достойнство, кой блюдолизец читашки — а аз имам на целия свят да мъстя! Само да намеря потерята кнез Тодорова, ще има да ме помнят!“ И като подсмърчаше, и като се утешаваше така, пак заподскача на един крак и си тананикаше:

*„Ой, меше, меше,
от нерез ми беше!
Кешки да не беше —
какво вино държеше!“*

Като подскачаше Гърбавото на един крак; и като си тананикаше; изведнъж чу друга песен из букака: „За кого чуваш, Стойно момиче, белото лице? Чувам го, чувам, хаджи Абдула, за църната земя! Постой, не думай, Стойно момиче, лошави думи, а кажи-речи, Стойно момиче: за теб го чувам! За кого чуваш, Стойно момиче, черните очи? Чувам ги, чувам, хаджи Абдула, за църната земя! Постой, не думай, Стойно момиче, лошави думи, а кажи-речи, Стойно момиче: за тебе ги чувам! За кого чуваш, Стойно момиче, тънката снага? Чувам я, чувам, хаджи Абдула, за църната земя! Постой, не думай, Стойно момиче, лошави думи, а кажи-речи, Стойно момиче: за тебе я чувам!“ Завидя Гърбавото, като чу из букака такава песен да пеят; болка прониза сърцето му: чу глас страшно да вика:

„Дебнеш ли, мамка ти мръсна!“

Смръзна се Гърбавото; издрънча стомана; наобиколи го потерята:

„Гърбавото! Гърбавото, момчета! Гърбавото!“

И като го поведоха, викаха:

„Хаджи Абдула, Гърбавото ни дебне!“

Край огъня го отведоха; млади моми и невести пееха и играеха на потерята и потурнаците ги пощипваха по кълките; а кнез Тодор:

„Ти ли си, гръбльо!“

Пък Гърбавото:

„Аз съм, хаджи Абдула!“

А кнез Тодор:

„Защо ни дебнеш бре, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Слушах ви, като пеете!“

Разсмия се потерята; момите и невестите плачеха, като пееха на потурнаците; а кнез Тодор:

„Петър къде е?“

Пък Гърбавото:

„Там горе!“

А кнез Тодор:

„Ами ти накъде?“

Пък Гърбавото:

„Тук долу!“

А княз Тодор:

„А-ха!“

Насяда потерята; момите и невестите пееха през сълзи; а кнез Тодор:

„Значи, долу идваш! А знаеш ли я моята?“

Пък Гърбавото:

„Знам я, хаджи Абдула!“

А кнез Тодор:

„Я да ти припомня, нищо че знаеш! Приех аз правата вяра, че така само човек богатството си опазва, а онзи зевзек Петър да вземе на турчин магарето; да излъже турчина, че човек го направил — сиреч аз съм това — и да го прати при мене; и турчинът да дойде в кръчмата, да извади юларче и да ми вика пред всички: «Тпру-тпру, ела си, магарчо, ела си, че нямам кого да си яхам!» И да вземе после да излекува с билки оня хаирсъзин Димчо Налбантчето! И да вземе накрая — като го хванах — да излъже слугите ми: «Добре че ме хвърлихте: в реката е пълно с овце, взех, колкото искам и сега си отивам!»; а те, глупаците: «Хайде да скочим и ние!», и да ме остави без слуги! Сещаш ли се, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Какво да се сещам, хаджи Абдула?“

А кнез Тодор:

„Сега ще ти кажа! И оня хаирсъзин Димчо Налбантчето — като го излекува с билки Петър — да вземе да хване гората; и да вземе да ми проводи Махмуд бей — зет ми — у дома ми; и ходилата му подковани с волски подкови, да се знаело от кого е, и в задника му кол

побит, да се знаело защо е, и при мене го пратил, да съм си знаел реда! Сещаш ли се, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Какво да се сещам, хаджи Абдула?“

А кнез Тодор:

„Сега ще ти кажа!“

И го зашлеви по врата. Преметна се Гърбавото; заби се в земята; и рукна кръв от носа му.

А кнез Тодор:

„Я да ти припомня, щом се не сещаш! Ще ми ходиш с Петър зевзека, дето го търся под дърво и камък! Сети ли се, гръбльо?“

Пък Гърбавото:

„Сетих се, хаджи Абдула!“

Дълго се смя потерята: дълго лежа Гърбавото, забито в земята; а кнез Тодор:

„Още ли чакаш!“

Пък Гърбавото:

„Хаджи Абдула, обещал си тридесет сребърника за Петровата глава!“

А кнез Тодор:

„И тридесет и три ще дам!“

Пък Гърбавото:

„За тях съм дошъл!“

Наскача потерята; момите и невестите пееха и плачеха, като пееха; а кнез Тодор:

„Казвай бързо: Петър къде е?“

Пък Гърбавото:

„Горе в букака!“

А кнез Тодор:

„Тръгвай, дружина!“

Пък Гърбавото:

„Бързата кучка слепи ги ражда, хаджи Абдула! Няма да го намериш горе в букака, че Петър ни рече: Никой не се е укрил досега от съдбата си, щото писаното на чело на камък не отива, ама я да опитам да бягам във Влашко! На брега на Дунава е Петър сега!“

А кнез Тодор:

„Към брега на Дунава, момчета!“

Пък Гърбавото:

„Хаджи Абдула!“

А кнез Тодор:

„Още ли чакаш?“

Пък Гърбавото:

„Тридесетте сребърника, хаджи Абдула!“

А кнез Тодор:

„Сега ще ти дам!“

И замахна към него; отскочи Гърбавото; ухили се:

„Хаджи Абдула, ами как ще минеш през четата на Димчо Налбантчето?“

Стресна се кнез Тодор; размисли; подаде пълна кесия:

„Казвай бързо: Димчо Налбантчето къде е?“

Пък Гърбавото:

„Ей, там е, в букака, спят като заклани!“

А кнез Тодор:

„Море, я първо него да хвана! Петър няма къде да избяга: Дунав широк и дълбок е! Тръгвай, дружина!“

Пък Гърбавото:

„Хаджи Абдула!“

Спря кнез Тодор; отброи три сребърника; хвърли му ги.

Замина потерята; Гърбавото събираше трите сребърника; а момите и невестите го заплюха, прокълнаха го и си отидоха. Прибра Гърбавото трите сребърника в кесията; и подрънкваше кесията; и като подрънкваше, бършеше храчките на момите и невестите, и си казваше:

„И добро, и лошо да правиш: гръбльо, та гръбльо! Ама българин съм аз: Бог ми е свидетел, че Петър тръгва насам, пък аз ги отпратих натам! Ако ли случайно реши да отиде във Влашко, какво съм виновен? Пък и да иде, какво, като иде: нали хайдутите на Димчо Налбантчето ще погрозят потерята на потурнака хаджи Абдула! Пък хайдутите, ако случайно са решили да спят, какво съм виновен?“

И като подрънкваше кесията; и като се радваше така; пак заподскача на един крак и си затананика:

*„Ой, меше, меше,
от нерез ми беше!“*

*Кешки да не беше —
какво вино държеше!“*

А Петър — следван от Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон — тичаше надолу по склона; и стигнаха брега на Дунава; и като тичаха по него, викаха му:

— Чакай бре, Петре! Като ще бягаш във Влашко и като ни оставяш, да ти кажем за страхливците! Отмина божата маля; на друго място отиде; а на него тълпа грешници! И ядяха нажежените камъни, и змии се виеха около бедрата им, и чреслата им гъмжаха от червеи, и ги блъскаха надолу по сипея, и ги язدهа, и тикаха камъни нагоре по сипея, и камъните се търкулваха, и всичко отново започваше.

Пък Петър:

— Море, братя, оставете тая работа! Бягайте, братя, да бягаме!

А те:

— ... и езиците им свързваха, и смазваха бунта им, и ги шпионираха, и ги клеветяха, и доноси пишеха против тях, и ги бесеха за езиците за върха на дърветата, и понеже дърветата бяха от желязо направени, и понеже желязото бе нажежено, езиците прогаряха и страхливците падаха пак на земята, и всичко отново започваше.

Пък Петър:

— Бягайте, братя, да бягаме! Оставете, братя, тая работа!

А те:

— ... и изсипваха в търбусите им нажежени жълтици, и се варяха в разтопена смола, и ги бесеха с главите надолу, и ги подпушваха с мокра ланска трева и пипер, и ги разчекваха с четири коня, и ги побиваха на кол, и умираха, и ги хвърляха в езеро с жива вода, и оживяваха тутакси, и всичко отново започваше...

Пък Петър:

— Бягайте, братя, да бягаме! Оставете, братя, тая работа!

И бягаше Петър по брега на Дунава; а Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон по него; и като тичаха по него, викаха му.

А Димчо Налбантчето — като зашлеви по врата Гърбавото; и като хукна в букака Гърбавото; и като подир него дълго се смяха — рече на хайдутите:

„Лягайте, братя, да спим!“

Пък хайдутите:

„Ще ни предаде Гърбавото, войводо!“

А Димчо Налбантчето:

„Макар и белязано, българче е то!“

И легнаха, та заспаха. Обгради ги потерята кнез Тодорова; и като ги обграждаха, стреснаха се, наскачаха сънени; хванаха се за оръжията.

Пък кнез Тодор:

„Димчо Налбантчето, момчета, жив да го хванем!“

А хайдутите:

„Братя, на бой!“

Пък кнез Тодор:

„Всинца ви ще изтребя!“

А Димчо Налбантчето:

„Ако се дам, жено потурнашка, пускаш ли момчетата?“

Развикаха се хайдутите: „Недей се, войводо!“; развика се потерята: „Пусни ти, хаджи Абдула!“; пък кнез Тодор:

„Прав си бре, Димчо! Що да проливаме и нашата, и вашата кръв? Пускам хаирсъзите!“

Изнизаха се хайдутите; предаде се Димчо Налбантчето; свързаха го.

А дружината Петрова — като остана хлябът недокоснат и виното ненапито; и като избра Петър любимците си; и като Петър им рече: „Вие вървете!“ — вървеше из мрака. Надолу към града вървяха; самотна кукувица кукуваше в букака; съчките пукаха под нозете.

Изведнъж някой извика:

„Братя, ами Гърбавото!“

И всички:

„Гърбавото, братя! Гърбавото къде е? Гърбавото, братя!“

Пък някой:

„Ще ни предаде, братя, Гърбавото!“

Стълпиха се в мрака; един: така, други: друго, трети пък: трето; а някой:

„Петра — не нас — търси потерята!“

Тръгнаха пак смълчани из мрака; пукаха съчките под нозете; изведнъж някой извика:

„Измами ни, братя, Петър!“

Стълпиха се пак; и се гледаха в мрака; а Дядо Гаргалчо:

„Измами ни, братя, измами!“

Пък Милан Налбантина:

„Море, не ни е измамил: уплаши се Петър!“

И Мъжът на оная из кацата:

„И ние какво? Като оная из кацата: като дойде потерята кнез Тодорова, тогава ли да бягаме! Уплашил се бил!“

Нищо не рече Хрисимия; той беше хрисим човечец; кой ще ти слуша Хрисимия.

Обади се Кьосето воденичар:

„Викам, братя, дойде ли кнез Тодор с потерята, нямаме вземане-даване с Петър: ни лук яли, ни лук мирисали!“

После Глигор Глиганеца:

„Как така да зарежем Петър бре, братя!“

Подир него пък Примък-отмък:

„Море, Глигоре, само да дойдат, няма примък, няма отмък: всичко Петрово ние отнасяме!“

Накрая и Рашо Топчията:

„Море, братя, да имахме топ, па да турим в него потурнака, па чак в Анадола на читака да го пратим!“

И като така си говореха; обгради ги потерята кнез Тодорова; а кнез Тодор:

„Петър, момчета, жив да го хванем!“

Пък Дядо Гаргалчо:

„Измами ни, кнез Тодоре, Петър!“

А кнез Тодор:

„Как така ви измами?“

Пък дядо Гаргалчо:

„Ей така: побягна към Влашко!“

А кнез Тодор:

„Ами ти що щеш сред тия серсеми?“

Пък Дядо Гаргалчо:

„Щото съм прост: уж щяхме къщи да правим, а Петър наместо брадва, пила и трион, езика въртеше!“

Зашлеви го по врата кнез Тодор; залитна Дядо Гаргалчо; хукна из букака.

Пристъпи към Милан Налбантина; и Милан Налбантина като видя зетя си — Димчо Налбантчето — свързан, оплете конците; уплаши се трижди.

А кнез Тодор:

„Ами ти що щеш сред тия серсеми?“

Пък Милан Налбантина:

„Така е, хаджи Абдула, като не си ковах добитъка, ами с Петър тръгнах!“

А кнез Тодор:

„Ти ли кова зет ми — Махмуд бей — с Димчо хаирсъзина?“

Пък Милан Налбантина:

„Де да можеше човек всички добитъци да подкове! Зачерни ме той, хаджи Абдула, чедото ми погуби! Удряй, хаджи Абдула, няма какво да ме питаш!“

Зашлеви го по врата кнез Тодор; падна Милан Налбантина; простена, стана бавно, бавно тръгна из букака.

Пристъпи към Мъжа на оная из кацата:

„Ами то що щеш сред тия серсеми?“

Пък Мъжът на оная из кацата:

„Излекува Петър от мързел жена ми, та му донесох шарен елек!“

Зашлеви го по врата кнез Тодор; залитна Мъжът на оная из кацата; хукна из букака.

Пристъпи към Хрисимия; а Хрисимия — хрисим човечец, незабележим като мравка, дребен и смачкан; зашлеви и него. Преметна се три пъти Хрисимия; изстена; закуцука из букака. И потерята дълго се смя.

Пристъпи към Кьосето воденичар:

„Ами ти що щеш сред тия серсеми?“

Пък Кьосето воденичар:

„Ти виждал ли си, кнез Тодоре, кьосе воденичар надхитрен?“

А кнез Тодор:

„Не съм виждал!“

Пък Кьосето воденичар:

„Те сега виждаш! Надхитри ме Петър, подлъга ме, та воденицата си запустих! Удряй, кнез Тодоре!“

Зашлеви го по врата кнез Тодор; залитна Кьосето воденичар; хукна из букака.

Пристъпи към Глигор Глиганеца; и Глигор Глиганеца — петнайсетгодишен хлапак — го гледаше дръзко; а кнез Тодор:

„Ами ти що щеш сред тия серсеми?“

Пък Глигор Глиганеца:

„Щото така ми харесва!“

А кнез Тодор:

„Я да видим това ще ти хареса ли!“

И го зашлеви по врата. Залитна Глигор Глиганеца; обърна се; плю му в лицето и хукна в букака. Хукна подир него и потерята, върна се с празни ръце.

Пристъпи към Примък-отмък:

„Ами ти що щеш сред тия серсеми?“

Пък Примък-отмък:

„Така е, кнез Тодоре, няма примък, няма отмък! Всичко Петрово ние отнасяме, пък на мене и гнева ти за Глиганчето се падна! Удряй, кнез Тодоре!“

Зашлеви го по врата кнез Тодор; залитна Примък-отмък; хукна из букака.

Пристъпи към Рашо Топчията.

Пък Рашо Топчията:

„Море, кнез Тодоре, да имаме топ, па да турим в него Петър, па чак във Влашко да го пратим, като иска във Влашко!“

А кнез Тодор:

„Машалла, момче!“

Тръгна си Рашо Топчията из букака.

А кнез Тодор:

„Хайде, дружина!“

Пък Петър — следван от Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон — тичаше по брега на Дунава; и Дунавът беше широк и дълбок; и Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон, като тичаха, викаха му:

— Ууу-бре! Дууу-бре! Бре-бре-бре!

И като тичаха така; и като викаха; обгради ги потерята кнез Тодорова.

А кнез Тодор:

— Как си, кумец!

Пък Петър:

— Добре съм бре, кръстник!

А кнез Тодор:

— Защо викат тия подир тебе?

Пък Петър:

— Щото се уплаших и исках да бягам във Влашко!

А кнез Тодор:

— Какви са ти те?

Пък Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон:

— Нито го знаем, нито познаваме този страхливец!

И още не бяха пропели първи петли.

ГЛАВА ТРИНАДЕСЕТА

РАЗПИТ

Свързаха Петър и Димчо Налбантчето: с едно въже ги свързаха; Черния Янко, Делчо Сирака и Безбожния дякон хванаха гората; а Димчо Налбантчето:

— Ето, Петре, пак се събрахме!

Пък Петър:

— Този път, Димчо, навеки ще бъде!

Вървяха по брега на Дунава — към града вървяха — и зора се зазоряваше; пилци запяха лудо в гората; потерята дрънчеше стомана. Наизлезе народът: овчари стада подкарваха, рибари хвърляха мрежи, орачи нивите оряха. И като караха стадата, и хвърляха мрежи, и ниви оряха, спираха; и като спираха, свиваха юмруци подир потерята кнез Тодорова; и като свиваха юмруци, викаха от уста на уста:

„Кнез Тодор Петра уловил!“

А други, чул-недочул:

„Кнез Тодор Петра убива!“

Прекръсти се трети:

„Кнез Тодор Петра затрил!“

Така викаше народът. Жабите и те — се провикваха от село на село: „Умре-мре-мре! Ко-ко-кога ки-ки-ки? Се-се-сега ки-ки-ки!“, Та се чу надалеч: Петър в беда.

А свещеник Матей:

„Ставай, народе!“

„Да идем да помогнем на Петър!“ — викаха хората от къща на къща и потегляха от далечни и близки села; забиха клепала по селските църкви: да известят за бедата; изоставиха стада овчарите, захвърлиха мрежи рибарите, натириха волове орачите. И свещеник Матей — пастирът байрактарски — ги водеше. „Да идем да му помогнем! — си казваха от човек на човек: — Че досега той на нас, а народът «сам не си ли помогне, кой ще му помогне друг?»“

В това време — като вървеше по брега на Дунава — потерята срещна тълпа цигани, които се веселяха; хвърли им кнез Тодор

жълтица, тръгнаха музикантите отпред: дайрета, тъпани и зурни; а кнез Тодор:

— Хайде, момчета, посвирете на кумеца!

Пък Петър:

— Благодаря ти бре, кръстник!

А кнез Тодор:

— Заслужаваш, кумец, толкова рядко се виждаме!

Пък Петър:

— Пак ли ще ме туряш в чувала? Язык ти за музиката: ей го Дунава! И ти да речеш веднъж да я свършиш бре, кръстник, а тя саката да излезе!

А кнез Тодор:

— Няма да те давя: много тихо ще бъде, пък аз искам да се запомни!

Пък Петър:

— Вече не се боиш от народа! Свикнал си, значи! Какво ще ме правиш?

А кнез Тодор:

— Нетърпелив си кумец: аз толкова чаках, почакай малко и ти!

Пък Петър:

— Двамина те чакаме!

А кнез Тодор:

— За Димчо хаирсъзина ли викаш? Като станете трима, тогава ще видиш!

В това време народът — от далечни и близки села — към града, потегляше; и из букака вървеше; и като вървеше, чу се глас страшно да вика:

„Гърбавото! Гърбавото, братя! Гърбавото!“

Натрупах се всички; и се стъписаха: Гърбавото висеше обесено на пояса си на буков клон; а свещеник Матей:

„Обесило се е, братя, че съвестта му го бореше: нали Петра предаде!“

Пък народът:

„Проклето да е гърбавото! Проклето да е, че Петра предаде! Проклето да е навеки!“

Като свиреха музикантите отпред; и като си подвикваха един другиму кнез Тодор и Петър; и като дрънкаше потерята стомана,

стигнаха в града. А градът тъкмо се живваше: занаятчиите отваряха работилници, кръчмари метяха кръчмите, просяците заставаха по ъглите. Всички излизаха, свиваха юмруци и викаха от уста на ухо: „Кнез Тодор Петра уловил!“, а други, чул-недочул: „Кнез Тодор Петра убива!“; прекръсти се трети: „Кнез Тодор Петра затрил“!

Вдигна се врява, събра се много народ; пристигна кадията:

— Хаджи Абдула, викат, човек си погубил!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, при тебе го водя!

Пък кадията:

— Я да го видя тоя серсемин!

— Отиде; надникна; а Петър го гледаше със сините си бистри и присмехулни очи.

Пък кадията:

— Я, Петре, ти ли си бил!

А Петър:

— Седи ли, кади ефенди, шило в торба?

Пък кадията:

— Каква си я, Петре, забъркал?

А кнез Тодор:

— Много му се събра, кади ефенди: и срещу нас, и срещу вас, пък и лична сметка си имаме, та викам да се наплатим най-сетне!

Пък кадията:

— Чакай, хаджи Абдула: Петър питам сега!

А Петър:

— Нали си чул тая, кади ефенди: отишло агнето да пие в реката вода, а отгоре идва вълкът: „Защо ми мътиш водата?“ „Как ще ти, Вълчо, мътя водата ти си отгоре, аз съм отдолу на течението!“ „Мътиш, не мътиш: изяждам те, че съм гладен!“ Та и нашата така с кнез Тодор!

Разсмя се кадията; кипна кнез Тодор; завика народът:

— Така е, кади ефенди: ти го съди, че иначе кнез Тодор Петра ще затрие!

Пък кадията:

— Ваша воля да бъде: разкажи, Петре!

А Петър:

— Какво да разказвам, кади ефенди? Мирен човечец съм аз: въртя брадвата, пилата, триона — къщи на хората правя, а зиме в работилницата: я синия, я ракла за невяста, я кораб за гроздобера — и като въртя брадвата, пилата, триона, глуми на хората правя, та да им олекне животът! Ето това е!

Пък кадията:

— Сега пък ти разкажи, хаджи Абдула!

А кнез Тодор:

— У тоя човек няма ни почит, ни срама, ни грях, кади ефенди! Всеки, като види чорбаджия, тича ръка да му целуне, пък Петър да го подиграе тича. Веднъж, в градския хан като бяхме — данъците бяхме дошли да откупим, влезе Петър и рече: „Ханджийо, занеси на магарето паница боб!“ Отидохме и ние зрелище да гледаме; магарето само помириса паницата с боб; върнахме се, видяхме: седнал, проклетникът, на нашите места край огнището!

Разсмя се кадията; кипна кнез Тодор: завика народът:

— Пък на нас помагаше Петър! На един жена му бе мързелива, за цяла година напреде едно вретено, та го тури в кацата. Рече мъжът й: „Жено, голи и боси тръгнахме!“ Рече му тя: „Ууу, мъжо, що съм неща напрела!“ И като влезе в кацата, показваше му вретеното и го пускаше: „Ето мъжо, ето и друго, ето и трето: цяла каца вретена!“ Така патеше човекът с мързеливата си жена, а Петър го научи мързел как да лекува, та сега е работливка прочута!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види чорбаджия, тича ръка да му целуне, пък Петър да се погаври тича. Веднъж Къосето воденичар си ядеше бяла погачка и свинска луканчица, а Петър на комат хляб и глава лук край него подсмърча. Рече му Къосето: „Момче, да дойдеш да ти дам тиква, хляба да си усладиш!“; че като взе да го лъже Петър — хем лъже, хем маже — срама си няма; от дума на дума, изпроси накрая: „Чорбаджи, ако и да си къосав воденичар, момчето те надхитри, та дай му да си похапне бяла погача и свинска луканчица!“

Разсмя се кадията; кипна кнез Тодор; завика народът:

— Пък на нас помагаше Петър! На един жена му беше бърлива — той две, тя двеста, та често я тупаше. Отиде Петър у тях, мъжът се оплака: „Работлива е, чиста е, ама много говори: аз две, тя двеста!“

Така патеше човекът с бъривата си жена, а Петър го научи език как се лекува, та сега е мълчаливка прочута!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види чорбаджия, тича ръка да му целуне, пък Петър да го ограби тича! Веднъж замръкна в непознато село и похлопа на чорбаджийска порта, пусна го стопанката, а в огнището къкреше патица и се питка печеше. Дойде чорбаджията, разговориха се, седнаха да хапнат, стопанката скри патицата и питката — къде ще му излезе краят, ако вземе да храни разни голтаци с патици и питки, лук и хляб хапнаха. Прибраха се стопаните да спят, Петър мушна патицата и питката в дисагите, а в тенджерата захлупи стари чорбаджийски цървули!

Разсмя се кадията; кипна кнез Тодор; обади се Петър:

— Какво да разказвам, кади ефенди? Всекиму според ума му! Ето това е!

Размисли се кадията; прехвърли броеница; рече накрая:

— Не намирам тоя човек за виновен!

Възрадва се народът; захвърчаха калпаци нагоре; а кнез Тодор:

— Не бързай, кади ефенди, ще сбъркаш! У тоя човек няма ни почит, ни срама, ни страх! Всеки, като види турчин, тича ръка да му целуне, пък Петър да му се изежи тича. Веднъж в хана отседнаха турци, Петър дойде при огнището, рекоха му турците: „Иди, момче, вземи ведрото и напой конете ни, че се мокър от дъжд не бои!“ Взе Петър ведрото, напълни го, изля водата върху тях: „Идете сами да напоите конете си, че се мокър от дъжд не бои!“

Намръщи се кадията; усмихна се кнез Тодор; завика народът:

— Пък на бедните турци помагаше Петър! Като минаваше през някакво село, Петър чу плач на дете, вдигна стреснат глава: бе схлупена турска къщурка, турчинът — болест му бе схванала кръста — седеше приведен на пън, детето плачеше, повито в корито, кадъната шеташе в къщи. Спря Петър, върза магарето на близко дърво, свали от рамото брадвата, пилата, триона, люлка за детето направи!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види турчин, тича ръка да му целуне, пък Петър да му се надсмее тича. Веднъж Махмуд бей, като си ореше нивата, Петър се зададе по пътя и викаше: „Кой ли е оня, дете с един вол нива оре! Чудо на чудесата! Кой

ли е оня, дето с един вол нива оре!“ Чу го Махмуд бей и си рече: „Такова чудо и аз не съм виждал: я да ида, да видя!“; остави волове и рало; тръгна по пътя. Петър му воловете изпрегна; после го измами за дрехи и кон; накрая и тебе, кади ефенди, излъга!

Намръщи се кадията; усмихна се кнез Тодор; завика народът:

— Мами те тоя човек, кади ефенди, дори за собствените ти думи и мисли! Пък Петър измами Махмуд бея, щото беше лошав човек; виж, на мирните турци помагаше Петър; като ходеше от село на село, сам народът го търсеше. Ето, тълпа турци дойдоха при него: „Петре, тия двама серсеми се скараха и сбиха, та идем да ни помогнеш!“ Рече им Петър: „Разкажете, холан, да чуем!“ И като изслуша, Петър накара самси виновния да се посрами!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види турчин, тича ръка да му целуне; пък Петър да го погуби тича. Веднъж — като реших Петър да накажа — накарах слугите да го пъхнат в чувал, а чувала да хвърлят долу в реката. Понесоха го те; и Петър взе да ги лъже; а в това време мина турчин оттам. Като не можа слугите ми да излъже, Петър турчина излъга: „Носят ме да ме правят цар на Влашко, пък аз, аго, не искам!“ Рече турчинът: „Защо не искаш, чоджум?“ Рече му Петър: „Щото съм прост и не ставам за цар!“ Рече турчинът: „То аслъ си прост, щом не скланяш за цар!“ Развърза го турчинът, влезе в чувала, хвърлиха го долу в реката!

Намръщи се кадията; усмихна се кнез Тодор; обади се Петър:

— Какво да разказвам, кади ефенди? От неволята е всичко! Като правехме дърворязан таван в твоята къща с баща ми — дърводелеца Йосиф, Бог да го прости! — от тъмно до тъмно се бяхтахме, та не ведро, кладенец изливам! За воловете и нивата на Махмуд бей сам помниш как беше! Пък ако те турят тебе в чувала, и ти ще пратиш всеки глупак цар на Влашко да става! Ето това е!

Размисли се кадията; прехвърли броеница; рече накрая:

— Не намирам тоя човек за виновен!

Възрадва се народът; захвърчаха калпаци нагоре; а кнез Тодор:

— Не бързай, кади ефенди, ще сбъркаш! У тоя човек няма ни почит, ни срама, ни свян! Всеки, като види потурчен, тича ръка да му целуне, пък Петър да му напакости тича. Още преди трийсет и три години, като се Петър намери, нямаше кой да го кръсти, та кръстник

му станах. Пък после, като някой посече сватбата на Димчо хаирсъзчето, Петър го натовари на магарето, откара го в къщи, излекува го с билки. Хвана после Димчо гората, и зет ми — Махмуд бея — затри, че уж му бил той сватбата посякъл, и ми го изпрати у дома, уж да съм се сетел, че моят ред бил идвал!

Поклати глава кадията; вгледа се в него кнез Тодор; завика народът:

— Де да е знаел Петър, че Димчо Налбантчето хайдутин ще стане! Пък и да е знаел, така ти се пада, кнез Тодоре, че погуби светия старец Иван! Като го свърза и го отведе дома си да го съдиш и като го изправи насред стаята свързан, рече му ти: „Заради каква вина срещу мене, човече, говориш?“ Рече ти той: „Нищо срещу тебе не съм казал, ами ти си гузен, че съвестта ти те бори!“ И ти — като чу — нареди: на тогова отсечете главата!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види потурчен, тича ръка да му целуне, пък Петър на посмешище да го направи тича! Веднъж — като го чу да се хвали — турчин го попита: „Петре, направляш ли от магарето ми човек?“ Рече му Петър: „Какъв го искаш: християнин или правоверен?“ Рече турчинът: „Не можеш ме надхитри! Искам едновременно и двете да бъде! Ха да те видя сега!“ Рече му Петър: „Направлям го, аго!“ Взе му магаренцето, след време се срещнаха, турчинът рече: „Убих се да те търся, момче, къде ми дяна магарето?“ Рече му Петър: „Човек го направих, аго, даже чорбаджия излезе! Ще идеш в Байрактарска махала, в кръчмата за кнез Тодор — хаджи Абдула по вашему — питай! Той е твоето магаре!“ Дойде турчинът, извади юларче, тръгна към мене: „Тпру-тпру, ела си, магарчо, ела си, че нямам кого да си яхам!“

Поклати глава кадията; вгледа се в него кнез Тодор; завика народът:

— Така ти се пада, кнез Тодоре, като за щяло-нещяло тичаш човек да погубиш! И малко ли мъки от тебе видяхме! Щото като прие турската вяра, стана по-турчин от турците, и изкарваше дъщерите и жените ни да ти пеят! И като пееха, плачеха, пък потерята ти по кълките ги щипеше!

А кнез Тодор:

— Море, кади ефенди, мани ги тия работи! Всеки, като види потурчен, тича ръка да му целуне, пък Петър имота му да разпилее тича! Като влезе турчинът в чувала и като го хвърлиха долу в реката, и като се удави, Петър пък се зададе по пътя и караше овцете на турчина. Гледат слугите ми, на очите си не вярват, тичат при него. А Петър: „Добре че ме хвърлихте: долу е пълно с овце, взех, колкото исках, сега си отивам!“ Рекоха те: „Хайде да скочим и ние!“ И се бухнаха долу в реката, та се удавиха!

Поклати глава кадията; вгледа се в него кнез Тодор; обади се Петър:

— Какво да разказвам, кади ефенди? Знам: всички сме равни пред Бога! Ето това е!

Размисли се кадията; прехвърли броеница; рече накрая:

— Не намирам тоя човек за виновен!

ГЛАВА ЧЕТИРИНАДЕСЕТА

ПРИСЪДА

Възрадва се народът; захвърчаха калпаци нагоре; започна да вика:

— Да живееш, кади ефенди! Невинен е Петър! Имало справедливост на тоя свят!

Писнаха гайди, гъдулки и кавали, хора се люшнаха, младо чираче се надиграваше ръченица със селско девойче; най-юнаците взеха сили да мерят, като се борят на борбището; децата запяха: „Кралю-порталю, джанъм, кралю-порталю, отваряй порти, джанъм, отваряй порти! Защо са порти, джанъм, защо са порти? Да мине бегом, джанъм, да мине бегом. Царюва войска, джанъм, царюва войска! Отворени са, джанъм, отворени са! Да ни дадете, джанъм, да ни дадете шиник жълтици, джанъм, шиник жълтици, ще ви дадем, джанъм, ще ви дадем малката мома, джанъм, малката мома!“

А кнез Тодор:

— Не бързай, кади ефенди, ще сбъркаш! У тоя човек няма ни почит, ни срама, ни ред! Щом другото не стига, чуй да ти кажа: като ходи от село на село, Петър разправя как минал уж султанът през Байрактарска махала и уж отседнал у него. Хапнали, пийнали, уж рекъл султанът: „Чуват се разни за тебе бре, Петре! Я кажи и на мене една, да видя какви ги разправяш! Ако успееш да ме излъжеш, торба жълтици ти давам!“ Рекъл уж Петър: „Царю честити, дойде ми на думата! Не лъжи, ами истини казвам аз: някога баща ти закъсал, та взел от баща ми — дърводелеца Йосиф, Бог да го прости! — торба жълтици, па забравил да му ги върне! Добре е — разгеле си ми дошъл — да ми ги върнеш, че сега пък аз съм закъсал!“ Разгневил се уж султанът: „Ама че лъжа: баща ми да вземе назаем от дърводелец някакъв!“ Надсмял се уж Петър: „Ако е лъжа, дай ми ги, че обеща, ако е истина, дай ми ги, че си ми длъжник!“ Ето, кади ефенди, тоя човек не признава дори и султана!

Млъкнаха тутакси гайди, гъдулки и кавали, развалиха се хората; опразни се борбището; разпиляха се децата. Трепна кадията; възрадва

се кнез Тодор; завика народът:

— Като прие турската вяра, кнез Тодоре, поне от Аллах се побой!

А кнез Тодор:

— Щом съм решил, ще затрия този проклетник и нито Аллах, нито Бог, нито дявол ме плаши!

Пък кадията:

— Кажу, Петре, признаваш ли султана?

Петър нищо не рече: да каже, че не го признава, сам си се осъжда.

И народът го гледаше в очите, а кнез Тодор:

— Какво да те лъже, кади ефенди, като не го признава!

Петър нищо не рече: да каже, че го признава, не беше научен да лъже. И народът го гледаше в очите.

Пък кадията:

— Кажу, Петре, признаваш ли султана?

Петър мълчеше; народът стискаше юмруци; и като стискаше юмруци, разбута го някакъв ходжа, излезе отпред.

Пък кадията:

— Посъветвай ме, ходжа!

А Настрадаин Ходжа:

— Казано е в свещената книга „Коран“, още във втората сура: „Разрешу Аллах търговията, ала лихварството запрети!“ Не виждаш ли, кади ефенди, хаджи Абдула е решил с лихвите да се наплати с този човек! Казано е също, още в деветата сура: „Сражавайте се с неверниците; и поразявайте ги; и знайте: Аллах е с богобоязливите!“ Не виждаш ли, кади ефенди, хаджи Абдула иска да погуби вързан човек! Казано е пак, още в третата сура: „И свидетелствува сам Аллах: няма божество, освен него; и ангелите, обладаващи знанието и крепки в справедливостта: няма божество, освен него!“ Не виждаш ли, кади ефенди, хаджи Абдула изравни и Аллах, я дявол, и Бог, само да затрие този човек! Попитай го пак!

Пък кадията:

— Кажу, синко, признаваш ли султана?

Петър нищо не рече: вървяха с баща си по брега на придошлата река; цяла зима не бяха виждали благочестивата Мария; върбите токущо се бяха разлистили. Съблякоха ги турците голи — както ги майка

раждала, та видя Петър на баща си чреслата, пък Йосиф на сина си и им вързаха краката в глезените; обесиха ги с главата надолу за клон на бука; накладоха под главите им огън. Бавен огън накладоха турците; с мокра ланска трева: да дими; хвърлиха в огъня шепи пипер. Натовари Петър на магарето баща си — дърводелеца Йосиф — и тръгна към село; Йосиф умря по пътя; и не може свещеникът да го изповяда, нито да му отслужи молебена при разлъка на душата от тялото. Лежеше опънат баща му в ковчега, с подпухнало от подпушването лице, сякаш безкрайно отдавна бяха вървели по брега на реката. Плач и скърцане със зъби се носеха по земята българска.

И народът го гледаше в очите.

А кнез Тодор:

— Какво да те лъже, кади ефенди, като не го признава!

Петър нищо не рече: следваше — яхнал магаре — съдбата си; дворовете миришеха на пресни туршии, мъжете поправяха комините по покривите, старците се прибираха по залез край огнищата; приближи селския извор. Моми идваха с бели менци и кършеха снаги, нарамили кобилиците, едната му рече: „Ела при татко да ме поискаш!“ Пък Петър: „Обречен съм аз! Постеля ще ми бъде черната земя, възглаве ще ми бъде мраморен камък, булка ще ми бъде висока бесилка! За душата ми моли се, девойко!“ Смуши магарето — бързо да тръгне — да не види момата, че жал му прелива в душата: нямаше той да има ни булка, ни люлка, че бе предназначен. Като по земята българска се нижеха синджири с роби; и еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; и по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца, викаше му земята българска: „Ти си моят възлюбен син, в когото е моето упование!“

И народът го гледаше в очите.

Пък кадията:

— Кажи, синко, признаваш ли султана?

Петър мълчеше; народът стискаше юмруци; а кнез Тодор:

— Щом съм решил, ще затрия тоя проклетник в нито Аллах, нито Бог, нито дявол ме плаши! Искаш да го закриеш, кади ефенди, ама няма да мине!

Пък кадията:

— Посъветвай ме, ходжа!

А Настрадин Ходжа:

— Да оставим, кади ефенди, свещените книги: нека видим чисто човешките работи! Вярно е, Петър много говори — и аз съм му сърбал попарата — и словото му е огнен мел срещу турци, чорбаджии и потурчени. Разнесе се славата му по земята на падишаха, дори и децата — като го видят по пътя — „Петър плет плете, по три пръта преплита: преплети, Петре, плета, падна, Петре, плета“ в скороговорка му викат, пък възрастните разказват легенди за него. Да ти кажа направо: по-опасен ще е мъртъв Петър за Мохамедовата вяра, че мъртъв вовеки ще си остане легенда, а жив като бъде, мизерният му живот ще го превърне в жалък зевзек. Затуй попитай го пак!

Пък кадията:

— Кажи, Петре, признаваш ли султана?

Петър нищо не рече: как сам си да се осъди, като каже, че не го признава? И народът го гледаше в очите.

А кнез Тодор:

— Какво да те лъже, кади ефенди, като не го признава!

Петър нищо не рече: как да излъже, че го признава, като не беше научен?

И народът го гледаше в очите.

Пък кадията:

— Кажи, Петре, признаваш ли султана?

Петър мълчеше; народът стискаше юмруци; а кнез Тодор:

— Щом съм решил, ще затрия тоя проклетник в нито Аллах, нито Бог, нито дявол ме плаши! Искаш да го закриеш, кади ефенди, ама няма да мине! Чак при султана ще ида, да му кажа щото, че да те видя тогава!

Пребледня кадията; потри ръце кнез Тодор; а Настрадаин Ходжа:

— Виждам, кади ефенди, по се плашиш какво би отговорил на султана, отколкото какво би отговорил на Всевишния! Истина било, че писаното на чело не отива на камък! Чуй ме тогава: нека Петър умре!

Скокна кадията; изтрака по калдъръма броеницата; викна припряно:

— Давам ти го, хаджи Абдула: и добро ли, зло ли ще става, на тебе се пише!

А кнез Тодор:

— Мани ги, кади ефенди, тия работи! Така ще направя, и Аллах, и Бог, и дяволът ще бъдат доволни! Хвала ти, кади ефенди!

Заплака, като чу народът; млъкнаха горските пилци, облак небето закри, обърнаха се мъртвите в гроба; пък свещеник Матей:

„Въздигни чело, народе, че ето: отива си нашият възлюбен Петър, в когото е нашето упование! Жестоко Бог остави посредством ръката читашка да кънтят плач и скърцане със зъби по земята българска и още по-жестоко е, братя, като посредством вероотстъпничеството потурнакът по-читак от читака стана и брат брата взе да погубва! Така ни се пада! Защото какво, братя, е Бог, ако не олицетворено нравственото съвършенство; и като кого създаде Той човека: по подобие и образ Свой; и какво ни завеща: ревност да се доближим до Него! Пък ние загрубяхме, братя: да виждаме сламката на ближния в околото взехме, вместо в нашето гредата; и ни изпрати Той читака, за да узнаем доброто посредством злото; и създаде потурнака, та да видим границите на човешкото падение! Но милостив е Бог и благ, и всеопрощаващ; че защо ни прати Петър: да ни бъде нравствена опора; и защо ни го отнема: да ни бъде мяра къмто злото!“

А кнез Тодор:

— Кади ефенди: сега пък Димчо хаирсъзчето!

Пък кадията:

— Разкайваш ли се за нещо, момче?

Разсмая се Димчо Налбантчето:

— Окайвам се, кади ефенди: като погроми сватбата ми Махмуд бей и като хванах гората, и като срещнах Махмуд бея, подковах го с волски подкови, побих в задника му кол, на потурнака го изпратих; погубих после мнозина читащи — все така, с подкови и кол — дето си го бяха изкарвали; а ето, кади ефенди, кнез Тодора не можах!

Свещеник Матей — пастирът байрактарски — продължаваше да проповядва:

„Какво ни остава, народе, във века на тиранство? Гибел ни чака, братя, без вяра, надежда и любов! Но какво е вяра, надежда какво е, и любов: какво? Тъй като сме създадени по подобие и образ Божи и стремежът ни е да се доближим до Бога, вярата на народа в Него е вярата му в себе си; казано е: «Който не вярва, е вече осъден, задето не е повярвал»; осъден на робство ще бъде народът, който не вярва в самия себе си! Гола работа е надеждата, братя, ако народът очаква сама да се сбъдне; казано е също: «Както тялото без дух е мъртво, тъй и вярата без дела е мъртва»; осъден на робство ще бъде народът, който

не се надява на себе си! И в какво да вярва, братя, и на какво да се надява народ, който сам себе си не обича; казано е още: «Ни смърт, нито живот, ни Ангели, ни Власти, нито Сила, ни настояще, нито бъдеще, ни височина, ни дълбочина, нито друга някоя твар ще може да ни отлъчи от любовта към Него»; осъден на робство ще бъде народът, който сам себе си не обича! Но милостив е Бог и благ, и всеопрощаващ; че защо ни изпрати кнез Тодор: да ни бъде нравствена отврата; и защо ни го оставя: къмто доброто мяра да ни бъде!“

А кнез Тодор:

— Кади ефенди: да свършваме с Димчо хаирсъзчето!

Пък кадията:

— Желаш ли нещо, момче?

Намръщи се Димчо Налбантчето:

— Жаля, кади ефенди: малко са ми годините, ала много читаци срещнах; и като ги срещнах, на добрия добро, на лошия лошо въздадох; а ето, кади ефенди, кнез Тодора не можах, та сега поне това!

И като рече, заплю го.

А кнез Тодор:

— Ти ще бъдеш отдясно на Петър!

Свещеник Матей — като продължаваше да проповядва — глас възвиши:

— Защо, народе, поставих кнез Тодор до Петър? За да можем, братя, добрите дела на добрия да съизмерим със злите на злия! Като вярваше Петър в народа, затуй се нему обрече, пък кнез Тодор вероотстъпник стана и народът всекиму според вярата ще въздаде! Като се Петър надяваше, затуй деянията си извърши, пък кнез Тодор малодушен излезе и народът всекиму според предаността ще въздаде! Като обичаше Петър народа, затуй агнец му стана, пък кнез Тодор народоненавистник е и народът всекиму според любовта ще въздаде! Ето защо, братя, поставих кнез Мотор до Петър: нравствена отврата и нравствена опора да ни бъдат, като плачем и скърцаме със зъби по земята българска!

А кнез Тодор:

— Кади ефенди, докато ние съдехме оногова, тоя сам си се осъди!

Пък свещеник Матей:

— Анатема! Анатема! Трижди анатема!

А кнез Тодор:
— Ти ще бъдеш отляво на Петър!

ГЛАВА ПЕТНАДЕСЕТА

РАЗПЯТИЕ

Като отсъди така, кнез Тодор посочи да вържат и свещеник Матей Байрактарски — с Петър и Димчо Налбантчето го вързаха — та станаха трима; нареди на потерята да ги поведе; народът — както си беше събран — тръгна и той. Останаха запуснати стадата, захвърлени рибарските мрежи, натирени воловете с ралата; останаха затворени работилниците, неизметени кръчмите, ъглите без просяци; останаха смълчани горските пилци, небето закрито от облак, надолу с лицето мъртвите в гроба. Изниза се шествието нагоре към хълма; най-отпред вървяха музикантите: дайрета, тъпани и зурни; а кадията:

„Давам го на хаджи Абдула и добро ли, зло ли ще стане, всичко на него се пише!“

Пък Настрадаин Ходжа:

„За всинца си мисля, кади ефенди: страхът ти създаде мъж от някакво попче, герой направи от хаирсъзки войвода, Петър ще остане во веки веков мъченик с присмехулни очи!“

А кадията:

„Какво можех да сторя: трижди по три пъти питах и все не признава султана!“

Пък Настрадаин Ходжа:

„Когото питат, кади ефенди, той не признава!“

А кадията:

„Иначе оня проклетник хаджи Абдула щеше да ме обади!“

Пък Настрадаин Ходжа:

„Така е, кади ефенди! За простите хора една истина има: да бранят султана, да спят у дома си на топло и да си отидат, като да не са и били! Божата дарба пък султан не признава, та надживява и султан, и палач, и кадия!“

Спря се замислен кадията; смуши Настрадаин Ходжа магарето; и се повече не видяха.

Шествието напредваше бавно към хълма; дайрета, тъпани и зурни цепеха въздуха; а кнез Тодор:

— Е, кумец, ще се наплатим най-после!

Пък Петър нищо не рече: бе казал, каквото има да казва.

Вместо Петър, обади се Димчо Налбантчето:

— Мълчи, жено потурнашка, че твоят ред се задава: на свобода ми е четата!

А кнез Тодор:

— Трай си бре, Димчо: като не можеш без чета, ще я уловя, та да ти я пратя!

И — после — на Петър:

— Нали така бре, кумец!

Нищо Петър не рече: бе казал, пък народът всичко бе чул.

Вместо Петър обади се свещеник Матей Байрактарски:

— Мълчи, вероотстъпнико гньсен, че и Аллах не приема хора без чест!

А кнез Тодор:

— Трай си бре, отче: като не можеш при Аллах, на Бог ще те пратя!

И — после — на Петър:

— Кумец, кумец, бива ли езика си да глътнеш, кумец!

Пък Петър нищо не рече: народът всичко бе чул и Петър го чу да говори, каквото бе чул.

Разлюти се кнез Тодор; отби се от пътя, отсече трън от някаква трънка, сви го на венец върху главата на Петър; и пак:

— Те ти, кумец, венец на главата: щото си юнак да мълчиш!

Като разговаряха така; и като дрънчаха дайрета, думкаха тъпани и пицяха зурни; наближиха темето на хълма. Там кнез Тодоровите хора въртяха брадви из букака: млади буки сечеха; като ги отсякоха, зарязаха ги на кръст, та сглобиха три кръста; други копаеха дупки. Тъкмо привършваха работата, шествието пристигна; и народът, като видя трите огромни букови кръста, проснати на темето на хълма, заоглежда се стреснат; а кнез Тодор:

— Отче Матее, ти ще водиш хорото: път да проправяш на тия серсеми!

Пък свещеник Матей Байрактарски:

„Господи, знам, че не съм достоен да влезеш под покрива ми — в дома на душата ми, защото целият е пуст и паднал; и няма в мене, недостойния, достойно място, дето глава да подслониш; но понеже

искаш да бъдеш с мене, аз, надявайки се на милосърдието Ти, ида при Тебе! Българин бях, Господи; като българин ида; и българин оставам сега, и винаги, и вовеки веков! Затуй влезни в мене; и очисти ме от всяка плътска и душевна сквернота; и удостой ме — мене, недостойния — да застана отдясно на Тебе! Амин!“

А кнез Тодор:

— А, отляво, отче, отляво! Вече обещах на Димчо Налбантчето отдясно да бъде! Хайде, момчета!

Пристъпиха хора от потерята; отстрани ги свещеник Матей Байрактарски с кротка ръка; сам отиде до кръста. Повалиха го там неколцина цигани; положиха го да легне на кръста по гръб; привързаха го с въже под мишниците за буковото дърво. Опънаха му ръцете; краката; закуцука осажден ковачът, издрънчаха в сандъчето гвоздеи, вдигна чука ковачът; И народът видя: беше едър кован квадратен гвоздей; с едра кована квадратна глава; чукът удари главата. Народът нищо не чу; само тялото на свещеник Матей Байрактарски подскочи на кръста; после чукът запя едва-едва влизаше гвоздеят в твърдата бука. Като прикова и другата ръка, ковачът закуцука към краката. Дръпнаха циганите краката на свещеник Матей Байрактарски; сложиха ги да стъпят на дървеното трупче; наведе се ковачът. Наслюнчи по навик острието на гвоздея; потърси сгодено място отгоре на стъпалото; размисли за миг, отказа се, премести краката — да обкрачат буката — намести гвоздея в сухожилието зад глезена. После прикова и другия крак. Дръпна се ковачът; циганите затътриха кръста към изкопаните дупки, дотътриха го, подпряха долния край о ръба на крайната дупка; заизправяха кръста. Свещеник Матей Байрактарски се заизправя и той, така някое време, дървото се хлъзна и тупна глухо по дъното; тялото на разпнатия се свлече малко надолу, изохка, въжето под мишниците го придържаше плътно до кръста. Дланите и глезените се обагряха, а бавни кървави петна; по земята капнаха няколко капки; щеше да живее дълго и дълго да умира от болка; жажда и глад.

Като изправиха кръста, циганите засипаха около дървото с пръст; и като притъпкаха, избърсаха запотени лица и седнаха; а кнез Тодор:

— Ставай, манго, още двама те чакат!

Станаха циганите; тръгнаха към Димчо Налбантчето; пък Димчо Налбантчето гледаше към гората, имаше соколово око, та виждаше — долу, на хайдушкото сорище — четата си да се събира. Млад и зелен

си отиваше. Само преди три години беше, като булката седеше по средата на стаята върху гайтанния ямурлук, посипан с боб, откъснати от стряхата чушки и сушени плодове, пазени за болни от едра и дребна шарка и други лоши болести; врявата на двора се усили изведнъж: донесоха пряпореца — отсечен от живо дърво прът — с бяла кърпа, с глава кромид, побита на върха, и с червени конци да пазят от уроки; всички се струпаха край него и взеха да подмятат Димчо Налбантчето как го турили на пъна при дръвника и как се изредили да го бръснат девет бръснари, пък той си нямал ни косъм по брадата. Мнозина турци срещна четата му после; и добрия с добро, лошия с лошо; а ето, кнез Тодора не успя. Ядоса се Димчо Налбантчето; усмихна се после, че виждаше — долу, на хайдушкото сборище — четата му се събираше; а кнез Тодор:

— Хайде бре, Димчо, страх ли те хвана!

Пък Димчо Налбантчето:

— Море, хаджи Абдула, ядосах се нещо!

А кнез Тодор:

— Скоро ще ти изчезне усмивката!

Пък Димчо Налбантчето:

— Много злато в букака натрупах, но си нямам кому да го оставя, та си думам, хаджи Абдула: що да не ти го дам, да ме помниш с добро!

Пристъпи кнез Тодор — близко пристъпи — другите да не чуят; наведе ухо; пък Димчо Налбантчето му пошепна в ухото:

— Девет дълбоки казана, хаджи Абдула! Ей там, под дебелията бука! Развържи ме да ти покажа!

Даде знак кнез Тодор; развързаха му ръцете; пък Димчо Налбантчето му посочи долу в гората:

— Ей там, хаджи Абдула, девет юнака ги пазят! Ако останеш, на тебе всичко ще бъде! Ама ето по-напред, че как иначе да те познаят, жено потурнашка!

Като топор се стовари Димчовият юмрук върху чорбаджийската глава; праметна се кнез Тодор надолу по хълма; нахвърли се потерята, накълца Димчо Налбантчето, жив труп приковаха на кръста.

Забучиха и Димчо Налбантчето в спечената глина; пристъпи кнез Тодор: лицето му подпухнало като самун хляб, кръв размазана по него, челюстта му надолу виси; Петър го гледаше с бистрите си сини

присмехулни очи. Разлюти се кнез Тодор; рече нещо да викне, а от устата му — разбита от юмрука на Димчо Налбантчето — само лиги потекоха; и като го гледаше Петър с бистрите си сини и присмехулни очи, напуши го смях и се разсмя: високо и звънко, та се чу надалеч. Народът — и той — като гледаше Петър, с Петър разсмя се; отначало плахо и стреснат; после с цяло гърло, та се разтресе ниският хълм от народния смях. Помъкнаха Петър към кръста; я като го мъкнеха, изтръгна ръка и показва на кнез Тодор палец между показалец и средния пръст; под носа му ги пъкна и хълмът пак се разтресе. И като приковаваха Петър; и като го изправяха — със свещеник Матей Байрактарски отляво, с Димчо Налбантчето отдясно — страшно народът се смя; и се разнесе смехът му по цялата земя българска.

Ето вижда се края на писанието ми за Петър и колкото по към края отивам, толкова по-често спирам, па си викам: „Не е ли гърбава работа писание да пишеш, Георгие?“ Че ето, седя пред лоената свещ, изписвам белите листа с черно чернило, па току спра. Размислям така; духвам свещта; легна си после, завия се с чергата и булка ми се сгуши до мене, слушам кроткото дишане на децата. Обади се нощно пиле, та ми смръзне кръвчицата; куче пролайва; проплаче малкият, булка ми стане да му даде гръд, сукне и пак заспи. И пак слушам кротко като дишат: чисти душички, невинни като Йисуса Христа, не знаят ни зло, ни добро, а какви ли ще станат, когато пораснат? Ще се кланят ли на читаци и наши; вярата си дали ще опазят; ще бъдат ли воители на истината? Не е нужно юнаци да стават, нито пък светци, но българи трябва да бъдат, та затуй им пиша това за Петър. Стана заран, булка ми скубе лука и го сплита на сплитове, баща ми се щура из двора, а майка ми пали пещта и току му мърмори, че вече нищо не може. Отида при нея: „Как беше, мале, оная за Димчо?“ Спре да мърмори майка ми, изправи се до пещта, па подхване: „Стар Димо на двор седеше, на двори под бял трандафил, бяла ракия пиеше и към гората гледаше, и на гората думаше: горо ле, горо зелена, знаеш ли, горо, помниш ли, из тебе, горо, га ходих със триста отбор юнаци! На трандафила славейче, славейче пее, говори: стар Димо, стара войводо, да би гората думала, не би я пасли овчари, не би я секли дървари, не би тя крила хайдутини!“

Майчица, що е рождена, и тя си чедо изказва, гората майка хубава, скрий ли се в нея хайдутин, никому нищо не казва!“

Пък аз: „Чакай мале, нали Димчо го разпънаха млад и зелен отдясно на Петър?“ А майка ми: „Ти, сине, песента слушай! Истина е, млад и зелен го разпънаха Димчо, ама защо ѝ е на песента Димчо разпнат? Жив ѝ трябва Димчо на песента!“ Знам, че така ще ми каже — колко пъти вече я питам! — ама като ме запрепъват разни въпроси, питам я пак, та настъпва яснота в слепотата и пак сядам над белите листи. И като си пиша така; дойде някой, та ме извика, че се родило отроче: да го съчета с Христа. Друг път — пак съмнението като ме обхване — отида в църквата, разровя се в книгите; разтворя „Требника“; а там свещеник Еким — моят предходник — добавил накрая: „Знание за човеците: написах аз тази душеполезна книга за богослужби разни, че старата се вече окъса; и ако съм някъде съгрешил, като писах, не кълнете грешния Еким, комуто смъртта ще бъде врата към вечен живот, богатство: греховете, и гробът: отечество, че не бях аз учен като свещеник Матей Байрактарски — ученик на преподобния Теодосий Търновски, а прост ученик на Матей. Загина мъченически свещеник Матей Байрактарски заедно с Петър Йосифов и Димчо Налбантчето; и от кнез Тодорселския кмет, наречен като стана потурнак още хаджи Абдула, загинаха всинца, Бог да ги прости, а човеконенавистника Бог да го убие; и написах това в годината на смъртта им, по жътва.“

Знам аз, че така е написал — колко пъти вече го гледам! — ама съмнение като ме обхване, отварям я пак, та настъпва яснота в слепотата и пак сядам над белите листа. И като си пиша така, дойде някой, та ме извика, че се женили млади: да ги свържа в честен брак. Друг път — като обикалям паството си по селата — спират ме хора: „Отче, знаеш ли оная, дето Хитър Петър възцарил цар Цървулан в Тенджерграда?“, или: „Вчера, Георгие, купувах сол на пазара, а там тракиец някакъв разказва Хитър Петър като бил по Тракийско...“, или: „Дядо шопе, чудо да видиш: оня ден добруджанец някакъв минава, от дума на дума, излиза — Хитър Петър от Добруджа бил!“ Знам аз: Петър вече по цялата земя българска тръгна — колко пъти съм слушал! — ама драго ми става, слушам ги пак, та блести яснотата в яснотата и пак сядам над белите листа. Ала ето: извикаха ме по пладне — умирах някой си чорбаджия, та да го подготвя да се представи на Бога; отивам

при него; а той: „Грешен съм аз!“ — фъфли едвам. „Разкажи, чадо!“ — му казвам. „Много години душата ми се мъчи, отче! Като уловиха Петра, вървя из букака и гледам, Гърбавото подрънква кесия, подскача на един крак и си лее: «ой меше, меше, от нерез ми беше, кешки да не беше, какво вино държеше!» Защо се радваш бре, гръбльо? Как да не се радвам: имам си тридесет и три сребърника! Кой ти ги даде! Кнез Тодор ги даде, за Петър! Подгоних го аз, хванах го, а то: Българин съм аз, Петър тръгна насам, пък аз ги отпратих натам, право в ръцете на Димчо войвода ще паднат! Разсмя се Гърбавото, задърпа се, пък аз, лъжеш ме, гръбльо, предал си Петър! Честен кръст: не съм! Тогава пък ще ме издадеш, че не съм казал лъжата, та пак лошо! Развързах му пояса, отче; обесих Гърбавото на буков клон; взех му кесията със сребърниците, па си заминах, така тръгна богатството ми!“ Слепотата в слепотата настъпи; размислих за времето: всинца викат и днеска: „Проклето да е Гърбавото!“; като погледнах, заминал си смъртникът, без да го причестя. И ето, накрая съм вече и пак ме червей гризе: „Не е ли гърбава работа писание да пишеш, Георгие?“ И — питам се — знаеш ли кое е истина и кое е лъжа, та си седнал съдник да ставаш? И — казвам си — после: „Пиши, Георгие, пиши, че отде да знаеш: писанието ти може и да помогне някому българин да си остане!“; както някога патриарх Евтимий Търновски, като приемаше народа, си казваше: „Откъде да зная, чеда, че не ще се удостоим да приемем с тия сиромаси и Христа?“; и пак сядам над белите листи.

То туй с Гърбавото лесно, ами — ооох, грешник си, Георгие! — онуй с Божата маля какво да го правя? За всичко е виновен Безбожния дякон, че той, като разказваше за хождението на пресветата Богородица по мъките, нарече я с нечестивата дума; пък аз, недостойният, като написах какво той е разказал, взех, че повторих; па се чудя сега. Като се чудех как да отмия греха, прерових светото писание — като удавник за сламката, дано нещо намеря — и намерих това: „Всеки грях и хула ще се прости на човеците, но хулата против Духа няма да се прости на човеците; и ако някой каже хула против Сина Человечески, ще му се прости; но ако някой каже дума против Духа Светаго, няма да му се прости ни на този, нито на онзи свят.“

Възрадвах се силно, като намерих това, че ето: срещу Духа нищо не е написала ръката ми, пък за Божата маля не се споменава. Минаха така няколко дни; сепнах се аз — откъде да знае човек! — па изкарах

за всеки случай четиридесет дни на хляб и вода, та съвсем изпосталях; ама си опекох работата; сега пък за Безбожния дякон си мисля. Отворих апокрифната книга — сбърка пак, Георгие, нечестива книга е тя! — па потърсих да видя къде са богохулниците; а там е записано: „И видя на друго място огнени столове, и на тях горяха много мъже и жени“; па се моля сега: Прости му, Господи, на дякончето, че не за престол, ами от мъка за народа български то те похули! Аз пък, задето отворих нечестивата книга, още седем дни ще си дам, та нека и мене отмине престолът! А на дякончето: вечна му памет!

И тъй, оправихме работата и с Божата маля, че много ме стряскаше; и понеже започнахме вече със славословията и с проклятията; нека я свършим и тази:

На християните, паднали в битката при Косове поле, вечна им памет; а на султан Мурад, промушен в същата битка от Милош Обилич, анатема;

На християните, паднали в битката при превземането на Търновград, вечна им памет;

На цар Иван Шишман, посечен в Никополската крепост, вечна му памет;

На християните, паднали в битката при Никопол, вечна им памет; а на султан Баязид Илдъръм, затрил в същата битка българската държава, трижди анатема;

На Тамерланхан, сразил в битката при река Чибук султан Баязид Илдъръм, вечна му памет;

На християните, паднали във въстанието на братовчедите Фружин Шишманов и Константин Срацимиров при реката Темска, вечна им памет;

На султан Сюлейман Челеби, удавен при Одрин от брат си Муса Челеби, анатема;

На влашкия войвода Мирча Стари, воин срещу читака, вечна му памет;

На султан Сюлейман Челеби, удавен край Одрин от анатема;

На Иван Чръноглав, войвода на цар Шишманов полк, посечен от кнез Тодор, вечна му памет;

На дърводелеца Петър Йосифов, войводата Димчо Налбантчето и свещеник Матей Байрактарски, разпънати от кнез Тодор, вечна им памет;

На кнез Тодор Мулев, приел името хаджи Абдула, извършил безбройни зулуми и посечен от Черния Янко, трижди анатема;

На маджарския крал Сигизмунд Люксембургски, воин срещу читака, вечна му памет;

На полския крал Владислав Ягело, паднал в битката при Варна, вечна му памет;

На трансилванския войвода Янош Хуняди, воин срещу читака, вечна му памет;

На всички по земята българска: мъже, жени и деца, загинали мъченически, вечна им памет;

На всички тирани: читаци, вероотстъпници и чорбаджии, които изстребват народа български, трижди анатема!

Свършихме я и тази. Сега пък остава това: пиша си аз за Петър писание; прост човечец за прости хорица го пиша; ако надникне учен човек, ще ми каже: „Така ли се пише бре, Георгие, що си не налягаш парцалите!“; аз пък нему: „Да се знае бре, байно! То ако беше за моята уста лъжица, султанът щеше да ме вземе султанов човек, подвизите му да изпиша; ама като не, на мене за Петър се пада; та така всяка жаба гьола си знае. Пък като много знаеш, чуй да ти кажа: просто селянче съм аз, ама ела и ти да чуеш мама, като се изправи до пещта, па подхване за Димчо!“ Ако ли това не му стипне, та ми каже: „Мани я майка ти, какво знае тя и ти какво знаеш, та ме баламосваш с песни и приказки разни!“, ще го отведа в църквата тогаз, ще му отворя книгите на отец Матей Байрактарски, па ще му прочета какво вика Аристотел езичникът: „Историкът и поетът се различават не по това, че говорят в мерена или немерена реч. Херодотовото съчинение би могло да се предаде в стихове, но не ще престане да бъде някаква история в стихове, каквато е и в проза. Разликата е в това, че първият говори за действительно станали неща, а вторият за неща, които биха могли да станат.“ Ама не бой се, Георгие, къде ти учен човек във век на тиранство, та чак и тук да надникне, пиши си за Петър, че ти малко остана. При султана надниква ученият човек, чака го само да кихне, па тича да го тълкува; пък ти давай за Петър; че ето, синовете ти, като те гледат в очите, да им кажеш: „Като друго не можах да направя, това за Петър написах!“

Три дни и три ноци стояха разпнатите горе на хълма. Най-напред издъхна Димчо Налбантчето: както си беше накълцан, така и не дойде на себе си; тръпка разтърси народа: „Отиде си Димчо Налбантчето!“; а кнез Тодор към хайдушкото сборище гледаше и го треска затресе.

После издъхна свещеник Матей Байрактарски: дълго се мъчи: вятър повя: развя му брадата; отвори очи:

— Казано е, кнез Тодоре: „Лозар излезе сутрин рано да наеме работници за лозето си и като се услови с работниците по динарий на ден, прати ги на лозето си. И като излезе по обед, видя други да стоят на тържището празни, па рече тям: Идете и вие на лозето ми и каквото е право, ще ви дам! Отидоха и те. Излезе пак по пладне, намери други да стоят празни и им каза: Идете и вие на лозето ми и каквото е право, ще получите! Отидоха и те. А когато се мръкна, лозарят ги събра, па даде на последните по динарий. Наплати се с тях; даде и на средните по динарий; а те възроптаха: Защо ни плащаш като на последните, какво ти работиха те? Рече им той: Нали вас не увреждам, братя, вземете си своето! Наплати се и с тях; даде после и на първите по динарий; а те възроптаха: Защо ни постави наравно с другите, като претърпяхме теготата на целия ден? Рече им той: Защо е завистливо окото ви, като съм добър?“

А кнез Тодор:

— Защо ми ги дрънкаш, отче, тия басни?

Пък свещеник Матей:

— Прочее, чуй какво значи притчата за лозаря: лозарят е народът български, лозето е българщината, първите са народните мъченици, средните са простите орачи, овчари и занаятчии, последните пък са вероотстъпниците. Събуди се, кнез Тодоре, върни се в лозето и народът ще забрави!

Разлюти се кнез Тодор; грабна вършина, заудря разпнатия, уби го; прокълна го народът: „Проклет да е кнез Тодор!“

На края на третия ден — червеи пълзяха по Димчо Налбантчето, кръв се стичаше по брадата на свещеник Матей Байрактарски — устните на Петър се пропукаха от жажда.

А кнез Тодор:

— Чакай, кумец, водица да ти дам!

И взе копие от потерята; набодде с него сюнгер и напои сюнгера в оцет; подаде го на Петър. Пък Петър го гледаше с бистрите си сини и присмехулни очи. Натика в устата му кнез Тодор сюнгера; разтърси го тръпка; и ето — глас от народа — по земята българска възвести: „Остана си Петър завинаги с нас!“

ЕПИЛОГ

Когато издъхна Петър, нито гръм падна от ясното небе някого да порази, нито се разтrese земята някого да погълне, нито някое друго знамение стана. Мълчеше народът, приел в сърцето си Петър; стърчаха разпнатите — високо, на грубите букови кръстове, на темето на ниския хълм — изрязани на фона на ясното небе; а глас възвестяваше по земята българска: „Остана си Петър завинаги с нас!“

А кнез Тодор, затресен от треска, викаше на потерята:

„Разгонете ги! Разгонете ги! Разгонете ги!“

Заплющиха камшици; разбяга се народът по далечни и близки села; и като бягаше, викаше: „Остана си Петър завинаги с нас!“ Пък който чуеше, отвърщаше: „Проклет да е кнез Тодор!“ Така измина денят; над разпнатите взе да се вие ято гарвани; а при кадията се яви благочестивата Мария, майката на Петър.

Пък кадията:

„Какво, бабо, те носи?“

А Мария:

„Сина си искам!“

Пък кадията:

„Не е вече синът ти сред нас!“

А Мария:

„Тук е синът ми, кади ефенди! Я чуй какво казва народът! Дай си ми го да го погреба!“

Стресна се кадията, изпрати неколцина войника да ѝ помогнат; и като отидоха, видяха при кръста мома да се моли за душата на Петър; а Мария:

„Коя си, дъще, та за Петър се молиш?“

Пък Магдалина:

„Невяста, майко, пред Бога му бях!“

Заграчиха гарваните; войниците набързо свалиха разпнатите; взеха гробове да копаят. Обади се нощно пиле: смръзна се на читаците кръвчицата; хукнаха надолу по склона. Натовариха двете на магарето Петър; потънаха в мрака; и никой не разбра къде го прие земята българска.

В горите, обитавани от самодиви, върколаци, демони и други тъмни сили, силни мъже и красиви жени зачеваха, живееха и умираха все тук, сред сенките и праха на прадедите. Селяните ловуваха, отглеждаха жито, коноп и разни зеленчуци, хвърляха серкме за риба;

постяха през постите и блажеха през други дни; а като завиеха виявици и слънцето влезеше в знака на Козирога, събираха се от къща в къща: „Знаеш ли Хитър Петър, като измамил султана?“ „Море, знам аз, като измамил султана, ами да ти кажа как надхитрил кнез Тодор!“ Излязъл веднъж Петър на хорото — и той да погледа, а чорбаджията взел калпака му и го ударил в земята. Събрал се народът, да види какво ще Петър да стори, пък Петър: „Захванали хоро веднъж на поляната горските животни и както си играели, дошло магарето, разскачало се, заревало, развалило им празника. Запитали го: Защо риташ и ревеш, та ни развали празника? А магарето: Аз пред толкова народ като не си покажа магарешлъка, кога да го покажа? Разсмял се народът, засрашил се Чорбаджията, отишъл си!“ Така говореше народът; а доносници донасяха на кнез Тодор; и кнез Тодор се люто заканваше.

Робска нощ лежеше над земята българска: по друмищата се нижеха синджири с роби; еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца, та като се кръстеха, селяните наместо рогатия и тъмното му войнство, читака споменаваха. Подир Петровата мъченическа смърт Черния Янко се за жени — за комшийката Стана реши да се жени — но пушка на кнез Тодоровата потеря пукна, та го удари. Излекува Стана Черния Янко; вдигна се той, та излезе в букака; намери хайдушката чета на Димчо Налбантчето, стана ѝ войвода — че и Димчо Налбантчето с Петър загина, влезе в двора на кнез Тодор, улови кнез Тодор и взе да го коли:

„Те ти за дядо и татко, жено потурнашка, че възпря народа тогава! Те ти за Петър, жено потурнашка, че го на кръста разпна! Те ти за мене, жено потурнашка, че ми от гората гръмна!“

А кнез Тодор:

„Недей ме, момче!“

Пък Черния Янко:

„Хайде де! Първо ще идеш при дядо, при татко и Петър: да им кажеш какъв юнак е Черния Янко! После ще идеш при своите — при посечените турци от мойта ръка, че си техен човек — да те видят какъв си посерко! После върви при рогатите: да те мъкнат, където си искат!“

И главата му взе.

Като свърши и тая, Черния Янко взе Стана и слезе надолу — в албанските планини, при Георги Скендербег слезе — и стоя при него до края. Цели десет години се чакаха те: когато Черния Янко и Стана

се заселиха в Круя, албанската крепост, Георги Скендербег — заедно с братята си Репош, Станиш и Константин — бе пленник в султанския двор; когато султан Мурад изпрати младия албанец за комендант на крепостта, Черния Янко, Стана и трите им дребни дечица го гледаха накриво; едва когато в битката между войските на султан Мурад и кръстоносците на крал Владислав Ягело, Янош Хунияди и епископ Юлиан Чезарини при Ниш — подир пет години — Георги Скендербег премина от мохамеданската към християнската сила; всички разбраха. Георги Скендербег се върна в страната и обедини княжествата в единна държава; взе да събира войска и всички — недоволни до вчера — се записаха в нея; Черния Янко — и той — се записа. Още на следващата година султан Мурад изпрати наказателна армия срещу отцепилия се негов любимец; Георги Скендербег подмами читака в теснината Торвиоли; разби наказателната армия на Али паша. После разби Мустафа паша при Мокрешкото поле; после султанът „поведе войските към Круя, най-забележителния град на албанската земя, разположен в твърде укрепено място“ — написа летописецът Лаоник Халкокондил. — Като пристъпи към него, обсади го, удари стената с тарани и събори доста от нея, и — надявайки се да превземе града — щурмува го с еничарите, па като не можа да го превземе, отведе войските поради настъпващата зима; после разби Исак бей при полето Албулена. Окуражена от албанските победи, Европа застыга кръстоносен поход; Черния Янко замина при кръстоносците в град Мантуа — някъде по границите на Венецианската република и Миланското херцогство, на равен път между Парма и Верона, сред равнините на Ломбардия — и ни се чу, нито видя; подир осем години, в почивката между две битки, умря и Георги Скендербег от треска-огненица.

Дядо Гаргалчо — като застана пред кнез Тодор и като му рече кнез Тодор: „Ами ти що щеш сред тия серсеми?“, той пък му рече: „Щото съм прост: уж щяхме къщи да правим, а Петър наместо брадва, пила и трион, езика въртеше!“ — хукна из букака; и му пареше кнез Тодоровата плесница; и право в къщи отиде. В къщи жените реват, та се късат: „Леле, Гаргалчо, леле, розови бузки, леле, сини очички!“ Изслуша ги кротко; седна в работилницата: я синия ще направи, я ракла за невяста, я кораб за гроздобера; и живя като роб.

Като Петър загина — а с него и зетят, Димчо Налбантчето — Милан Налбантина пак се качи на тавана, откачи от гвоздея меча, махна му паяжините; отиде при Черния Янко; влезе в двора на кнез Тодор, улови кнез Тодор и взе да го коли. Пък Черния Янко: „Мой си е, чичо, потурнакът!“ И главата му взе. Като свършиха тая, една нощ Милан Налбантина се надигна тихо; тръгна тихо надолу по скрита пътека; тихо спря при разцепено от гръм дърво, затъкна меча в цепнатината на дървото и се промуши на него: не беше роден да сече глави, беше роден добитък да кове.

Безбожния дякон — с опърпано расо, със смачкана калимавчица — ходеше от село на село; и като ходеше, молитва казваше: „Копеле на оная курва Мария, дето си уж на небето, да пикая на твоето име: що не дойдеш в пропадналото българско царство, изпълнено с плач и скърцане на зъби; насъщния ти хляб да грабят читак и вероотстъпник, и чорбаджия; па иди им остани длъжник, ако си мъж! Защо ни, копеле, с лукавия плашиш, и с баща си, и с духове всякакви, като че може по-лошо да има: сега и винаги и вовеки веков? Амин!“; пък като срещнеше турци, викаше им: „Нашият Бог е най-голям!“, а турците: „Няма по-голям от Аллах!“, пък той: „Като колко е голям тоя Аллах?“, а турците: „До небето е голям Аллах!“, пък той: „А като вдигне ръка, напипва ли нещо меко?“, а турците: „Напипва, чоджум, облаците са това!“, пък той: „Ааа, имате грешка, това са чреслата на нашия Бог!“ Уловиха го турците; в зандан го затвориха; девет години линия. И народът запя: „У Будима, у зандани, тамо лежи Груйо млад юнак, на рамо му пиле соколово. Проговаря Груйо млад юнак: Расти, пиле, расти да пораснеш, ще те пусна, моите равни двори да ги видиш, да ми кажеш! Проговаря пиле соколово: Ой те тебе, Груйо млад юнак, и да ида, двори не познавам! Проговаря Груйо млад юнак: Ой те тебе, пиле соколово, сред двори имам бяла чешма, до чешмата имам черна лоза, до лозата имам криво дърво! Стана пиле, та отиде в двори, равни двори в бурен потънали, чешма, лоза, дърво изсъхнали, кукаха до три кукувици. Стана пиле, та отиде в Будим града, тамо лежи Груйо млад юнак. Проговаря пиле соколово: Равни двори в бурен потънали, чешма, лоза, дърво изсъхнали, кукаха до три кукувици! Първа кука всяка вечер, втора кука всяка заран, трета кука по цял ден! Проговаря Груйо млад юнак: Що ми кука всяка вечер, тя е, пиле, мойто първо

либе, що ми кука всяка заран, тя е, пиле, мойта мила сестра, що ми кука по цял ден, тя е, пиле, мойта стара майка!“

Ще свърши песента, някой ще каже: „Знаеш ли как Хитър Петър надхитрил кнез Тодор?“ „Море, мани го кнез Тодор — отиде си кнез Тодор, ами да ти кажа как измамил султана!“ Така говореше народът; и доносници не донасяха на кнез Тодор, че кнез Тодор го нямаше; и надалеч се чуваше.

Робска нощ лежеше над земята българска: по друмища се нижеха синджири с роби; еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца, та като се кръстеха, селяните наместо рогатия и тъмното му войнство, читака споменаваха. Подир Петровата мъченическа смърт Рашо Топчията отиде във войската на крал Владислав Ягело, Янош Хуняди и кардинал Юлиан Чезарини; срещна се с някой си унгарец Урбан, майстор топчия; тръгна с него: десет години ходиха от царство на царство — предлагаха да направят топ, двамата заедно едва да обхващат цевта му, а царете се смееха и ги пъдеха. Отидоха в Константинопол; император Константин Палеолог — и той — се изсмя и ги изпъди; отидоха при турците тогава. Направиха на турците топа; султан Мохамед Завоевателя заповяда атака и „турците с неистов вик се хвърлиха от всички страни кой с огън, кой със стълба, кой със стенобитни хитрости — написа летописецът Нестор Искандер. — На свой ред отбраняващите се виком стъпиха с тях в борба. Като чуха камбанния звън, призоваващ жителите на борба, турците започнаха да тръбят със зурни и тръби и да бият барабани; започна се сеч велика и преужасна. От шума на оръдията и пищялките, от камбанния звън и вика на сражаващите се хора, от трясъка на оръжието, от плача и риданията на градските жители изглеждаше, че небето и земята са се съединили и разклатили“; а унгарецът Урбан и Рашо Топчията обстрелваха портата Свети Роман, която турците подир победата нарекоха Топкапъ. Топът се пръсна, та уби унгареца Урбан, Рашо Топчията и всичките им помощници; император Константин Палеолог казваше на султан Мохамед Завоевателя: „Да ти отдам града не е в моята власт, защото по наше общо решение ние всички доброволно ще измрем и не ще пощадим нашия живот!“; а турците напиреха. Най-напред падна Цирковата порта, после портата Свети Роман, после

Златната порта; мъжете бяха избити, жените поругани, децата продадени в робство; градът получи името Истанбул.

Глигор Глиганеца прехвърли Дунава; скита се до възшествието на княз Влад Дракул младия; шест години бе сянка на княз Влад Дракул, чак до смъртта си при Търговище. А смъртта му стана така: султан Мохамед Завоевателя изпрати пратеници при влашкия княз и понеже пратениците отказаха да свалят чалми, заковаха им чалмите о главите. Тръгна на поход султан Мохамед Завоевателя; пък княз Влад Дракул — заедно с Глигор Глиганеца и с неколцина верни другари — се предреши като еничарин; промъкна се през нощта в турския стан и промуши султан Мохамед Завоевателя. Писна султанът, като го колежа — а той не беше султанът, а някакъв везир, че княз Влад Дракул шатрата бе сбъркал — като коледно прасе писна; турците помислиха, че ги нападат; избиха се сами помежду си. Тогава загина и Глигор Глиганеца.

Като заловиха Петър и като потегляше народът от далечни и близки села, глас страшно извика: „Гърбавото! Гърбавото, братя! Гърбавото!“; и се стъписа народът: Гърбавото висеше обесено за пояса си на буков клон; а свещеник Матей: „Обесило се е, братя, че съвестта му го бореше: нали Петра предаде!“ Пък народът: „Проклето да е Гърбавото! Проклето да е, че Петра предаде! Проклето да е навеки!“ И остана Гърбавото прокълнато навеки.

Примък-отмък — като застана пред кнез Тодор и като му рече: „Така е, кнез Тодоре, няма примък, няма отмък! Всичко Петрово ние отнасяме, пък на мене и гневът ти за Глиганчето се падна! Удряй, кнез Тодоре!“ — хукна из букака; и му пареше кнез Тодоровата плесница; и право в къщи отиде. В къщи жена му шета, та пушилка се вдига: меси, готви, пере. Погали я кротко; тръгна на оран, на сеитба, беритба; и живя като роб.

Робска нощ лежеше над земята българска: по друмищата се нижеха синджири с роби; еничари, арапи и кеседжии въртяха ятагани; по горските павитаци дъждец къпеше изоставени деца, та като се кръстеха, селяните наместо рогатия и тъмното му войнство, читака споменаваха. Подир Петровата смърт мъченическа Делчо Сирака отиде при крал Владислав Ягело, Янош Хунияди и епископ Юлиан Чезарини; води в кръстоносния поход дружина българи; загина в боя при Траянова врата. Поради лютата зима походът се върна; на другата

година пак се зададе; и народът запя: „Откога са й, мила моя майно лъо, зора зазорила, оттогаз са й, мила моя майно лъо, войска провървяла: кон до коня, мила моя майно лъо, юнак до юнака; маждраци, им, мила моя майно лъо, като честа гора, сабите им, мила моя майно лъо, като ясно слънце, калпаци им мила моя майно лъо, като тамян пушък; отишли са, мила моя майно лъо, на Софийско поле, бой да правят, мила моя майно лъо, за българско име, бой да правят, мила моя майно лъо, за Христова вяра.“ Не отиваха кръстоносците за Софийско поле: за Варна отиваха; и за българско име не отиваха да се бият: макар и на Янош Хундияди да бе обещана короната на освободената българска държава; и макар чуждестранци да бяха кръстоносните рицари, народът запя новопоявилата се цар Шишманова песен, като се присъединяваше към тях. Мъжът на оная из кацата — и той тръгна с кръстоносните рицари — и като тръгваше, викаше им: „Да ви кажа, братя, как Хитър Петър измами султана! Или като чорбаджията подигра? Или...“ Отминаха Байрактарска махала, сражаваха се край Шумен, Овеч и Петрич, стигнаха до Варна. Ранното ноемврийско утро свари християнската и мюсюлманската войска готови за бой; кръстоносците вече печелеха битката, когато крал Владислав Ягело реши сам да плени султан Мурад; пък султан Мурад, като видя, извърна лице към бога и се помоли, като каза: Боже, дай сила и победа на вярата на Пророка! Като се помоли така, заплака и стрелата на неговата молитва попадна право в целта: всевишният прие неговата молитва. Проклетият крал се възгордя, поради тиранството си сам се спусна към свитата на султан Мурад хан, неочаквано конят му се препъна! — написа летописецът Оруч иби Адил. — Повалиха коня на краля и повалиха краля от коня. Имаше един свят юнак, един богатир, един воин, когото наричаха Коджа Хазър. Той веднага отрязва главата на краля и я донесе на султан Мурад хан с думите: „Главата на врага да бъде завинаги розова градина под краката на коня на султана! Главата на краля забиха на копие и войската, която беше се пръснала на четирите посоки, пак се събра при султан Мурад хан.“ Крал Владислав Ягело бе наречен Владислав Варненчик; кръстоносните рицари се разбягаха; така погина и тая надежда за народа български. А с нея загина — незнайно как, къде и кога — и Мъжът на оная из кацата.

Кьосето воденичар — като застана пред кнез Тодор и като му рече кнез Тодор: „Ами ти що щеш сред тия серсеми?“, той пък му рече: „Ти виждал ли си, кнез Тодоре, кьосе воденичар надхитрен?“ „Не съм виждал!“ „Те сега виждаш! Надхитри ме Петър, подлъга ме, та воденицата си запустих! Удряй, кнез Тодоре!“ — хукна из букака; и му пареше кнез Тодоровата плесница; и право на воденицата отиде. А воденицата изоставена, катинар на вратата виси, кукумявки я заселили. Отключи я кротко; пусна пак кречеталото; и живя като роб.

Хрисимия — хрисим човечец, незабележим като мравка, дребен и смачкан — подир мъченическата Петрова смърт яхна магарето и тръгна от село на село Петровите хитрини да разправя. Караха овчари стадата, рибари хвърляха мрежи, орачи нивите оряха; занаятчиите отваряха работилници, кръчмари метяха кръчмите, просяците заставаха по ъглите; и като видеха Хрисимия, спираха да го чуят. Казваше им Хрисимия; смушваше магарето; изгубваше се из букака.

И като яздеше из пътя, мислеше си:

Здрава е българската къща, че ето: много плач и скърцане със зъби по земята българска, пък има кой като роб да живее и има кой като мъж да умре. Знаел е Петър: читакът е силен, народът е слаб, а неговото слово ще му бъде стълб и опора, че словото няма ни кости, ни кръв и никой тиран не ще го надвие. Защото казано е: „И заваля дъжд, и придойдоха реки, и духнаха ветрове; и напреха на тая къща; и тя не рухна, защото беше основана на камък.“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.